

Луганський державний університет внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

Луганський гуманітарний центр

*У рамках Проєкту «Підтримка переміщеного Луганського
університету внутрішніх справ в Луганській області»
за фінансової підтримки Європейського Союзу.*

КРИМІНОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Заснований у 2006 році

Випуск 12

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ЗЛОЧИННОСТІ

Дніпро – 2022

УДК 343.9:316.346.2

К77

Редакційна колегія:
головний редактор – канд. філос. наук В. Поклад
(м. Сєвєродонецьк, Україна).

Члени редакційної колегії:

Є. Головаха, д-р соц. наук (м. Київ, Україна); О. Дудоров, д-р юрид. наук (м. Сєвєродонецьк, Україна); О. Костенко, д-р юрид. наук (м. Київ, Україна); Г. Курі, д-р психології (м. Фрайбург, Німеччина); О. Мартиненко, д-р юрид. наук (м. Київ, Україна); О. Литвинов, д-р юрид. наук (м. Сєвєродонецьк, Україна); Є. Орлов, д-р юрид. наук (м. Харків, Україна); Є. Назимко, д-р юрид. наук (м. Маріуполь, Україна); Б. Нагорний, д-р соц. наук (м. Луганськ, Україна); І. Рущенко, д-р соц. наук (м. Харків, Україна); О. Звонюк, канд. псих. наук (м. Сєвєродонецьк, Україна), Ю. Приколотіна, канд. юрид. наук (м. Полоцьк, Білорусь), А. Кудінов, канд. юрид. наук (м. Сєвєродонецьк, Україна); О. Куцевська, канд. наук із соц. ком. (м. Сєвєродонецьк, Україна).

К77 Кримінологічні дослідження: збірник наук. праць / [гол. ред. В. Поклад, канд. філос. наук]; Луган. держ. універ. внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка; Луган. гуман. центр. – Сєвєродонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2022. – Вип. 12: Гендерні аспекти злочинності. – 220 с.

Збірник містить доповіді й наукові статті, представлені на міжвузівській науково-практичній конференції «Гендерні аспекти злочинності» (м. Сєвєродонецьк, 29 жовтня 2021 року), а також роботи учасників конкурсу кримінологічних досліджень молодих учених (2021 р.). Збірник розрахований на вчених, ад'юнктів, аспірантів, курсантів і студентів, а також тих, хто зацікавлений у дослідженні причин і умов злочинності та заходів її попередження

Усі статті представлено в авторській редакції.

Рекомендовано до друку вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка (протокол № 11 від 28 квітня 2022 року).

©Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2022
©Луганський гуманітарний центр, 2022

ЗМІСТ

ВІД РЕДАКТОРА

Гендерна складова злочинів
та протидії злочинності..... 6

Мартиненко О.

Гендерно зумовлене насильство серед
злочинів, що вчиняються в рамках
збройного конфлікту на сході України..... 9

Кулик О., Наумова І.

Результати розгляду судами України
кримінальних проваджень: гендерний аспект 22

Бориславская М.

Гендерное равенство: миф или реальность? 34

Гарькавец С.

Жіноча кримінальність
у фокусі психологічного знання.....49

Боброва Ю.

Окремі кримінальні правопорушення
крізь гендерну лінзу 59

Ірха Ю., Бочек О.

Окремі аспекти протидії дискримінації
за ознакою статі та сексуальним домаганням
в органах сектору безпеки і оборони 67

Поклад В., Кудінов А.

Про гендерні аспекти репресивної свідомості 81

Волченко Л.

Соціально-нормативні уявлення
особистості в гендерному вимірі..... 94

Лубенець І.

Гендерні особливості віктимної поведінки
неповнолітніх у цифровому середовищі 103

Азаренко Т.

Інтеграція гендерної складової
в діяльність Національної поліції України
як один зі способів протидії
домашньому насильству в Україні..... 113

Кудінова Ю.

Гендерні аспекти прийняття
процесуальних рішень
у кримінальному провадженні 133

Комплектова Т.

Гендерна рівність при здійсненні правосуддя.....140

Коростельова Л.

Автоматизований збір інформації
у віктимологічних дослідженнях
(гендерний аспект) 148

Письменська О.

Посягання на життя ембріона та
плода людини як форма
гендерно обумовленого насильства..... 155

Попова О.

Комунікація поліцейського
з громадою: гендерний аспект..... 163

Грозик Л., Слухасько А.

Гендерні мотивації жінок-поліцейських
у Луганській області 177

Войтенко В.

Шпигунство як гендерно обумовлений
вид злочину (на прикладі аналізу
протиправних діянь Мата Гарі).....183

Скурідін Р.

Кримінологічна характеристика
поняття «злодій в законі» через призму
злочинної діяльності Калини Никифорової..... 193

Мальцева Д.

Гендерні аспекти звільнення
від відбування покарання.....203

Грозик Л.

Вчинення дій сексуального характеру
з особою, яка не досягла шістнадцятирічного
віку (аналіз останніх законодавчих змін).....210

ВІД РЕДАКТОРА

ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА ЗЛОЧИНІВ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Однією з ознак сьогодення є увага (і повага!) до гендерної проблематики. При цьому здебільшого наголос робиться на питання, пов'язані з жінками. У сучасному світі відбувається транзит до нового типу соціального порядку, для якого характерні розширення меж людської свободи, поступове звільнення від історично заданих рольових стереотипів. Найбільшою у глобальному масштабі соціальною групою, на яку поширюється тренд емансипації, є жінки.

В усіх країнах світу, хоча і не з однаковою інтенсивністю, обговорюються питання ролі жінок у сучасному суспільстві, їх місця у різних структурах та інституціях, приймаються політичні та правові рішення, що покликані сприяти досягненню сучасних стандартів рівності та справедливості.

Разом з цим, розширення можливостей жінок для самореалізації має і свою протилежну сторону. З одного боку, особи жіночої статі освоюють все більше соціальних статусів і ролей, які раніше вважались нормальними переважно для чоловіків. З іншого ж, одночасно відбувається розширення включення жінок до різних видів девіантної поведінки. Як позитивної, так і негативної. В тому числі і забороненої кримінальним правом. Частка жінок у загальній структурі злочинності постійно збільшується. Особливо це характерно для так званих цивілізованих країн, які на шляху жіночої еманси-

пації просунулись далеко вперед. В Україні частка жінок серед осіб, які скоюють злочини, зараз не перевищує 14 %¹. Це поки що менше, ніж у розвинених західних країнах (від 17 % у США до 25 % у ФРН та Нідерландах)². Але негативна динаміка вже простежується. І чим більше жінки засвоюватимуть традиційно «чоловічі» статуси і виконуватимуть відповідні ролі, тим скоріше наша країна наблизитиметься до показників жіночої злочинності західних держав. Це об'єктивна закономірність, яку треба вивчати, розуміти та аналізувати.

Традиційно матеріали нашого збірника не обмежуються суто кримінологічною та кримінально-правовою проблематикою. Редакційна колегія завжди прагнула до розгляду злочинності з різних сторін. Адже навіть будь-який окремих злочин є подією, що відбувається у розгалуженій системі координат, що включає психологічні, соціологічні та правові аспекти. І якісний аналіз гендерної складової злочинності та протидії злочинам не може оминати різних сторін та детермінант досліджуваного явища.

Серед авторів ми бачимо як науковців різних галузей знання, так і практичних працівників, а також майбутніх правоохоронців.

У нашому збірнику представлені матеріали філософського осмислення проблеми гендерної рівності, роздуми про психологічні аспекти жіночої кримінальності, про різні сторони соціальної обумовленості жіночого криміналу. Цікавими видаються спроби залучення історичних відомостей про жінок-злочинниць минулих часів.

---

¹ Шевченко Т.В., Варбанський О.В. Кримінологічна характеристика жіночої злочинності. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2019. № 5. С. 135.

² Московец, В. І. Об'єктивні та суб'єктивні чинники, що породжують кримінально карані діяння жінок-злочинниць. *Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects: proceedings of III International Scientific and Practical Conference, 29-31 August 2021*. Berlin: MDPC Publishing, 2021. P. 380.

Та переважна частка статей та тез стосуються саме кримінально-правового та кримінологічного розгляду жіночої злочинності. Ми бачимо аналіз кримінально-правової та кримінально-процесуальної статистики, який стосується не лише тих або інших злочинів, а й протидії дискримінації за ознакою статі (зокрема, при здійсненні правосуддя). Не залишились поза уваги віктимологічні аспекти досліджуваної проблеми.

Багато уваги у матеріалах збірника приділено питанням гендерної складової у протидії злочинності. Тут і гендерні аспекти комунікації поліцейських з громадянами, і результати вивчення професійних мотивацій жінок-поліцейських тощо.

Члени редакційної колегії, автори збірника сподіваються, що наша спільна праця виявиться корисною для всіх, хто цікавиться проблемою гендерних аспектів злочинності.

Василь ПОКЛАД,
*головний редактор збірника
«Кримінологічні дослідження»*

УДК 343.9

Мартиненко О. А. ,

доктор юридичних наук, професор

(м. Київ, Україна)

e-mail: olegmartynenko1965@gmail.com

ORCID iD: 0000-0003-0468-051X

ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО СЕРЕД ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ В РАМКАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

У статті надано авторське бачення тематичного розподілу груп злочинів, що вчиняються в рамках збройного конфлікту. Серед останніх автор зазначає воєнні злочини, військові злочини, «політично вмотивовані» злочини, вчинені на першій стадії збройного конфлікту; злочини як результат підтримки діяльності органів окупаційної влади.

Окремо розглянуті підстави виокремлення гендерно обумовленого насильства, а також перелік дій, які підпадають під визначення такої його складової, як сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. Жертви та причини насильства розглянуті в контексті міжнародного та національного досвіду. Аргументовано необхідність вивчення гендерно зумовленого насильства з урахуванням його поширеності, високого рівня латентності та відсутності державної системи превенції.

Ключові слова: збройний конфлікт, гендерно зумовлене насильство, воєнні злочини, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом; жертви конфлікту.

Сьогодні українські правоохоронці розслідують понад 20 тисяч кримінальних правопорушень у більш ніж п'яти тисячах проваджень, пов'язаних зі збройним конфліктом, у яких фігурує майже 9,5 тисячі осіб. Ці провадження охоплюють всі злочини, пов'язані зі збройним конфліктом, в тому

числі - злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [1].

Досить умовно, на нашу думку, тематичний розподіл кримінальних правопорушень може включати щонайменше наступні чотири категорії.

1) Воєнні злочини, як один з різновидів міжнародно-правових злочинів, до яких також належать злочин геноциду, злочини проти людяності та злочин агресії. Передбачені поки що лише ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни», воєнні злочини є збірним поняттям, що об'єднує групу серйозних порушень правил ведення бойових дій («законів війни») та норм міжнародного гуманітарного права.

2) Військові злочини як дії, спрямовані військовослужбовцями України проти встановленого порядку несення військової служби із закріпленням відповідному розділі КК України.

3) «Політично вмотивовані» злочини, вчинені на першій стадії збройного конфлікту, як умовне поєднання кримінальних правопорушень протягом березня-липня 2014 року, провідне місце серед яких посідають дії, спрямовані проти основ національної та громадської безпеки, авторитету органів державної влади України. Серед таких можна, наприклад, вказати: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК України); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України); державну зраду (ст. 111 КК України); перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1 КК України); групове порушення громадського порядку (ст. 293 КК України); наругу над державними символами (ст. 338 КК України); захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341 КК України) та ін.;

4) Злочини як результат підтримки діяльності органів окупаційної влади. Цю групу злочинів можуть складати

добровільні та умисні дії громадян України на окупованих територіях, спрямовані на забезпечення підтримки органів, самопроголошених чи створених ворогом, які виконують функції, властиві органам державної влади чи органам місцевого самоврядування. Розуміючи умовність такого формулювання та можливість широкого його трактування, можна запропонувати в якості основних дій розглядати наступні: організація та проведення під контролем держави-агресора виборів, референдумів, масових заходів політичного характеру; передача матеріальних та нематеріальних ресурсів представникам держави-агресора, незаконним формуванням, самопроголошеним органам управління; робота на керівних посадах в самопроголошених органах.

Результат окресленої співпраці з органами окупаційної влади може підпадати під юрисдикцію наступних статей КК України: ст. 161 (Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками), ст. 162 (Порушення недоторканності житла), ст. 170 (Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій), ст. 171 (Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів), ст. 180 (Перешкоджання здійсненню релігійного обряду), ст. 182 (Порушення недоторканності приватного життя), ст. 233 (Незаконна приватизація державного, комунального майна), ст. 252 (Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду), ст. 436 (Пропаганда війни) та ін.

У міжнародній практиці серед злочинів збройного конфлікту спеціально виокремлюють п'яту категорію - **гендерно зумовлене насильство** (ГЗН), яке розуміється як таке, що ґрунтується на дисбалансі сил і здійснюється з метою принизити та змусити людину чи групу людей почуватися неповноцінними та/або підлеглими. Саме тому під час збройних конфліктів ГЗН часто використовується як частина військової тактики для приниження, домінування, вселення

страху, розпорошення та/або примусового переміщення цивільного населення, місцевих громад чи етнічних груп [2, с. 4].

Так, 250–500 тисяч жінок та дівчат були зґвалтовані під час геноциду 1994 року в Руанді. 20–50 тисяч жінок та дівчат були зґвалтовані під час війни в Боснії та Герцеговині на початку 1990-х років. 50–64 тисячі внутрішньо переміщених жінок у Сьєрра-Леоне зазнали сексуальних нападів з боку учасників бойових дій [3, с. 7-8].

Виокремлення ГЗН як окремої категорії злочинів пов'язане з тим, аби зробити наголос на необхідності додаткового захисту найбільш вразливих категорій цивільного населення, якими зазвичай є жінки та діти. Втім, в умовах збройних конфліктів був зафіксований широкий спектр гендерного насильства як стосовно чоловіків, так й представників ЛГБТІ: *сексуалізовані тортури чоловіків-військовополонених; т.зв. «коригувальні зґвалтування» лесбійок («corrective rape»); сексуальне насильство з боку комбатантів щодо хлопців; відмова трансгендерним особам у реєстрації як ВПО через те, що стать у їхній документації не відповідала їх зовнішньому вигляду; примусовий набір хлопців у збройні формування* [4, с. 6]. **І хоча кількість таких випадків статистично залишається набагато меншою у порівнянні з жінками, але документи ООН з 2014 року акцентують увагу на необхідності відрізняти насильство щодо жінок та гендерно зумовлене насильство. Останнє, на переконання Управління Верховного комісара ООН з прав людини, «... може включати сексуальне насильство, домашнє насильство, торгівлю людьми, примусові/дострокові шлюби та шкідливі традиційні практики» [2, с.3].**

Коли гендерно зумовлене насильство розглядається в контексті збройного конфлікту, як таке, що здійснюється особами, пов'язаними з державою або недержавною збройною групою, включаючи терористичні організації, то найчастіше говорять про таку його складову, як сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом [5, с. 5-6].

Поняття «сексуальне насильство в зв'язку з конфліктом» означає «...зґвалтування, обернення в сексуальне рабство, примус до заняття проституцією, примусову вагітність, примусові аборти, примусову стерилізацію, шлюби з примусу і будь-які інші схожі за ступенем тяжкості форми сексуального насильства по відношенню до жінок, чоловіків, дівчаток або хлопчиків, що мають прямий або опосередкований зв'язок з конфліктом» [6, с. 1]. В українському законодавстві перелічені дії охоплюються складом злочинів, передбачених ст.ст. 134 (Незаконне проведення абортів або стерилізації), 149 (Торгівля людьми), 150 (Експлуатація дітей), 152 (Зґвалтування), 153 (Сексуальне насильство), 154 (Примушування до вступу в статевий зв'язок), 155 (Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку) КК України.

Міжнародні джерела та досвід України дозволяють виокремити щонайменше наступні форми сексуального насильства як частини гендерно зумовленого насильства в умовах збройного конфлікту:

- 1) групове зґвалтування;
- 2) зґвалтування, систематичне зґвалтування;
- 3) *т.зв. «коригувальні зґвалтування» лесбійок («corrective rape»);*
- 4) *сексуальне насильство з боку комбатантів щодо хлопців;*
- 5) *сексуалізовані тортури чоловіків-військовополонених;*
- 6) зґвалтування сторонніми предметами (пістолети, ножі та ін.);
- 7) катування із пошкодженням статевих органів або погроза вчинити такі дії; проникнення в анальний отвір та погроза проникнення сторонніми предметами; фізичне насильство;
- 8) погроза зґвалтування; погроза вчинити сексуальне насильство щодо близьких та рідних;
- 9) примус/вимушене спостереження за сексуальним насильством та катуванням із використанням сексуального насильства; обшук особами протилежної статі;

- 10) примусова вагітність;
- 11) примусовий аборт;
- 12) примусова стерилізація, кастрація;
- 13) примусове обрізання;
- 14) примусове оголення або будь-яка інша форма сексуального насильства порівнянної тяжкості;
- 15) обшук оголеної особи;
- 16) непристойні коментарі сексуального характеру;
- 17) примусове переміщення;
- 18) примусовий набір хлопців у збройні формування;
- 19) захоплення заручників; викрадення людей;
- 20) торгівля людьми, торгівля людьми для цілей сексуальної та економічної експлуатації;
- 21) сексуальна експлуатація;
- 22) рабство, сексуальне рабство, сексуальне поневолення;
- 23) примусова проституція;
- 24) примусова неоплачувана робота;
- 25) конфіскація грошей, майна або офіційних документів;
- 26) приниження, образи, залякування, шантаж, словесні погрози;
- 27) відмова трансгендерним особам у реєстрації як ВПО через те, що стать у їхній документації не відповідає їх зовнішньому вигляду.

В умовах збройних конфліктів більш вразливими до сексуального насильства зазначаються жінки та дівчата, які перебувають у зонах збройних конфліктів; жінки, які опинилися в умовах іноземної окупації, агресивних війн, громадянських війн, тероризму, включаючи захоплення заручників жінки, котрі займаються комерційним сексом, жінки та дівчата з числа ВПО, жінки та дівчата з інвалідністю, жінки похилого віку, жінки та чоловіки в умовах позбавлення волі [7, с. 31].

Жертвами сексуального насильства, пов'язаного з конфліктами, є також члени сім'ї (діти або партнери) та діти, «...народжені внаслідок вагітності через згвалтування. Особи, які залежать від жертви сексуального насильства, та інші

особи також можуть бути жертвами наслідків шкоди, заподіяної внаслідок порушення. До жертв можуть також належати особи, котрі зазнали шкоди під час втручання з метою допомоги жертвам лиха або запобігання віктимізації» [8, с. 3].

Зростання випадків ГЗН в зонах бойових дій міжнародні експерти пояснюють наявністю низки факторів: розпад політичних, економічних та соціальних структур; високий рівень безкарності у суспільстві; масова втрата майна та нерухомості; «прозорість» кордонів; посилення мілітаризму та пов'язані з цим вимоги до сексуальної, економічної та військової експлуатації жінок; недотримання «законів війни» та міжнародного гуманітарного права, порушення умов припинення вогню; відсутність значущої та активної участі жінок у керівництві, процесах побудови миру та реформах сектору безпеки [2, с. 3-4].

Періодичне вивчення причин гендерно зумовленого насильства в регіонах України, які постраждали від конфлікту, розширяє наведений вище перелік наступними факторами:

- погіршення криміногенної ситуації в регіонах, які наближені до зони конфлікту;
- неконтрольований обіг незареєстрованої зброї по всій території країни;
- зростання різних форм та проявів насильства на територіях ведення бойових дій;
- зміна звичайного укладу життя багатьох сімей, порушення усталених ролей в родині;
- розірвання сімейних стосунків через ідеологічні міркування;
- висока емоційна й психологічна залежність населення від розвитку подій у зоні АТО/ООС;
- психологічна травма і стрес, пов'язані з конфліктом, бойовими діями і переміщенням;
- розповсюдження посттравматичного синдрому серед учасників АТО/ООС;

- нестача їжі, палива, роботи, що веде до переміщення в райони ризику;
- ворожість місцевого населення до учасників військових дій [9, с. 67].

Для України окреме вивчення гендерно зумовленого насильства є актуальним з декількох причин. По-перше, це продиктовано необхідністю правильно кваліфікувати протиправні дії комбатантів з оглядом на вимоги об'єктивного розслідування та широкий спектр випадків сексуального насильства в зоні збройного конфлікту. Ця проблема не є специфічною для України. Адже навіть стосовно масових згвалтувань у Руанді Міжнародний трибунал за 10 років роботи зміг винести 18 обвинувальних вироків, 90% з яких не стосувалися фактів сексуального насильства. Як позитивний виняток можна вважати рішення 1998 року Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, якими були засуджені окремі особи за жорстоке сексуальне насильство над ув'язненими, які утримувалися в таборі в'язниці в місті Челебічі (*Čelebići decision*), а також рішення 2001 року (*Furundžija decision*), яке стало першим обвинуваченням у згвалтуванні як злочину проти людяності [10, с. 6-8]. Українська судова практика, на жаль, не спромоглася свого часу кваліфікувати низку згвалтувань, вчинених учасниками батальйонів «Торнадо» та «Айдар» у 2014-2015 роках, як воєнні злочини [11, с. 55-56].

По-друге, такі види гендерно зумовленого насильства в зоні конфлікту, як торгівля жінками та сексуальна експлуатація жінок мають високий рівень латентності. Про це свідчать задокументовані українськими правозахисниками історії працівниць комерційного сексу, які вказують на особливу вразливість та маргіналізацію жінок в зоні бойових дій [12, с. 24-27]. На це також вказують матеріали розслідування 2015 року сексуального насильства над дітьми в ЦАР з боку миротворців з Франції, Чаду та Екваторіальної Гвінеї [13]. Раніш, у 2004 році, ООН лише після широкої критики була вимушена провести розслідування 72 звинувачень миротворців у

сексуальному насильстві дівчат віком до 14,5 років з Демократичної Республіки Конго [14]. Проблема високої латентності в Україні поглиблюється також елементарною відсутністю узагальненої статистики щодо гендерно-обумовленого насильства.

Нарешті, концентрація наукової уваги на питаннях гендерно-обумовленого насильства в умовах збройного конфлікту цілком виправдана з оглядом на відсутність системи надання спеціалізованої допомоги жертвам, відсутністю корекційно-реабілітаційних програм та власне, належної системи превентивних заходів. Перші кроки у цьому напрямку були закріплені Національним планом дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2020 року [15]. Ним, зокрема, передбачалося наступне:

- «моніторинг та оцінка впливу збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях на національну систему забезпечення прав людини, зокрема щодо ... надання допомоги та реабілітації постраждалих від гендерно-зумовленого насильства, ... пов'язаного з конфліктом»;

- «проведення інформаційно-просвітницьких заходів з питань ... протидії гендерно-зумовленому насильству, ... пов'язаному з конфліктом»;

- «включення питань запобігання та протидії гендерно зумовленому та сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, до нормативно-правових актів сектору безпеки і оборони»;

- забезпечення належного документування та розгляду ... правопорушень, пов'язаних з гендерно зумовленим насильством, торгівлею людьми на території проведення військової операції та у регіонах з найбільшою кількістю внутрішньо переміщених осіб

- «забезпечення надання комплексної допомоги постраждалим від гендерно зумовленого насильства, ... пов'язаного з конфліктом, на базі спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб».

Проте цих кроків, вочевидь, замало.

Список використаних джерел:

1. Воєнні злочини на Донбасі та у Криму: Україна розслідує понад 5000 справ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3142019-voenni-zlocini-na-donbasi-ta-u-krimu-ukraina-rozslidue-ponad-5000-sprav.html> (дата звернення: 07.10.2021)
2. Analytical study focusing on gender-based and sexual violence in relation to transitional justice. Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. A/HRC/27/21. 30 June 2014. URL: <https://www.refworld.org/docid/55c88ef04.html> (дата звернення: 08.10. 2021)
3. Women and DDR in the World. Bishnu Pathak, PhD. / Situation Update 103. September 13, 2011. Peace and Conflict Studies Center. URL: https://www.academia.edu/37398894/Women_and_DDR_in_the_World_pdf (дата звернення: 02.10. 2021)
4. Gender-based violence in emergencies. Humanitarian Exchange. Number 60 February 2014. Special feature. URL: https://odihpn.org/wp-content/uploads/2014/02/HE_60_web_1.pdf (дата звернення: 03.10. 2021)
5. UNHCR Policy on the Prevention of Risk Mitigation and Response to Gender-Based Violence. UNHCR/HCP/2020/01. URL: <https://www.unhcr.org/publications/brochures/5fa018914/unhcr-policy-prevention-risk-mitigation-response-gender-based-violence.html> (дата звернення: 02.10. 2021)
6. Conflict-Related Sexual Violence Report of the United Nations Secretary-General. S/2019/280. URL: <https://undocs.org/S/2019/280> (дата звернення: 02.10. 2021)
7. Війна без правил: гендерно-обумовлене насильство, пов'язане зі збройним конфліктом на сході України / А. Альохін, С. Кириченко, А. Кориневич та ін. ; за заг. ред. В. Щербаченка, Г. Янової // ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив». К., 2017. 216 с.
8. Guidance note of the Secretary-General. Reparations for Conflict-Related Sexual Violence. June 2014. 20 с. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Women/WRGS/Pea>

[ceAndSecurity/ReparationsForCRSV.pdf](#) (дата звернення: 09.10. 2021)

9. Гендерно-обумовлене насильство в регіонах, які постраждали від конфлікту. Звіт за результатами дослідження. Київ, 2015. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/final_ukr_report.pdf (дата звернення: 09.10. 2021)

10. A Window of Opportunity: Making Transitional Justice Work for Women. 2012. UN Women. – 25 с. URL: <https://www.unwomen.org/~media/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2012/10/06B-Making-Transitional-Justice-Work-for-Women.pdf> (дата звернення: 09.10. 2021)

11. Перехідне правосуддя та збройний конфлікт в Україні: проблеми притягнення винних до відповідальності та допомоги жертвам. Науково-практичне видання. [Ю. Асеев, О. Баум, О. Гнезділова, С. Дмитрієвський, О. Євсєєв, Є. Захаров, Д. Коваль, А. Маляр, О. Мартиненко, В. Новікова, Г. Щербак]. CivilM+, 2020. - 133 с. URL: https://civilmplus.org/wp-content/uploads/2020/10/134p_VictimHelp-UKR_A4.pdf (дата звернення: 04.10. 2021)

12. Вплив збройного конфлікту на Сході України на працівниць комерційного сексу / Юля Павлік, Олексій Плотніков / ГО «Українська Гельсінська спілка з прав людини», ГО «Десяте квітня», БО «ЛЕГАЛАЙФ-УКРАЇНА». Київ, 2019. 36 с. URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/BOOK_07.pdf (дата звернення: 07.10. 2021)

13. Sexual abuse by UN peacekeepers is shocking and shameful. Why does it persist? ABC Radio National / By Dr Jasmine Westendorf for Big Ideas. Posted Mon 15 Jun 2020 at 1:26am. URL: <https://www.abc.net.au/news/2020-06-15/united-nations-un-peacekeeping-sexual-exploitation-abuse/12286664> (дата звернення: 07.10. 2021)

14. Investigation into allegations of sexual exploitation and abuse in the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo. Office of Internal Oversight Services. A/59/661, 5 January 2005. 16 p. URL:

<https://digitallibrary.un.org/record/538776> (дата звернення: 07.10.2021)

15. Розпорядження КМУ від 24 лютого 2016 року № 113-р «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2020 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.10.2021)

Мартыненко О. Гендерно обусловленное насилие среди преступлений, совершаемых в рамках вооруженного конфликта на востоке Украины

В статье предоставлено авторское видение тематического распределения групп преступлений, совершаемых в рамках вооруженного конфликта. Среди последних автор отмечает военные преступления, воинские преступления, «политически мотивированные» преступления, совершенные на первой стадии вооруженного конфликта; преступления как результат поддержки деятельности органов оккупационной власти.

Отдельно рассмотрены основания выделения гендерно обусловленного насилия, а также перечень действий, подпадающих под определение такой его составляющей, как сексуальное насилие, связанное с конфликтом. Жертвы и причины насилия рассмотрены в контексте международного и национального опыта. Аргументирована необходимость изучения гендерно обусловленного насилия с учетом его распространенности, высокого уровня латентности и отсутствия государственной системы превенции.

Ключевые слова: вооруженный конфликт, гендерно обусловленное насилие, военные преступления, сексуальное насилие, связанное с конфликтом; жертвы конфликта.

Martynenko O. Gender-Based Violence Among Crimes Committed in the Armed Conflict in Eastern Ukraine

The article provides the author's vision of the thematic groups' distribution for the crimes committed in the armed con-

flict framework. Among those, the author notes war crimes, military crimes, “politically motivated” crimes committed at the first stage of an armed conflict; crimes as a result of supporting the occupation authorities’ activities.

The reasons for distinguishing gender-based violence, which became known after mass sexual crimes in Rwanda and Sierra Leone, are considered separately. The author rightly notes that gender-based violence during any armed conflict is not committed exclusively against women and children. Although the latter categories are indeed the most vulnerable, a wide range of gender-based violence has been reported in different countries as committed against both men and LGBTI people.

The author pays special attention to conflict-related sexual violence. The article contains the most complete list of actions that fall under the definition of sexual violence, taking into account the international experience and experience of Ukrainian war victims.

A similar approach, a combination of international and national experience, was applied to identify victims and causes of sexual violence. The author argues for the need to study gender-based violence, taking into account three reasons.

The first reason stems from the need to properly qualify crimes committed by combatants. This qualification is dictated by the rule of law and the right of victims to fair reparation. The author notes that international courts and courts of Ukraine experience objective difficulties in qualifying the facts of sexual violence as a war crime.

The high latency of sexual violence in a war zone, as demonstrated by UN peacekeeping missions and Ukrainian sex workers, is a second reason for studying gender-based violence. And finally, the lack of a state system of prevention, the lack of qualified personnel, correctional and rehabilitation programs is another reason for the attentive attitude of criminologists to this topic.

Key words: armed conflict, gender-based violence, war crimes, conflict-related sexual violence; victims of the conflict.

УДК 343.13:346.2 (477)

О.Г. Кулик

доктор юридичних наук, професор,
завідувач науково-дослідної лабораторії
кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності,
Державний науково-дослідний інститут МВС України
(м. Київ, Україна)
e-mail: alexgkulik@ukr.net
ORCID iD: 0000-0002-5172-8996

І.В. Наумова

старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності,
Державний науково-дослідний інститут МВС України
(м. Київ, Україна)
e-mail: nivlkd@ukr.net
ORCID iD: 0000-0002-6643-0375

РЕЗУЛЬТАТИ РОЗГЛЯДУ СУДАМИ УКРАЇНИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Робота присвячена дослідженню практики розгляду судами України кримінальних проваджень щодо осіб різної статі. Проаналізовані дані державної статистичної звітності за 2018–2020 рр. відносно осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили, засуджених, виправданих, визнаних неосудними із застосуванням щодо них примусових заходів медичного характеру та осіб, провадження відносно яких закрито за різними підставами. Визначено показники розподілу цих категорій осіб за ознакою статі, встановлено вплив належності осіб до жіночої статі на практику розгляду відносно них кримінальних проваджень.

Ключові слова: гендер, кримінальне правопорушення, засуджений, покарання, вид покарання, позбавлення волі, штраф, звільнення від покарання.

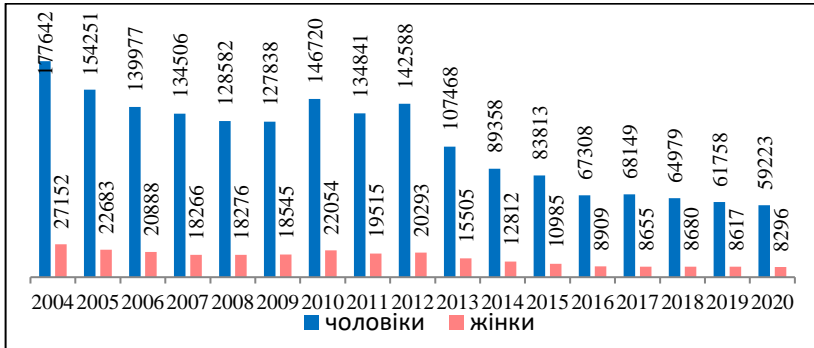
В Україні до цього часу у кримінально-правовій та кримінологічній літературі не приділялося достатньої уваги впливу статі осіб, кримінальні провадження щодо яких розглядалися судами, на прийняті відносно них судові рішення. До 2018 р. це було й неможливо визначити, оскільки у державній статистичній звітності наводилися тільки показники гендерного розподілу загальної кількості осіб, які були засуджені за вчинення кримінальних правопорушень¹. Натомість після внесення відповідних змін до державних статистичних звітів про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання, (форма № 6) та про склад засуджених (форма № 7) [1; 2] стало можливим оцінити гендерний прийняття судових рішень щодо кримінальних правопорушників в Україні на основі аналізу статистичних показників за 2018–2020 рр. Результати цього аналізу представлені у даній роботі.

За тривалий період часу ми маємо лише дані щодо розподілу за ознакою статі **осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень**, на основі яких можливо дати первинну оцінку співвідношенню чоловіків та жінок серед правопорушників цієї категорії. За період 2004–2020 рр. відповідно до усталеної тенденції гуманізації каральної політики держави кількість засуджених чоловіків зменшилася з 177642 до 59223 (зниження у 3 рази), а засуджених жінок – з 27152 до 8296 (зниження у 3,3 рази) (рис. 1).

Відсоткові показники чоловіків та жінок серед всіх засуджених осіб були за цей період стабільними і становили у середньому 87,6% та 12,4% відповідно. Слід відмітити, що точно такими ж були середні частки виявлених правоохоронними органами чоловіків та жінок, які вчинили кримінальні правопорушення протягом 2013–2020 рр. [3, с.118]. Ці дані дозволяють констатувати, що тенденція гуманізації каральної політики держави поширювалася на чоловіків та жінок в однаковій мірі.

---

¹ Ми вживаємо єдиний термін «кримінальні правопорушення» для позначення кримінально караних діянь, вчинених протягом всього аналітичного періоду.

Рис. 1. Динаміка кількості чоловіків та жінок, засуджених в Україні у 2004–2020 рр.

За період 2018–2020 рр. стало можливим визначити гендерний розподіл цілого ряду інших категорій осіб, кримінальні провадження щодо яких розглядалися у судах. Найбільш загальною такою категорією є **особи, судові рішення щодо яких набрали законної сили**. Протягом вказаних трьох років кількість таких осіб зменшилася з 96863 до 90509, у тому числі, чоловіків – з 85030 до 78885 (–7,5%), а жінок – з 11833 до 11624 (–1,8%). У 2018 та 2020 рр. відсоток чоловіків серед таких осіб дорівнював 87,8% та 87,2%, а жінок – 12,2% та 12,8%. Тобто співвідношення представників різної статі серед осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили, було доволі стабільним.

Зазначені особи згідно з видом рішення, які суди прийняли щодо них, утворюють чотири групи: засуджені, виправдані, визнані неосудними із застосуванням щодо них примусових заходів медичного характеру та особи, провадження відносно яких закрито.

Основною групою осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили, є **засуджені**. Частки засуджених серед осіб різної статі, судові рішення щодо яких набрали законної сили, відрізняються незначним чином. Серед жінок цей показник скоротився у 2018–2020 рр. з 73,4% до 71,4%, а їх кільк-

кість знизилася з 8680 до 8296 осіб, серед чоловіків він зменшився з 76,4% до 75,1%, а їх чисельність – з 64979 до 59223 осіб. Таким чином, суди дещо рідше засуджували жінок, ніж чоловіків. Співвідношення чоловіків і жінок серед засуджених осіб було практично таким же, які серед всіх осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили.

З 2018 р. ми отримали можливість зіставити розподіл засуджених осіб різної статі за видом вчиненого кримінального правопорушення. Нижче представлений ранжируваний перелік видів кримінальних правопорушень, за які найчастіше засуджувалися представники обох статей.

Жінки	Чоловіки
<p>1. Крадіжка (2018 р.: 56,0% всіх жінок, яких було засуджено; 2019 р.: 58,6%; 2020 р.: 53,7%).</p> <p>2. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (7,7%, 6,8%, 7,4%).</p> <p>3. Шахрайство (5,3%, 5,3%, 6,2%).</p> <p>4. Умисне легке тілесне ушкодження (4,6%, 4,2%, 5,8%).</p> <p>5. Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (2,2%, 1,7%, 2,5%).</p>	<p>1. Крадіжка (44,8%, 43,8%, 40,7%).</p> <p>2. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (12,1%, 12,0%, 13,2%).</p> <p>3. Грабіж (5,2%, 5,4%, 5,1%).</p> <p>4. Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (4,3%, 4,0%, 3,3%).</p> <p>5. Самовільне залишення військової частини або місця служби (3,5%, 3,5%, 2,5%).</p> <p>6. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту</p>

Жінки	Чоловіки
6. Посів або вирощування снотворного маку чи конопель (1,7%, 1,7%, 2,2%).	особами, які керують транспортними засобами (3,0%, 2,9%, 2,8%)
7. Умисне тяжке тілесне ушкодження (1,7%, 1,7%, 1,8%).	7. Шахрайство (2,1%, 2,2%, 2,2%).
8. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (1,6%, 1,8%, 1,5%).	8. Незаконне заволодіння транспортним засобом (2,2%, 2,2%, 2,3%).
	9. Умисне тяжке тілесне ушкодження (1,3%, 1,4%, 1,6%).

З наведених даних видно, що жінки найчастіше засуджувалися за вчинення корисливих кримінальних правопорушень (крадіжки, випадки шахрайства, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), а також певних видів наркоправопорушень. Слід відмітити помітний відсоток жінок, засуджених за вчинення умисних легких тілесних ушкоджень та умисних тяжких тілесних ушкоджень, що ймовірно пов'язано з підвищенням насильницької кримінальної активності серед жінок молодого віку.

Менший, ніж серед жінок, але значний відсоток чоловіків були засуджені за крадіжки, і значно більший за вчинення найбільш поширеного виду кримінальних діянь, пов'язаних з наркотиками. Також помітними були відсоткові показники чоловіків, які засуджені за вчинення корисливо-насильницьких (грабежі) та насильницьких (умисні тяжкі тілесні ушкодження) діянь, незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, найбільш поширеного виду військових кримінальних правопорушень, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, випадки незаконного заволодіння транспортним засобом. Таким чином, різниця розподілів осіб різної статі за найчастіше

вчинюваними ними видами кримінальних правопорушень природно обумовлюється відмінностями їх фізичних властивостей, виховання, соціального досвіду та ролей, які вони відіграють в суспільстві.

Сукупність осіб, які були засуджені, розділяється на тих, до кого застосовано різні міри покарання, та тих, яких звільнено від покарання. Співвідношення відсотків **засуджених до покарання** серед всіх засуджених осіб різної статі було приблизно однаковим. Частки засуджених до покарання серед осіб жіночої статі у 2018–2020 рр. склали 58,1%; 63,0% та 63,0%, а серед чоловічої статі – 56,6%, 60,0% та 61,6%.

Натомість спостерігається помітна різниця у відсоткових показниках осіб різної статі, які були засуджені до різних видів покарання. В останні роки суди в Україні найчастіше призначали засудженим такий вид покарання, як **штраф**. Середній за 2018–2020 рр. відсоток засуджених до штрафу осіб жіночої статі серед всіх жінок, яким призначене покарання, складав 65,9%, осіб чоловічої статі – 45,7%. Така ж суттєва різниця, але протилежного характеру мала місце між частками жінок і чоловіків, засуджених до **позбавлення волі на певний строк**. Якщо середня частка жінок, яким було призначено це покарання, серед всіх жінок, засуджених до покарання, становила 14,3%, то відповідна частка чоловіків – 34,1% (у 2,4 рази більше).

Крім того, існує різниця і в строках позбавлення волі. Найбільша частка засуджених до позбавлення волі як серед жінок, так і серед чоловіків отримала строк понад 3 роки до 5 років включно. Проте серед осіб чоловіків вона складала в середньому 45,5%, а серед жінок – 28,7%.

Більшим у чоловіків був і відсоток засуджених до позбавлення волі на довші строки: понад 5 років до 10 років включно – 15,9% серед чоловіків та 14,3% серед жінок; понад 10 років до 25 років включно – 1,5% та 0,7%. Навпаки жінкам частіше призначалося позбавлення волі на менш тривалі строки: понад 2 роки до 3 років включно – 23,2% серед жінок та 21,5% серед чоловіків, понад 1 рік до 2 років включно – 22,3% та 10,8%, 1 рік – 10,9% та 4,7%.

Також розповсюдженим видом покарання були **громадські роботи**. Частота призначення цього покарання серед жінок була більшою, ніж серед чоловіків. Упродовж розглядуваного періоду середній відсоток осіб жіночої статі, яким призначено громадські роботи, серед жінок, засуджених до відбування покарання, становив 14,1%, а чоловіків – 10,7%.

Арешт та обмеження волі призначалися судами значно рідше, але й тут більшими були відсоткові показники чоловіків. Частка осіб чоловічої статі, засуджених до першого з них, складала в середньому 6,4%, а до другого – 2,4%. Серед жінок ці показники становили 3,6% та 1,3% відповідно. Частота призначення такого виду покарання, як **виправні роботи**, серед засуджених обох статей була однаковою та становила 0,2%.

Ці дані свідчать про більш гуманне ставлення судів до жінок при призначенні їм покарання за вчинення кримінального правопорушення. Це може бути пов'язане як з їхньої статтю, так і з меншою суспільною небезпечністю кримінальних правопорушень, за які вони засуджуються.

Оскільки частка засуджених жінок, яким призначене покарання, була дещо вище, ніж відповідна частка чоловіків, то частка **звільнених від покарання** серед засуджених жіночої статі (2018 р.: 41,9%; 2019 р.: 37,0%; 2020 р.: 37,0%) була нижчою, ніж відсоток звільнених від покарання серед чоловіків (43,4%; 40,0%; 38,4%).

Відсоткові показники засуджених жінок та чоловіків звільнених від покарання за різними підставами звільнення суттєво не відрізнялися. Так, абсолютна більшість засуджених жінок і чоловіків **звільнялися від покарання з випробуванням**: жінки – 82,0% у 2018 р., 96,6% у 2020 р.; чоловіки – 89,0% та 98,1% відповідно. Тут практика гуманізації карального впливу поширювалася на жінок та чоловіків однаковою мірою. Частка жінок, звільнених від покарання **внаслідок акту амністії**, протягом аналізованого періоду скоротилася з 15,8% до 1,2%, а чоловіків – з 10,1% до 0,9%.

Помітною була чисельність осіб, **матеріали кримінального провадження у відношенні яких було закрито**. Кількість жінок цієї категорії зросла з 3067 у 2018 р. до 3224 (+5,1%) у 2020 р., а чоловіків – незначним чином зменшилася, з 19344 до 19051 (-1,2%). Середня частка осіб, матеріали кримінального провадження відносно яких було закрито становила серед жінок 26,6%, серед чоловіків – 23,5%.

Особи розглядуваної категорії в свою чергу розділяються на групи за підставами закриття матеріалів кримінального провадження.

Найчастіше закриття матеріалів кримінального провадження здійснювалося на підставі **відмови прокурора або потерпілого від обвинувачення в кримінальному провадженні**. Серед чоловіків таких осіб було значно більше. Їх частка серед усіх осіб чоловічої статі, матеріали провадження у відношенні яких було закрито, у 2018 р. складала 52,5%, у 2019 р. – 46,1% у 2020 р. – 41,3%, а серед осіб жіночої статі – 36,8%; 31,2%; 26,9% відповідно. Також серед чоловіків був вищим відсоток осіб, кримінальне провадження щодо яких закривалося у зв'язку з **примиренням винного з потерпілим**: 2018 р. – 13,9%; 2019 р. – 15,7%; 2020 р. – 19,9%. У жінок ці показники дорівнювали 9,7%; 10,2% та 14,6% відповідно.

Матеріали кримінального провадження щодо жінок значно частіше закривалися у зв'язку з **дійовим каяттям** (у жінок: 2018 р.: 22,5%; 2019 р.: 22,9%; 2020 р.: 22,5%; у чоловіків: 5,8%, 6,2%, 5,9% відповідно); **передачею особи на поруки** (у жінок: 3,0%, 3,1%, 1,9%; у чоловіків: 1,4%, 1,4%, 1,3%) та **змінюю обстановки** (у жінок: 4,8%, 4,3%, 4,3%; у чоловіків: 1,7%; 1,7%; 1,5%).

Що стосується **амністії**, то вона практично не застосовується як підстава для закриття кримінального провадження.

Окрему категорію складають особи, кримінальні провадження відносно яких було закрито через **інші підстави**¹. Це може бути закінчення строків давності; набрання чинності

---

¹ Примітка: Такий показник міститься у статистичній звітності.

закону, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою тощо. Серед жінок такі особи склали в середньому 20,6%, а серед чоловіків – 17,9%.

Наступною є група **осіб, які визнані неосудними та до них застосовано примусові заходи медичного характеру**. Абсолютна чисельність жінок, до яких застосовувалися ці заходи була незначною і становила у 2018–2020 рр. 64, 54 та 66 осіб відповідно. Кількість чоловіків цієї групи була значно більшою і скоротилася за цей період з 589 до 470. Відсоткові показники жінок та чоловіків, які визнані неосудними та до них застосовані примусові заходи медичного характеру, серед всіх осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили, були близькими і становили 0,5–0,7%.

Найменш чисельною групою серед осіб обох статей були **виправдані особи**. Кількість виправданих судом жінок у 2018 р. дорівнювала 22, у 2019 р. – 51 та у 2020 р. – 38. Число виправданих чоловіків за цей час зросло з 118 до 141. Відсотки виправданих осіб, серед всіх осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили, як серед жінок, так і серед чоловіків були дуже низькими, а саме 0,2–0,4% серед жінок та 0,1–0,2% серед чоловіків.

Вищевикладене свідчить про помітний вплив гендерного аспекту на практику розгляду судами України кримінальних проваджень та призначення покарань за вчинення кримінальних правопорушень. Спостерігається тенденція більш м'якого карального впливу на правопорушниць–жінок порівняно з правопорушниками–чоловіками. Вона проявляється у частішому порівняно з чоловіками засудженні жінок до більш м'яких видів кримінального покарання (штрафів, громадських робіт), призначенні позбавлення волі на менші строки. Кримінальні провадження щодо жінок частіше, ніж щодо чоловіків, закривалися у зв'язку з їх дійовим каяттям, передачею на поруки.

Більш гуманне ставлення судів до жінок–правопорушниць пов'язане, перш за все, з фізичними, виховними, соціальними особливостями, притаманними їх статі. М'якіший ка-

ральний вплив на правопорушниць-жінок порівняно з правопорушниками-чоловіками обумовлюється також тим, що жінки в цілому вчиняють менш суспільно небезпечні кримінальні правопорушення, але оцінити ступінь впливу цього фактору на різницю у показниках гендерного розподілу різних категорій правопорушників, кримінальні провадження щодо яких розглядалися судами, на основі даних судової статистики неможливо. Для цього необхідно здійснити спеціальне дослідження репрезентативного вибіркового масиву матеріалів кримінальних проваджень.

Список використаних джерел:

1. Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання (форма № 6). Офіційний сайт Державної судової адміністрації України. URL: <https://lg.arbitr.gov.ua/dsa/inshe/oddata/> (дата звернення: 23.09.2021).
2. Звіт про склад засуджених (форма № 7). Офіційний сайт Державної судової адміністрації України. URL: <https://lg.arbitr.gov.ua/dsa/inshe/oddata/> (дата звернення: 23.09.2021).
3. Вербенський М. Г., Кулик О. Г., Наумова І. В. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції: 2020 рік: монографія за заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця: ТВОРИ, 2021. 144 с.

Кулик А., Наумова І. Результаты рассмотрения судами Украины уголовных производств: гендерный аспект

Работа посвящена исследованию практики рассмотрения судами Украины уголовных производств в отношении лиц разного пола. Проанализированы данные государственной статистической отчетности за 2018-2020 гг. в отношении лиц, судебные решения по которым вступили в законную силу, осужденных, оправданных, признанных невменяемыми с применением по отношению к ним принудительных мер медицинского характера и лиц, производство в отноше-

нии которых закрыто по различным основаниям. Определены показатели распределения этих категорий лиц по признаку пола, установлено влияние принадлежности лиц к женскому полу на практику рассмотрения в отношении них уголовных производств.

Ключевые слова: гендер, преступление, осужденный, наказание, вид наказания, лишение свободы, штраф, освобождение от наказания.

Kulyk O., Naumova I. The results of consideration by the courts of Ukraine of criminal proceedings: gender aspect

The article is devoted to the study of the practice of consideration by the courts of Ukraine of criminal proceedings against persons of different sex. The purpose of the article is to determine whether the female criminals' affiliation influences the practice of the courts considering criminal proceedings against them. The study is based on the analysis of data from the state judicial statistical reporting, which, since 2018, includes indicators of the distribution by sex of different categories of persons against whom criminal proceedings are being carried out.

The authors examined the gender distribution of persons whose court decisions have entered into force; persons who have committed the most common types of crimes; convicted persons sentenced to various penalties; convicted persons released from punishment; persons recognized by the courts as insane with the use of medical measures against them and persons whose criminal proceedings were closed. The study confirmed the trend of a significant reduction in the number persons whose court decisions have entered into force, including convicts. The proportion of men and women among them during the analyzed period was stable. Significant differences have been established in the lists of types of crimes that are most often committed by women and men, which can influence the severity of the punishment they are sentenced to. It is shown that courts apply a milder punitive effect in relation to female offenders compared to male offenders. Women are much more likely than men to be sentenced to such lighter penalties as fines, community service; they are sentenced

to imprisonment, arrest and restraint of liberty much less often and for relatively shorter terms.

It can be stated that the courts show a softer attitude towards women offenders, taking into account their physiological characteristics, the nature of upbringing, and social roles. This is also due to the relatively lower public danger of crime committed by women. But the degree of influence of this factor can be established only in the course of special studies.

Key words: gender, crime, convict, penalty, type of penalty, imprisonment, fine, release from punishment.

УДК 342.722.1

Бориславская М. В.,

кандидат юридических наук, доцент

Хмельницького університета управління и права

имени Леонида Юзькова

(г. Хмельницький, Украина)

e-mail: marina_mak@i.ua

ORCID iD: 0000-0001-9389-2914

ГЕНДЕРНОЕ РАВЕНСТВО: МИФ ИЛИ РЕАЛЬНОСТЬ

Стаття присвячена визначенню суті гендерної рівності, її співвідношенню з поняттям «стать», з'ясуванню питання, чи реально гендерна рівність має місце у суспільстві. З'ясовуються можливі сфери її прояву. В ході дослідження зроблено висновок про те, що правильніше говорити не про гендерну рівність, а про гендерну рівноправність, оскільки виходячи насамперед із біологічних особливостей статей, добитися рівності неможливо. Насамперед слід прагнути до забезпечення універсальних прав людини, враховуючи не тільки стать, але й на інші критерії, зокрема, расу, віросповідання, політичні, релігійні та інші переконання, вік, обставини народження та походження, майновий стан, мову тощо.

Ключові слова: гендер, гендерна рівноправність, гендерна рівність, стать, права людини, соціальний статус, одноставеві відносини (шлюби, партнерства), трансгендер.

В детстве мальчику говорят, что когда он вырастет, то сможет однажды стать президентом, а девочка может надеяться на то, чтобы выйти замуж за мужчину, который однажды станет президентом [1, с. 68]

Современный мир – мир парадоксов. Многие устоявшиеся обычаи и традиции рушатся, на их месте возникают новые, часто – не всем понятные или совсем неоднозначные. С одной

стороны – декларирование соблюдения разнообразных тайн (в том числе личной жизни), защита персональных данных (хотя все мы понимаем, что обеспечить это в нынешних условиях в принципе невозможно). А с другой стороны – выставление напоказ некоторых личных вопросов граждан и их приватной жизни, в частности, половая ориентация (особенно если идет речь о нетрадиционной), смена пола и другие вопросы, касающиеся так называемого гендера.

Наверное, все слышали о гендерном равенстве, но сможем ли мы однозначно ответить, что это, и какое отношение оно имеет к каждому из нас. *Целью статьи* является определение сути гендерного равенства, его соотношение с понятием «пол», выяснение, реально ли оно имеет место в обществе, возможные сферы его проявления, действительно ли оно является необходимым и реально осуществимым. Проблемы пола и гендерных отношений являются предметом обсуждения различных теоретических направлений современной науки. При всей его изученности гендерный фактор остается вопросом нерешенным, нет даже однозначного мнения, насколько его стоит учитывать в тех или иных отношениях [1, с. 64].

Гендер не сводится лишь к «женскому» вопросу. Более того, последнее время тематика гендерного равенства стала подниматься в связи с все большим распространением и легализацией однополых пар (браков, партнерств). Под гендером¹ понимается совокупность социальных норм поведения людей, зависящих от их пола [4, с. 124]. Существование различных полов² является объективным явлением, соответ-

---

¹ Дословно gender переводится как «род» в лингвистическом смысле слова: род имени существительного. В дальнейшем этот термин стал применяться расширительно и отождествляться с понятиями «социальный пол», «социальные отношения полов» [2, с. 17]. В научный оборот в 1975 г. его ввел психоаналитик Р. Столер [3, с. 11].

² Объективно существует 2 пола – мужской и женский. Но последнее время все чаще количество полов (гендеров) насчитывают

ственно, законодательство должно стремиться к адекватному урегулированию равенства (равноправия) представителей мужского и женского пола. В целом для характеристики понятия гендера обычно используются следующие группы характеристик: биологический пол, поло-ролевые стереотипы, поло-ролевые нормы, поло-ролевая идентичность [4, с. 124]. И уже из этого можно сделать вывод, что как такового 100-процентного равенства быть не может, поскольку женский и мужской пол не уравнивать ни по одной из этих особенностей. Таким образом, гендер прежде всего свидетельствует о социальной принадлежности к определенному виду пола, представлениях индивида о ролевых характеристиках и особенностях поведения представителей того или иного пола [5, с. 21].

Отличия в поведении мужчин и женщин возникли естественным путем в процессе эволюции человечества, именно разделение труда согласно половой принадлежности и стало условием выживания племени [5, с.21]. Таким образом, различия гендерного характера обуславливаются не только гормонами и хромосомами, но и социальными нормами, которые сложились в обществе и побуждают мужчин и женщин к определенной модели поведения согласно их биологического пола [6, с. 320]. Соответственно, очень важную роль играет адекватное воспитание (семейное и социальное). Безусловно, правильное (то есть, соответствующее полу) воспитание детей является важным фактором геополитики и стабильности общества и государства.

Вне гендерной характеристики невозможно существование ни одного субъекта права. Хотя казалось бы: человек может в полной мере выполнять свою трудовую функцию независимо от того, является ли он мужчиной, или женщиной. Вместе с тем, фактор гендера и пола настолько значителен, что даже тут его игнорировать нельзя. Лицо рождается с

значительно больше, но в плане их точного количества однозначности нет. Чаще всего называют 36, 37, 54, 58, 71, 300 полов (гендеров) [7; 8; 9].

очевидными половыми признаками. Это, в свою очередь, влияет на определение имени, иногда - формулировку отчества и фамилии ребенка. Половой признак - один из важнейших факторов, который идентифицирует, определяет направление развития физического лица. И, в подавляющем количестве случаев, сопровождает человека на протяжении всей жизни.

Несмотря на взаимосвязь, следует признать, что понятия «гендер» и «пол» не являются тождественными. Так, «пол» указывает на биологические различия, которые определяются генетическими особенностями строения клеток, анатомо-физиологическими характеристиками и детородной функции. «Гендер» же в свою очередь указывает на социальный статус и социально-психологические характеристики, которые связаны с полом и сексуальностью, но возникают в бесконечной совокупности отношений между людьми [10, с. 29; 4, с. 126]. То есть, может сложиться ситуация, когда имея один пол, у человека складывается гендерное поведение, соответствующее иному полу. Это может быть следствием как заболевания, связанного с неправильной половой идентификацией, так и быть следствием воспитания, не соответствующего полу¹.

---

¹ Особенную настороженность в этом случае вызывает воспитание детей однополыми парами. Не случайно законодательство многих стран, признающих однополые браки (партнерства), вместе с тем устанавливает для них ограничения по использованию ВРТ и усыновления. Также можно отметить практику, когда искусственно подавляются проявления или традиционные аспекты, связанные с определенным полом. Так, во многих школах Великобритании девочкам запрещено носить юбки [11]. Такая политика по «гендерной нейтральности» приводит порой к тому, что человек в дальнейшем, не привязываясь к своему природному полу, так и не сможет понять, к какому гендеру он принадлежит, и начинает нелегкий путь «проб и ошибок». Уже достаточно широко известны случаи, когда люди несколько раз меняют пол на противоположный [12], поскольку ни в одном из них не чувствуют себя ком-

Имеется достаточно данных, установленных наукой, которые подтверждают существенные различия между женщинами и мужчинами, обусловленные специфическими естественными особенностями полов. Так, имеет место преимущество мальчиков (мужчин) по характеристикам роста, объема легких, прочности скелета, окружности грудной клетки. В свою очередь, девочки характеризуются более ранним половым созреванием [3, с. 82-83]. Наблюдаются половые различия по здоровью и болезням. Многие наследственные болезни, (например, гемофилия) встречается только у мальчиков. Такое генетическое заболевание, как синдром Ретта, характерно именно для девочек. Мужчины чаще женщин болеют раком рта, пищевода, губы и горла. В среднем мужчины вообще чаще болеют, удерживая лидерство по нескольким десяткам болезней, в частности - по туберкулезу. Они быстрее теряют слух, почти на двадцать лет раньше женщин подвергаются риску сердечно-сосудистых заболеваний [13, с. 212]. У мужчин в Украине наблюдается более короткая продолжительность жизни: на 10 лет меньше, чем у женщин [14].

Итак, утверждаем, что повального равенства среди людей нет, никогда не было и быть не может¹. В конституциях правовых государств зафиксированы критерии (раса, вера, политические, религиозные и иные убеждения, пол, возраст, обстоятельства рождения и происхождения, имущественное положение, языковой признак), не смотря на которые все люди равны.

Почему же именно признаку, связанному с полом, уделяется столько внимания последнее время? Почему нет

фортно из-за неполученного вовремя устойчивого гендерного воспитания, соответствующего природному полу. Может поэтому иногда и выбирают третий (средний) по или какой-либо из иных нетрадиционных полов (гендеров).

¹ Более того, уже все чаще ставят вопрос о том, как человеку не проиграть в конкуренции с роботом (искусственным интеллектом) [15], который вот-вот начнет вытеснять человека во многих сферах.

стремления уравнивать материальное положение? Может потому, что это социалистическая (коммунистическая) идея, не модная в современном мире? А лица с ограниченными возможностями здоровья? Да, безусловно, их положение существенным образом улучшилось в последнее время, но добиться их полного равенства со здоровыми людьми, естественно, невозможно.

Следует согласиться с В. В. Луневым, что имеет место массовый обман о свободе, равноправии, равенстве: равенство при неравных возможностях субъектов является утопией в мире, главной ценностью которой являются деньги [16, с. 95-99]. Принцип «свобода - равенство - справедливость» находит свое проявление в теории прав человека, происхождение которой связывают со странами Европы и США (с так называемым западным миром). Но кто сказал, что именно они управомочены быть «законодателями мод» в этом вопросе, и именно их теории, концепции должны восприниматься всем миром как аксиомы? Насколько равенство (в том числе гендерное) является целью и ценностью для мусульманского мира, народов Африки и Ближнего Востока, у многочисленного населения Азии¹? Итак, универсальность идеи всеобщего равенства условна, даже в западном обществе она часто является средством определенного политического давления [13, с.19].

У каждого человека кроме пола, есть множество других специфических характеристик (определенная трудовая компетенция, ребенок-инвалид, пенсионер, беременная женщина, работник особо вредного производства). Порой другая, а не половая (гендерная) характеристика становится более важной для обеспечения «равности» («равноправия») такого лица. Идея равенства в праве характерна не любым правоотношениям, а, как правило, именно гражданским отношениям, что сводится в итоге к диспозитивности.

---

¹ Именно в Азии на сегодняшний день проживает большая часть населения Земли.

Определимся со сферами, в которых прежде всего ставится вопрос о гендерном равенстве. Таковыми, в первую очередь, являются трудовые, семейные и конституционно-правовые отношения. В законодательстве Украины отсутствуют дискриминационные положения в отношении женщин. Более того, системно гарантируется равенство прав мужчин и женщин. Поднимая гендерные проблемы, ученые чаще всего имеют в виду психологические, экономические, социальные проблемы женщин [1, с.64].

Практически во всех исследованиях по гендерному равенству особое место уделяется трудовым отношениям. Кстати, именно в Кодексе законов о труде впервые в законодательстве Украины в норме о равенстве трудовых прав (ст. 2¹ Кодекса законов о труде) появилось положение о запрете дискриминации трудящихся независимо от пола, гендерной идентичности, сексуальной ориентации и т.д. [17]. Пол влияет и на разделение труда. Так, выводятся трудовые нормы, связанные с особенностями женского организма. В частности, идет речь об ограничениях при переносе тяжестей, запрет (по общему правилу) подземных работ, ограничения работ во вредных и опасных условиях, в ночное время и др.

Многие гендерные исследования, особенно в сфере политики, поднимают вопрос о необходимости увеличения количества женщин на высокопоставленных должностях в органах власти и органах местного самоуправления и в связи с этим пытаются найти ответ на вопрос о том, что именно мешает женщине быть лидером и что какие меры следует предпринять для достижения женщиной равного положения с мужчиной [1, с.64].

Неодинокими являются случаи «гендерного равенства» в трудовых правоотношениях, которые при этом выглядят достаточно бессмысленно. Так, бывшая министр образования и науки Эстонии М. Репс вышла на работу уже через месяц после родов, а в заседаниях кабинета стали периодически устраивать перерывы для того, чтобы она могла по-

кормить своего грудного ребенка. В таллинском муниципалитете женщины-депутаты периодически выступают с трибуны с плачущими грудничками на руках [18, с. 101]. Тяжело понять, для чего же необходимо такое «гендерное равенство». Похоже, только для «галочки».

Следует отметить, что все же гендерное равенство больше шансов имеет на соблюдение в сфере трудовых и служебных отношений, в том числе и в политической ее составляющей. По крайней мере именно на такой вывод наталкивают выводы ученых, которые указывают, что в странах Северной Европы (в частности, Норвегия, Финляндия, Швеция), которые еще называют государствами всеобщего благосостояния, гендерное равенство реально присутствует в названной нами сфере. Причинами такого явления считаются особенности экономического развития региона в период после II мировой войны, которые привели к индустриализации. В этих условиях женщины в силу обстоятельств вынуждены были работать на производстве наравне с мужчинами [19, с. 410]. В дальнейшем грамотная социальная политика государства привела к тому, что и в семье и женщина, и мужчина имеют одинаковые роли (в частности, обоим родителям поочередно принято предоставлять отпуск по уходу за новорожденным ребёнком, пособия по домашнему уходу за детьми дается матери или отцу до исполнения ребёнку трехлетнего возраста). Все эти социально направленные меры делают женщин менее зависимыми от мужчин и их доходов [19, с. 411]. Итак, можно сказать, что гендерное равенство сводится к материальной независимости.

При анализе конституционных прав особое внимание уделяется гендерному равноправию при реализации избирательных прав. Доступ женщин к избирательному праву хронологически состоялся не так давно, стал следствием непродолжительной борьбы, детали которой в этом исследовании освещать не будем. Впрочем, и тут все неоднозначно. Так, жительницы Новой Зеландии стали принимать участие в выборах с 1893 г., скандинавки, гражданки СССР, канадки и американки - еще до 20-го года XX века, француженки, итальянки, венгерки,

югославки, румынки, гречанки, японки и вьетнамки - только после Второй мировой войны, а женщины Перу – лишь с 1979 г. [20].

Относительно пассивного избирательного права (права быть избранным), то последние веяния отечественного законодательства привели к закреплению в Избирательном кодексе Украины квотирования для обеспечения гендерной пропорции. Так, согласно ч. 9 ст. 219 Избирательного кодекса Украины для формирования единого и территориальных избирательных списков организации политических партий обязывались в каждую пятерку кандидатов в депутаты каждого избирательного списка включить не менее чем по два представителя мужского и женского пола [21]. Впервые реализация этих положений состоялась на местных выборах 25 октября 2020 года. В целом это положение соблюдалось политическими партиями. Однако, можно констатировать, что для его обеспечения в избирательные списки политических партий включались все более-менее известные в определенном регионе женщины, в том числе и те, интересы и планы которых были далеки от участия в работе представительских органов местного самоуправления. Часть из них перед принятием присяги подавали заявления об отказе от депутатского мандата. То есть, в реальности гендерный паритет соблюдается не везде. Да и возникает вопрос о реальной эффективности его соблюдения.

Гендерное равенство является приоритетной задачей и в сфере спорта. В XX веке был решен вопрос об участии женщин в Олимпийских играх путем достижения договоренности, по которой по всем олимпийским видам спорта должны участвовать и мужчины, и женщины. Речь идеи и о тех видах спорта, которые ранее считались исключительно мужскими (например, борьба, культуризм, кикбоксинг, тяжелая атлетика, хоккей с шайбой). Последней дисциплиной, ставшей доступной женщинам на Олимпийских играх, стал женский бокс (с 2012 г.). [22]. Международный олимпийский комитет заявил, что Олимпийские игры-2024 в Париже станут пер-

выми в истории играми с полностью соблюденным гендерным равенством: в соревнованиях примут участие одинаковое количество мужчин и женщин [23].

Вместе с тем, именно в спорте можно увидеть, наверное, самые странные проявления гендерного равенства. Если в таком виде спорта, как шахматы либо стендовая стрельба, возможно, равенство вполне применимо (имеется в виду соревнования между женщинами и мужчинами на равных началах), то для большинства видов спорта – однозначно нет. При этом, чтобы участие трансгендеров (а именно – бывших изначально мужчинами) в соревнованиях с женщинами, хотя и дозволено, но явно противоречит здравому смыслу. Чего только стоит участие в соревнованиях по тяжелой атлетике среди женщин Лорел Хаббард, которая раньше была мужчиной по имени Гэвин [24]. Похоже, что права трансгендера были соблюдены, но можно ли говорить про гарантирование прав женщин, которые с ней соревновались?

Следует полностью согласиться с выводом, что гендерный аспект правового равенства не может быть реализован исключительно через эволюцию прав женщин. Более верным ориентиром есть универсальные права человека, к соблюдению которых и следует стремиться [13, с. 209]. Тем более что нельзя не сказать и о проявлениях неравенства мужчин в современном мире. В первую очередь среди таких – воинская повинность. Именно для мужчин согласно законодательству большинства стран, где предусмотрен призыв на военную службу, он является обязательным. А это, в свою очередь, ведет к перерыву в профессиональной деятельности, что явно негативно сказывается на карьере мужчин. Определенная дискриминация мужчин имеет место и в странах (в первую очередь, в Израиле), где и женщины служат по призыву: женщины никогда не проходят военную службу на передовой, не участвуют в боевых действиях [13, с. 210]. И во многих аспектах прохождения военной службы женщин учитывается фактор их потенциальной беременности. С другой стороны, требование руководства военной части (воинского формирования) дать обязательство избегать беременности

(а такое встречается достаточно часто) также следует рассматривать как нарушение базовых прав человека.

Еще один аспект дискриминации мужчин по половому признаку – пенсионный возраст. Традиционно возраст выхода на пенсию мужчин в нашей стране всегда был выше, чем у женщин. Сейчас его уравнили, это – 60 лет. Однако, учитывая низкий уровень продолжительности жизни мужчин (67 лет) по сравнению с женщинами (77 лет) [25], шансы мужчин побыть на пенсии значительно меньше, чем у женщин. Более того, согласно с законопроектом № 5566, поданным в Верховный совет Украины для женщин, которые рожали ребенка и ухаживали за ним до 6-летнего возраста, предусматривается уменьшение пенсионного возраста на 6 месяцев за каждого ребенка, но не более, чем на 3 года [26].

Таким образом, можно подвести итог, что гендерное неравенство в разнообразных сферах нашей жизни следует воспринимать не как проблему, а как естественный, закономерный результат культурно-исторического развития общества. Несмотря на любые попытки в полной мере уравнивать мужчин и женщин, существуют объективные основания для их дифференциации, в частности, биологические. Гендерное равенство преимущественно существует как несбыточная цель. Логичнее говорить не про гендерное равенство, а про гендерное равноправие. Еще правильнее – не взирая на пол, стремиться к обеспечению универсальных права человека.

Список використаних джерел:

1. Иванова Н. А. Нужно ли равенство: тендерная перспектива? *Вестник Санкт-Петербургского университета*. Сер. 6. 2004. Вып. 1. № 6. С. 64-69.
2. Поленина С. В. Гендерное равенство. Проблема равных прав и равных возможностей мужчин и женщин. М.: Аспект Пресс, 2005. 269 с.
3. Бендас Т.В. Гендерная психология. СПб.: Питер, 2006. 431 с.

4. Тарусина Н. Н. Семейное право в «оркестровке» суверенности и судебного усмотрения : монография. М.: Проспект, 2014. 288 с.
5. Дашковська О. Р. Принцип гендерної рівності: поняття, витоки і роль на сучасному етапі розвитку суспільства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 21-23.
6. Берн Ш. Гендерная психология. СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. 318 с.
7. Базоева В. Какие сейчас существуют гендеры? URL:<https://www.gq.ru/entertainment/kakie-sejchas-suschestvuyut-gendery>.
8. ЛГБТ и ещё 300 видов гендерных идентичностей - собери их всех! URL: <https://kub.media/news/1893-slozhnaramagiti/>.
9. Космоплётов Аристарх (Альберт Акопян). Facebook жжот: 54 новых пола. Весь список с переводом. URL: https://echo.msk.ru/blog/kosmopletov_aristarhh/1258672-echo/
10. Практикум по гендерной психологии / под ред. И.С. Клециной. СПб: Питер, 2003. 479 с.
11. В школах Великобритании девочкам запретили носить юбки. URL: <https://rtvi.com/noise/v-shkolakh-velikobritanii-devochkam-zapretili-nosit-yubki-/>
12. Я передумала! Иногда трансгендеры раскаиваются и решают поменять пол обратно. URL: <https://lenta.ru/articles/2017/06/16/regret/>
13. Гендер в законе : монография. М.: Проспект, 2015. 480 с.
14. Пенсионный возраст в Украине повысят, потому что он самый низкий в Европе: правда ли это. URL: https://economy.24tv.ua/ru/pensionnyj-vozrast-ukraine-povyssjat-jekonomicheskie-novosti-ukrainy_n1652021.
15. Мамычев А. Ю. Первый Дальневосточный международный форум "Роботы заявляют о своих правах: доктринально-правовые основы и нравственно-этические стандарты применения автономных роботизированных технологий и аппаратов". *Территория новых возможностей. Вестник*

Владивостокского государственного университета экономики и сервиса. 2019. С. 7-8.

16. Лунев В.В. О равенстве и равноправии в современной России. Государство и право. 2013. № 5. С. 16-23.

17. Про внесення зміни до Кодексу законів про працю України щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації з правом Європейського Союзу: Закон України від 12 листопада 2015 року № 785-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/785-19#n5>.

18. Квалифицированные кадры в России. М.:НМЦ СПО, 1999. 538 с.

19. Штылева М.В. Политика гендерного равенства стран северной Европы. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. 2011. № 3 (26). С. 409-413.

20. Арбатова М. Феминизм. Известия. 1998. 19 февр. С. 5.

21. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n2981>.

22. Гендерные аспекты современного спорта в деятельности МОК. URL: <https://mgs.org.ru/gendernye-aspekty-sovremennogo-spor/>.

23. Олимпийские игры-2024: гендерное равенство и молодежный подход. URL: <https://olympics.com/ru/news/олимпийские-игры-2024-гендерное-равенство-и-молодежный-подход>.

24. Первый спортсмен-трансгендер дебютировал на Олимпиаде в Токио. URL: <https://www.sport-express.ru/olympics/tokyo2020/weightlifting/news/pervyy-sportsmen-transgender-debyutiroval-na-olimpiade-v-tokio-1819418/>.

25. Пенсионный возраст в Украине повысят, потому что он самый низкий в Европе: правда ли это. URL: https://economy.24tv.ua/ru/pensionnyj-voznrast-ukraine-povyshat-jekonomicheskie-novosti-ukrainy_n1652021.

26. Про внесення змін до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" щодо деяких

питань визначення пенсійного віку: Проект закону України.
URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ji05266a.html.

Бориславская М. Гендерное равенство: миф или реальность?

Статья посвящена определению сущности гендерного равенства, его соотношению с понятием «пол», выяснению вопроса о реальности существования гендерного равенства в обществе. Выясняются возможные сферы проявления гендерного. В ходе исследования сделан вывод о том, что правильнее говорить не о гендерном равенстве, а о гендерном равноправии, поскольку исходя прежде всего из биологических особенностей полов, добиться равенства невозможно. Прежде всего следует стремиться к обеспечению универсальных прав человека, учитывая не только на пол, но и на другие критерии, в частности, расу, вероисповедание, политические, религиозные и другие убеждения, возраст, обстоятельства рождения и происхождения, имущественное положение, язык и тому подобное.

Ключевые слова: гендер, гендерное равноправие, гендерное равенство, пол, права человека, социальный статус, однополые отношения (браки, партнерства), трансгендер

Boryslavska M. Gender equality: myth or reality?

The article is devoted to determining the essence of gender equality, its relationship with the concept of "gender," to finding out whether gender equality actually takes place in society. Possible areas of its manifestation are being clarified. Among these, first of all, constitutional legal, labor and family legal relations stand out. A critical analysis of certain manifestations of equality in the rights of men and women in these areas is given. Particular attention is paid to the manifestation of gender issues in sports. It has been established that the International Olympic Committee considers gender equality an important task. The question is raised about the fairness of admission of transgenders to participate in sports competitions, primarily on an equal footing with women. The study concluded that it was better not to speak of gender

equality, but of gender equality, since it was not possible to achieve equality based primarily on the biological characteristics of the sexes. It has been established that the concept of "gender" and "gender" are not identical. The first of them is a social category, the second is biological. In some cases, gender (that is, social behavior) may not correspond to the biological sex of a person. An analysis of objective differences between the male and female sexes is given. The issue of increasing the life expectancy of men is acute. It was emphasized that not only women but also men were subject to discrimination in certain respects. This is usually due to factors that are natural and cannot be eliminated. It has been established that universal human rights should be pursued first, taking into account not only gender but also other criteria, such as race, religion, political, religious and other beliefs, age, birth and origin, property, language and the like. The study uses a method of comparative analysis with legislation, its practice and social practices of individual foreign countries.

Key words: gender, gender equality, gender equality, gender, human rights, social status, same-sex relationships (marriage, partnerships), transgender.

УДК 159.92; 316.6; 343.9

Гарькавець С. О.,

доктор психологічних наук,
професор Східноукраїнського національного університету
ім. Володимира Даля
(м. Сєверодонецьк, Україна)
e-mail: sharkavets@gmail.com
ORCID iD: 0000-0002-2539-3838
(м. Сєверодонецьк, Україна)

ЖІНОЧА КРИМІНАЛЬНІСТЬ У ФОКУСІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

У статті розглядається проблема жіночої кримінальності та психологічні підходи, що надають наукового уявлення про її референти. Зазначається, що на кількісні та якісні показники протиправної активності жінок суттєво впливають різноманітні чинники та умови, що утискають їхню спроможність вчиняти морально, резидуально та правомірно. Стверджується, що психологічними чинниками кримінальної активності жінки є негативна взаємодія з близьким оточенням у ранньому дитинстві, потреба у надмірній фемінізації та емансипації, наявність негативної емоційної сфери, гальмування потреби у соціально-нормативному контролі.

Ключові слова: гендерні стереотипи, емоції, жіноча кримінальність, маскуліність, образлива жінка, фемініність.

Постановка проблеми. Феномен злочинності завжди був складним для вивчення, оскільки є багатограним, суперечливим і різноманітним, та таким, що має кількісний та якісний вимір. Але даний феномен ще більше ускладнюється, якщо його розглядати саме крізь гендерну призму. Дослідники, які погоджуються з тим, що жінки вчиняють набагато менше злочинів, ніж чоловіки, суттєво розходяться у причи-

нах жіночої кримінальності, якісних аспектах її прояву. А дослідники, які стверджують про значну латентність жіночих злочинів, розходяться у думках щодо можливості її рентгенографії.

Такі розбіжності, іноді ґрунтуються на діаметрально протилежному континуумі – одні науковці, у поясненнях детермінації злочинів виступають з позиції чистоти фемінінних звичаїв, а інші вважають, що підґрунтя жіночої злочинності складає відсутність у жінок відчуття провини, навіть тоді, коли вони вчиняють найбільш ганебні дії [2; 6; 7; 10; 12].

Отже, жіноча кримінальність залишається й натепер актуальною проблемою, але її продуктивне вивчення, як ми вважаємо, здебільшого можливе, якщо її розглядати крізь призму психологічного знання.

Аналіз досліджень та публікацій. У 1950 р. американський соціолог О. Поллак у книжці «Злочинність серед жінок» [17], висловив дуже контroversивну думку щодо окремих видів злочинів. Дослідник стверджував, що найбільш жіночими є такі види правопорушень, як непрофесійні крадіжки у магазинах, крадіжки особистого майна, аборти, лжесвідчення, порушення покою. Від так, Поллак наполягав на тому, що статистика за такими злочинами сильно занижується органами правопорядку, а отже не можна стверджувати, що жінки більш правослужняні, ніж чоловіки.

Інший американський соціолог Д. Белл, у підтвердження твєрджень Поллака зазначав, що статистика злочинів така ж не надійна, як й жінка, яка сповіщає про власний вік [8]. Тому латентний характер жіночої злочинності має місце і не варто його ігнорувати.

Також Поллак зазначав, що соціальна функція жінки, роль у суспільстві (догляд за хворими, навчання та виховання дітей тощо) надає їй унікальну можливість використовувати привілеї своєї статі у злочинних цілях, скоювати правопорушення, що часто залишаються нерозкритими. А такий «жіночий злочин», як кривдне звинувачення у сексуальному домаганні або зґвалтуванні робить її взагалі невразливою.

Науковець пише: «Неважливо, чи є мотивом злочину ревності, приховування злочинів або патологічна втеча від реальності, сенс кривдного звинувачення, що зроблено жінкою, у більшості випадків зводиться до сексуального випадку проти тих, кого вона звинувачує» [17, с. 69]. При цьому, найбільш «продуктивною» формою таких звинувачень є практика кривдження тих, хто раніше притягувався до кримінальної відповідальності або неповнолітніх делінквентів.

Отже, Полак, Белл та їх послідовники притримуються думки, що жіноча кримінальність може бути такою ж масштабною, як й чоловіча, та соціальне положення жінки надає їй можливість уникати звинувачень та покарання.

З соціально-психологічної точки зору таке твердження не полишено сенсу. Певні соціальні умови життя, небажання чоловіків публічно визнавати себе жертвами жінок та інше впливають на кількісні та якісні показники жіночої кримінальності. А, дещо підлегле положення жінки у суспільстві, що подекуди залишається (економічне, фінансове, професійне тощо), визначає розміри та характер її кримінального поведіння.

Результати крос-культурних досліджень свідчать, що суттєві розходження в інтенсивності чоловічої та жіночої злочинності існують у тих країнах, де жінка залишається у суворій залежності, і навпаки, найменші розходження існують там, де соціальна емансипація жінок досягла високого рівня [1; 5]. У США, Великій Британії, Франції, Німеччині спостерігається зменшення розбіжностей індексів злочинності у майнових і нетяжких злочинах. Крадіжки, шахрайство фактично складають більшу частину злочинів, що скоюють жінки, а в Великій Британії біля 80% у всіх вікових групах [2, с. 70].

Американська вчена-антрополог М. Мід також зазначала, що людська натура є неймовірно гнучкою та абсолютно точно виявляє контрастність в умовах контрастних культур [12]. Отже, у суспільстві так мало жінок-грабіжниць банків не тому, що вони не мають для цього необхідної сили або сміли-

вості, а завдяки тому, що замало жінок відчують психологічну та економічну потребу грабувати банки, або взагалі така поведінка не властива саме жіночій натурі у нашій культурі.

Виклад основного матеріалу. Причина жіночої злочинності у фокусі психологічного знання має дещо інші інсталяції. Ще Ч. Ломброзо, а потім З. Фройд зазначали, що жінки порушують закони, щоб відторгнути традиційні жіночі ролі та зайняти соціальне положення чоловіків [6; 14].

Уже у середині ХХ ст. психологи стали вважати, що на криміналізацію жінок суттєвий вплив здійснюють негативні аспекти соціалізації, що послабляють прояви соціально-нормативної конформності [6]. Так, А. Адлер та його послідовники до таких аспектів відносили процеси фемінізації та емансипації жінок. Підтвердженням тому було те, що жінки отримували все більше доступу до тих сфер діяльності, що вважалися суто чоловічими. Але це призвело не тільки до позитивних наслідків, а й негативних, що пов'язані з делінквенцією індивідів. Проте, соціальні психологи зазначають, що не існує прямого зв'язку між феміністською орієнтацією та протиправною діяльністю, а рівні жіночої злочинності у різних країнах корелюють з рівнем індустріалізації та загальними економічними можливостями [1; 2; 8].

Частина закордонних і вітчизняних дослідників у поясненні причин жіночої кримінальності схиляються до того, що вона може бути зумовлена такими чинниками, як недостатній рівень емоційного спілкування, дефіцит любові та взаєморозуміння, що мали місце у ранньому дитинстві [2; 3; 8; 9; 13; 15]. Саме період раннього дитинства є тим етапом у житті індивіда, коли його емоційний фон формується як особистісна характеристика. Так, у багатьох дослідженнях зазначається, що жінки-правопорушниці відзначають незадовільні відносини, що у них склалися з матерями та значущими близькими у ранньому дитинстві [4; 9; 13; 14; 16]. Наприклад: «Моя мати навіть забувала мене забирати з дитячого садочку», «Її вже не має, вона померла, але я пам'ятаю її зле обличчя, коли вона мене біла», «Мене мати кинула, коли мені було п'ять ро-

ків». У більш ніж 40% опитаних був виражений страх відторгнення, що, у свою чергу, детермінувало внутрішню тривогу бути не зрозумілою, не прийнятою та вигнаною [9].

А. Фройд, яка розглядала типи та етапи соціальної дезадаптації дітей, одна з перших звернула увагу на важливу роль емоційних чинників. Дослідниця стверджувала, що виникнення дефіциту любові у житті дитини сприяє ізоляції деструктивних спонук, що з часом проявляються в різний спосіб – від надмірно вираженої агресії до безглузлого руйнування, а остання, найбільш часто, виступає джерелом кримінальної поведінки людини [14]. Тобто, невдачі та розчарування, що були пережиті жінками у ранньому дитинстві, виступають одним із чинників негативного емоційного фарбування їх міжособистісних відносин з оточуючими. Більше того, це виступає загальною умовою формування негативного ставлення до оточуючого світу, прояву до нього ворожості, ненависті та агресії, скоєння протиправних вчинків та тяжких злочинів.

D. A. Smith & R. Paternoster [18] зазначали, що у вивченні жінок-правопорушниць дослідники зазвичай акцентують увагу на особистих проблемах або психічних розладах, що частіше за все були отримані у родині. Науковці стверджували, що жіноча делінквентність відбувається на підставі неспроможності пристосуватися до несприятливих умов існування. Проте, як зазначає Д. Кантер, такі твердження зазвичай входять у протиріччя зі змінами ролі жінок у суспільстві [8].

Як на нашу думку, акцент треба зробити на емоційній сфері особистості. Наприклад, емоція образи руйнівним чинником впливає на індивіда та збільшує ентропію його негативних інсталяцій. Як свідчать результати власних емпіричних студій, ображена жінка – це невротична особистість, яка часто переживає відчуття смутку, зневіри, досади, відчаю, гніву та ненависті. Вона не отримує від життя того, що бажає та відчуває себе незаслужено обділеною, обійденою, приниженою та скривдженою. Самооцінка у такої жінки занижена, у неї переважає екстернальний локус контролю, а безнадійність,

безпорадність та безсилля детермінують прояви нетерплячості, морального резонерства у ставленнях до інших, згання гніву на тих, хто не може себе захистити або є терплячим стосовно неї [5].

Проте, існує ще одна обставина, що може надавати наукового пояснення проявам злочинності на гендерному рівні. Мова йде про такі конструкти як маскулінність та фемінінність, тобто нормативні уявлення про соматичні та поведінкові властивості, що характерні для чоловіків і жінок, елементи статевого символізму, які пов'язані з диференціацією статевих ролей [11]. Але, слід уникати у розумінні цих понять, так званих гендерних стереотипів – «уявлення про типові особистісні риси та особливості поведінки жінок і чоловіків» [7, с. 26].

О. Вейнінгер зазначав, що чоловік і жінка ніби дві субстанції, на які у самих різноманітних співвідношеннях розподілені всі живі істоти [3]. При цьому, насправді не існує чоловіків і жінок, як суто з маскулінними, так суто з фемінінними компонентами. У індивідів різне співвідношення цих компонентів і там де переважає маскулінність, ми маємо активнотворче, цілеспрямоване, подекуди агресивне начало, а там де превалює фемінінність – пасивно-репродуктивне, ніжне, емоційне, природне начало. Отже, як не всі жінки вчиняють злочини, так й далеко не всі чоловіки – правопорушники. Різне співвідношення зазначених компонентів, за умови превалювання фемінінного над маскулінним, виступає одним із чинників того, що індивіди продукують соціально-нормативний конформізм [6]. При цьому, тривале переживання образи за умов переважання у індивіда фемінінних якостей завжди негативно впливає на його ставлення як до себе, так й до оточення [5].

Також, за результатами ще одного власного соціально-психологічного експерименту «Знайдені гроші необхідно повернути законному власнику» нами було з'ясовано, що на поведінку жінок сильний вплив мають обставини, у яких вони вимушені вчиняти певним чином. Було констатовано, якщо у черзі переважали жінки, кількість спроб присвоєння грошей

була більшою, а якщо чоловіки – меншою. Жінки, які знаходилися переважно серед чоловіків, частіше намагалися присвоїти чужі гроші, а чоловіки – навпаки. Якщо з жінками перебували діти, спроб присвоєння чужих грошей було набагато менше [6, с. 252-254]. Тобто, учасники соціальної взаємодії орієнтуються на оточення й воно або нормативно стимулює, або інгібує просоціальні прояви особистості. Для жінок, значущими іншими або джерелом соціально-нормативного контролю (у даному випадку морального, резидуального) виступають власні діти й певною мірою чоловіки, що знаходяться поруч.

Таким чином, призма психологічного знання висвітлює такі основні референти жіночої кримінальності: негативні аспекти соціалізації, що пов'язані з задоволеннями потреби у надмірній фемінізації та емансипації; соціально-психологічні особливості негативної взаємодії жінок із близьким оточенням, що складаються у ранньому дитинстві; домінантні фемініні якості, що «пофарбовані» в емоційно-негативні кольори (смуток, зневіра, досада, відчай, образа, гнів, ненависть); інгібітори просоціальних проявів, що заперечують вимоги морального та резидуального нормативного контролю.

А, отже, мінімізація проявів зазначених референтів сприяє позитивним змінам у соціально-нормативній активності жінок у майбутньому та взагалі, підвищує їхню спроможність вчиняти морально та правомірно.

Список використаних джерел:

1. Аронсон Э., Уилсон Т., Эйкерт Р. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме. СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2002. 560 с.
2. Блэкборн Р. Психология криминального поведения. СПб.: Питер, 2004. 496 с.
3. Вейнингер О. Пол и характер. М.: ТЕРРА, 1992. 480 с.
4. Волченко Л. П., Гарькавец С. О. Особливості формування соціально-нормативних уявлень старшокласників в

умовах суспільної кризи. Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. 200 с.

5. Гарькавец С. А., Яковенко С. И. Гендерные особенности инсталляции обиды / Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія». 2016. Вип. 59. С. 59-64.

6. Гарькавец С. О. Соціально-нормативний конформізм особистості у психологічному вимірі: [монографія]. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2010. 343 с.

7. Гарькавец С. О. Юридична психологія: словник-довідник. Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. 152 с.

8. Кантер Д. Кримінальна психологія / Пер. с англ. Е. М. Тарабанова. Х.: «Гуманитарный центр», 2021. 368 с.

9. Крейдун Н. П., Подильчак О. Н., Петрова Н. В. О некоторых причинах делинквентного поведения женщин / Матеріали других міжнародних психологічних читань «Актуальні проблеми сучасної психології». Харків, 1995. С. 25-26.

10. Кудрявцев В. Н. Преступность и нравы переходного общества. М.: Гардарики, 2002. 238 с.

11. Літвінова О. В. Гендерна психологія: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. 236 с.

12. Мид М. Чамбули: пол и темперамент. Психология индивидуальных различий: учебное пособие / ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романов. М.: ЧеРО, 2020. 776 с.

13. Палуди М. Психология женщины. СПб.: прайм-ЕВ-РОЗНАК, 2003. 384 с.

14. Фрейд А. Детский психоанализ. СПб.: Питер, 2003. 477 с.

15. Хорни К. Женская психология. СПб.: Восточно-Европейский институт психоанализа, 1993. 220 с.

16. Dreikurs R. Grundbegriffe der individualpsychologie. Stuttgart: Klett-Cotta, 1997. 180 p.

17. Pollak O. The Criminality of Women. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1950. 180 p.

18. Smith D. A. & Paternoster R. The gender gap in theories of deviance: issues and evidence / Journal of Research in Crime and Delinquency. 1987. Vol. 24(2). P. 140-172.

Гарькавец С. Женская криминальность в фокусе психологического знания

В статье рассматривается проблема женской криминальности и психологические подходы, которые отражают научные представления о ее референтах.

Отмечается, что на количественные и качественные показатели противоправной активности женщин существенно влияют разнообразные факторы и условия, которые уменьшают их возможности поступать морально, резидуально и правомерно.

Утверждается, что психологическими факторами криминальной активности женщины является негативное взаимодействие с близким окружением в раннем детстве, потребность в чрезмерной феминизации и эмансипации, наличие негативной эмоциональной сферы, торможение потребности в социально-нормативном контроле.

Ключевые слова: гендерные стереотипы, эмоции, женская криминальность, маскулинность, обиженная женщина, фемининность.

Harkavets S. Women's criminality in the focus of psychological knowledge

The article examines the problem of female criminality and psychological approaches that reflect scientific ideas about its referents.

It is stated that the existing valid discrepancies in the intensity of male and female crime take place in countries where women do not have sufficient independence, and, conversely, where feminization and social emancipation have reached a high level, this difference is not so significant. At the same time, the social functions of a woman create a unique position for her, in which she can commit offenses and evade responsibility, which

indicates the existence of the latency of crimes committed by women.

It is noted that the quantitative and qualitative indicators of the illegal activity of women are significantly influenced by various factors and conditions that reduce their ability to act morally, residually and lawfully.

But most women still do not feel the need to commit offenses, since this is sickening to female nature. Delinquency dominates in those women who do not get what is necessary from life, feel themselves undeservedly deprived, left out, humiliated and offended. They are dominated by an external locus of control, low self-esteem, hopelessness, helplessness and powerlessness cause manifestations of impatience, anger, aggression and violence.

It is argued that the psychological factors of a woman's criminal activity are negative interaction with the close environment in early childhood, the need for excessive feminization and emancipation, the presence of a negative emotional sphere, inhibition of the need for social and normative control. The inability to change one's life for the better, to minimize the manifestation of these factors, creates conditions for the deepening of the crisis of the personality, its further social and normative devaluation.

Key words: gender stereotypes, emotions, female criminality, masculinity, offended woman, femininity.

УДК 343.914

Боброва Ю. Ю.,

докторка юридичних наук,
старша викладачка Військового інституту
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
суддя Біловодського районного суду
Луганської області
e-mail: ju1204bobrova@gmail.com
ORCID iD: 0000-0001-7511-3171

ОКРЕМІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ КРІЗЬ ҐЕНДЕРНУ ЛІНЗУ

На підставі даних, отриманих з Єдиного державного реєстру судових рішень здійснено аналіз вироків, ухвалених судами за 2019–2021 роки у кримінальних правопорушеннях проти життя і здоров'я особи, а саме умисного вбивства у ґендерному розрізі. Отримані результати дозволяють стверджувати, що існуючі психофізіологічні особливості чоловіка і жінки по-різному впливають на вчинення кримінальних правопорушень, а тому можемо говорити про ґендерну зумовленість злочинів. Ґендер як соціальна стать враховується судом при призначенні покарання за вчинене, звільненні від нього, закритті кримінального провадження тощо. Наведене тісно пов'язане із проблемою стереотипів у сфері правового регулювання, яка полягає у застосуванні раніше сформованого уявлення щодо конкретного індивіда: узагальнені характеристики, ролі, набір особистісних якостей чоловіків чи жінок, які трансформуються вже на конкретного чоловіка або на конкретну жінку.

Ключові слова: ґендер, суд, злочин, жінки, чоловіки, вирок.

Проведений нами аналіз вироків, ухвалених за 2019–2021 роки, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, свідчить про те, що серед усіх засуджених жінки складають 29 %, а 71% – чоловіки; 39 % із останніх признано покарання у виді позбавлення волі, жінкам же – тільки 23%. Серед виправданих 5% припадає на жінок, тоді як на чоловіків – 2%.

Починаючи з січня 2019 року і станом на вересень 2021 року судами України ухвалено 6 644 вирокі з обвинувачення осіб за ст. 115 КК «Умисне вбивство», з яких 531 щодо жінок (близько 8 % від загальної кількості). При цьому, як вдалося встановити – 348 вбивства вчинено жінками стосовно осіб, що належать до категорії «близькі родичі»: (близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, ма-чуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі) [1] чоловіка – 78 випадків, сина – 17, рідної сестри – 29, матері – 30, вітчима – 15, свекрухи – 15, батька – 15, 332 – співмешканця чи то цивільного чоловіка. Як виявилось 65 % цих правопорушень скоєні внаслідок домашнього насильства вказаних осіб; 48 з убивств – групою осіб та 12 за попередньою змовою групою осіб; 63 % із вказаних вироків – обвинувальні і 7 % – виправдувальні. Інші з вироків стосуються вбивств жінками людей, що належать до категорії: знайомий – 22 випадки, знайома – 18, сусідка – 121, батько співмешканця – 12, дядько співмешканця – 12, коханка чоловіка – 14, сусід – 16, незнайомі особи – 17. Як вдалося встановити – 89 % убивств вчинені в стані алкогольного сп'яніння. Отож, цифри говорять самі за себе, основними детермінантами вчинення вбивств жінками є гендерно зумовлене насильство щодо них, більшою мірою домашнє та вживання алкогольних напоїв.

Так, за даними ООН, щоденно від рук своїх близьких та рідних по всьому світу гине 137 жінок. У 2017 році із 87 тисяч убитих жінок більше половини стали жертвами своїх родичів, біля 30 тисяч загинули від рук чоловіка чи співмешканця, а близько 20 тисяч – вбиті родичами. Місцем їх вбивства найчастіше було власне помешкання [2].

Необхідно враховувати, що подолання проблеми гендерного насильства є передумовою забезпечення в Україні принципу гендерної рівності, визначеного Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Як свідчать дані за 2020 рік, поліція отримала майже 209 тисяч заяв про вчинення сімейного насильства, тобто по 570 таких повідомлень щодоби, що на 47 % більше ніж у 2019 році. Збільшення звернень є сталою тенденцією, що зберігається не один рік. Широка інформаційна кампанія, законодавчі зміни та посилений контроль правоохоронних органів – це ті причини, з яких домашнє насильство перестало бути «проблемою однієї сім'ї». За статистикою, найбільше до поліції з повідомленнями про домашнє насильство зверталися жінки – понад 182 тисячі. Від дітей надійшло 3400 таких звернень. У середньому від проявів домашнього насильства кожні три години потерпала 1 особа. При цьому поліція щодня розпочинала 13 кримінальних проваджень та складала 363 адмінпротоколи за фактами, пов'язаними з домашнім насильством [3].

Як слідує із Рекомендації № 33 Комітету з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок «Загальна рекомендація щодо доступу жінок до правосуддя» (CEDAW/C/GC/33), держава повинна:

а) забезпечити, щоб права та відповідний правовий захист визнавався та був включений до законодавства, вдосконалюючи гендерну чутливість судової системи;

б) вдосконалити безперешкодний доступ жінок до судової системи і таким чином посилити їхню спроможність досягти рівності *de jure* і *de facto*;

с) забезпечити, щоб працівники судової системи розглядали справи відповідно до гендерно-чутливого підходу;

d) забезпечити незалежність, безсторонність, цілісність та надійність судової системи та боротьбу з безкарністю;

e) енергійно взятися за боротьбу з корупцією в судовій системі та визнати це важливим елементом ліквідації дискримінації щодо жінок у доступі до правосуддя;

f) протистояти та усунути бар'єри для участі жінок як професіоналів у всіх інституціях та на всіх рівнях судової та квазісудової систем, а також у сферах, де надаються послуги, пов'язані із судочинством. Зробити кроки, включаючи тимчасові спеціальні заходи, для забезпечення жінкам рівного представництва в судових та інших механізмах виконання законів, таких як мирові судді, суддівський корпус, прокуратура, штат громадських захисників, юристів, адміністраторів, медіаторів, правоохоронних органів, судової та пенітенціарної системи та практикуючі експерти, а також в інших професійних сферах;

g) переглянути правила стосовно тягаря доказів для забезпечення рівності сторін, у всіх сферах, де владні стосунки позбавляють жінок шансу на справедливий судовий розгляд їх справи;

h) співпрацювати з громадянським суспільством та місцевими громадськими організаціями для розвитку стабільних механізмів підтримки доступу жінок до правосуддя та заохочувати неурядові організації та організації громадянського суспільства брати участь у судових процесах, пов'язаних із захистом прав жінок;

i) забезпечити, щоб жінки-правозахисниці мали можливість доступу до правосуддя та отримання захисту від домагань, загроз, помсти та насилля [4].

За загальним правилом суд призначає покарання, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання (ч. 1 ст. 65 КК України [5]). Аналіз судових результатів за наслідками розгляду за 2019–2021 років, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень свідчить, що існують відмінності у шансах на виправдання, закриття провадження

за примиренням сторін або засудження в силу статі, сімейних обставин і професійного статусу обвинувачених, а отже, певні соціальні групи виявляються в більш вигідному положенні в очах правосуддя, аніж інші.

Як показує дослідження, соціально-економічний статус обвинувачених має значення не тільки при призначенні покарання, але і при прийнятті рішення про виправдання особи. Уже на етапі ознайомлення з матеріалами провадження суддя сприймає інформацію через призму соціальних характеристик обвинуваченого, наведених в обвинувальному акті [6, с. 101–123].

Відповіді на запитання про те, наскільки така нерівність є наслідком дискреції суддів, досить складно. З одного боку, в обвинувачених з різним соціальним статусом існують різні можливості до опору кримінальному переслідуванню, доступу до кваліфікованої адвокатської допомоги, що створює умови для відмінностей у шансах на виправдання. Крім того, правосуддя здійснюють судді, у яких є свої уявлення про типову злочинну поведінку в різних соціальних ситуаціях, свої стереотипи про обвинувачених з різних соціальних верств. Зазначені уявлення суддів можуть впливати на ретельність оцінки доказів, уважність до доводів сторін, критичність стосовно матеріалів провадження. Швидше за все перераховані фактори діють у сукупності, створюючи диференціацію обвинувачених з різних соціальних груп перед обличчям Феміди [6, с. 101–123].

Щодо соціальних характеристик обвинувачених було встановлено таке. У 69 % обвинувачені були безробітні на момент вчинення правопорушення. Середній вік жінок – 35 років, чоловіків – 32 роки. Непогашену судимість мали 19 % обвинувачених чоловіків та 15 % жінок, вчиняли правопорушення у стані алкогольного сп'яніння 32 % чоловіків і 21 % жінок.

Узагальнюючи зазначимо, що:

1) соціальні характеристики обвинувачених мають значення для суду як при встановленні їх вини у вчиненні кримінальних правопорушень, так і при призначенні покарання за них;

2) для обвинувачених, у яких на утриманні є діти, можливість бути виправданим, отримати м'якше покарання за інших рівних вихідних даних із іншими такими ж обвинуваченими є вищим;

3) судовий розгляд кримінального провадження закінчується більш «вдало» для обвинувачених, що перебувають у шлюбі.

Список використаних джерел:

1. Положення про визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення : затв. наказом Міністерства юстиції України від 27 лютого 2017 року № 680/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0265-17/ed20170227#n20> (дата звернення: 15.09.2021).

2. ООН показало інфографіку, скільки жінок щоденно убивають в мирі. URL: <https://informer.news/oop-rokazala-ynfohrafyku-skol-ko-zhenshchyn-ezhednevno-ubyvaiut-v-myre/> (дата звернення: 15.09.2021).

3. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2020 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/sites/npu-zvit-2020> (дата звернення: 15.09.2021).

4. Рекомендація № 33 Комітету з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок «Загальна рекомендація щодо доступу жінок до правосуддя» (CEDAW/C/GC/33): 10 вересня 2015 року. URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2019>. (дата звернення: 15.09.2021)

5. Кримінальний кодекс України : від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.09.2021).

6. Четверикова И. В. Роль семьи, профессиональной карьеры и пола подсудимых при вынесении приговоров судьями. Журнал социологии и социальной антропологии. 2014. № 2. С. 101–123.

Боброва Ю. Отдельные уголовные преступления сквозь гендерные линзы

На основании данных, полученных из Единого государственного реестра судебных решений осуществлен анализ приговоров, принятых судами по 2019–2021 годы по уголовным правонарушениям против жизни и здоровья человека, а именно умышленного убийства в гендерном разрезе. Полученные результаты позволяют утверждать, что существующие психофизиологические особенности мужчины и женщины по-разному влияют на совершение уголовных преступлений, а потому можем говорить о гендерной обусловленности преступлений. Гендер как социальный пол учитывается судом при назначении наказания за содеянное, освобождении от него, закрытии уголовного производства и тому подобное. Приведенное тесно связано с проблемой стереотипов в сфере правового регулирования, которая заключается в применении ранее сформированного представления о конкретном индивиде: обобщенные характеристики, роли, набор личностных качеств мужчин или женщин, которые трансформируются уже на конкретного мужчину или на конкретную женщину.

Ключевые слова: гендер, суд, преступление, женщины, мужчины, приговор.

Bobrova Yu. Certain criminal offenses through the gender lens

Achieving gender symmetry in Ukraine is impossible without proper enshrinement in the current legislation, and the formation of the rule of law, the development of civil society, the prospects of European integration necessitate the formation of gender legislation and effective policy of equal rights and opportunities for women and men.

Based on the data obtained from the Unified State Register of Judgments, an analysis of the sentences passed by the courts for 2019–2021 in criminal offenses against life and health of a person, namely premeditated murder in the gender context, was carried

out. The obtained results allow us to state that the existing psycho-physiological features of men and women have different effects on the commission of criminal offenses, and therefore we can talk about the gender conditionality of crimes. Gender as a social sex is taken into account by the court when sentencing, releasing, closing criminal proceedings, etc. This is closely related to the problem of stereotypes in the field of legal regulation, which is to apply the previously formed idea of a particular individual: generalized characteristics, roles, set of personal qualities of men or women, which are transformed into a particular man or woman. The destruction of traditional stereotypical views on the feminine and masculine is possible through the attention of society to the unconscious, often biased and erroneous typical ideas and their impact on attitudes to a particular state of affairs. Of course, the media should play the most important role in this issue, but at the moment they are the ones who spread gender-role disparities in society. It is perhaps more important to demonstrate and promote examples of successful performance of non-traditional gender roles. This, of course, requires some effort on the part of the authorities, political parties and leaders of public organizations, but no country has yet managed to build a democracy without its gender component. It seems that the consistent implementation of these proposals can in some way contribute to solving the problem of gender asymmetry.

Key words: gender, court, crime, women, men, judgment.

УДК 343.6:343.226

Ірха Ю. Б. ,

кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України,
начальник науково-дослідного відділу
Державного науково-дослідного інститут МВС України
(м. Київ, Україна)
e-mail: yura_irkha@ukr.net,
ORCID iD: 0000-0002-6442-0974,

Бочек О. І. ,

кандидат юридичних наук,
науковий співробітник
Державного науково-дослідного інститут МВС України,
(м. Київ, Україна)
e-mail: oxbochek@gmail.com,
ORCID iD: 0000-0002-3884-8897

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ ТА СЕКСУАЛЬНИМ ДОМАГАННЯМ В ОРГАНАХ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

У статті досліджуються проблеми забезпечення гендерної рівності та протидії дискримінації за ознакою статі і сексуальним домаганням на робочому місці в органах сектору безпеки і оборони. Висвітлено результати анкетування 800 представників органів системи МВС України. Автори вказують на відсутності в Україні дієвих механізмів подачі та розгляду скарг на прояви дискримінації та сексуальних домагань в органах сектору безпеки і оборони, а також наголошують на важливих функціях прямих керівників, які здатні попередити та/або прісікти вказані прояви у колективі.

Ключові слова: дискримінація за ознакою статі, сексуальні домагання, сектор безпеки і оборони, гендерна рівність, гендерна ієрархія, жертви дискримінації та сексуальних домагань.

Бажання Українського народу до свободи, економічного добробуту та розвитку власної європейської ідентичності стали поштовхом до затвердження на конституційному рівні стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Політична та економічна інтеграція України вимагає від нашої держави та суспільства значних зусиль з імплементації європейських та євроатлантичних цінностей, зокрема: верховенства права, поваги до людської гідності, прав людини і основоположних свобод, забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, недискримінації.

Гендерна рівність є важливим елементом для політичного, економічного та соціального розвитку, забезпечення безпеки та уникнення соціальних конфліктів у будь-якому демократичному суспільстві. За твердженнями Л.І. Кормич, репрезентуючи різні інтереси та маючи законні підстави не тільки заявляти про них, а і впроваджувати, жінки та чоловіки виступають в якості реальних партнерів на ниві суспільної перебудови, проведення реформ для досягнення позитивних зрушень у всіх напрямках державного і суспільного життя. Саме цим має визначатись сутність гендерних відносин, які, визнаючи специфіку потреб та інтересів залежно від біологічної статі, враховують соціальні впливи та спрямовані на створення сприятливих умов для реалізації цих специфічних потреб без ущемлення інтересів іншої сторони, домагаючись їх збалансованого забезпечення. Це має бути не простий компроміс, а реальний консенсус стосунків і взаємин між чоловіками та жінками у всіх без виключення сферах, що сприятиме максимальному задоволенню суспільних потреб, представлених і жіночим, і чоловічим його сегментами [1, с. 17].

Гендерні відносини стали невід'ємною складовою соціального порядку в Україні, вони присутні та розвиваються у політичній та правовій системах, економіці, на ринку праці, в сім'ї, освіті, науці, побуті, засобах масової інформації тощо. Упродовж останніх років в українському суспільстві відбува-

ються суттєві зміни в осмисленні та легітимації гендерних відносин, особливо в секторі безпеки і оборони з огляду на міжнародні стандарти реалізації гендерної політики у військових формуваннях, правоохоронних органах та спеціальних службах. Сучасні соціально-економічні й політичні трансформації зумовили запровадження низки інституційних інновацій, які покращили проходження жінками служби в цих органах.

Так, було розроблено та прийнято відомчі плани, внесено зміни до дискримінаційних нормативно-правових актів, якими скасовано заборони на більш ніж 450 професій для жінок, а також забезпечено рівні права при проходженні військової служби, розпочався реальний та швидкий процес гендерної інтеграції. Незважаючи на те, що кількість жінок у секторі безпеки і оборони збільшується, паралельно вони стикаються з випадками дискримінації за ознакою статі або стають жертвами сексуальних домагань під час несення служби. Хоча, як слушно вказав О. С. Саєнко, дискримінація за ознакою статі передбачає нерівне ставлення для осіб будь-якої гендерної ідентичності, однак вже традиційно проблема дискримінації розглядається, в першу чергу, як порушення прав жінок як об'єкта соціального захисту, як соціально-вразливої групи, можливості якої завжди були обмежені стереотипними гендерними установками [2, с. 57].

Проявами дискримінації за ознакою статі, як правило, можуть бути відмова у працевлаштуванні чи кар'єрному зростанні; обмеження можливостей у навчанні та підвищенні кваліфікації, нерівномірне робоче навантаження та оплата праці; перешкоджання в отриманні додаткового соціального захисту або обмеження його надання з огляду на стать людини.

Сексуальні домагання на робочому місці мають різноманітні прояви – від натяків та образливих жестів до небажаного фізичного контакту, нападів або зґвалтування. Найпоширенішими детермінантами сексуального переслідування на робочому місці є вимагання сексуальних послуг в обмін на кар'єрне зростання, вирішення приватних або службових питань в обмін на сексуальні послуги тощо.

Вважаємо за необхідне звернути увагу на дослідження ісландських вчених, які встановили, що насильство за ознакою статі та сексуальні домагання щодо жінок, зокрема у поліції, можуть бути свідомими чи несвідомими способами збереження гендерної ієрархії чоловіків у колективі. Дослідники наголошують, що гендерна ієрархія створює поживне середовище для гендерних знущань та сексуальних домагань як складових культури включення/виключення із соціальної групи. Крім посилення статусних відмінностей між «внутрішньою групою» чоловіків та тими, хто належить «чужій групі» (тобто жінок, а інколи й інших чоловіків), це посилює згуртованість усередині «своєї групи» [3, с. 165, 167, 173].

У процесі наукового вивчення того, як відбувається становлення інституційних засад регулювання протидії дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань на робочому місці; які соціальні інституції і з якими функціями залучаються до цього процесу; якою мірою учасники, що стикаються з дискримінаційним поведінням або стали жертвою сексуального домагання на робочому місці, отримують правову та іншу допомогу; які існують гендерні проблеми в органах державної влади, ми встановили, що означені питання мають особливу актуальність в органах сектору безпеки і оборони, з огляду на їх закритість та специфіку проходження службу.

Дотримання гендерної рівності та рівень гендерної дискримінації привертали увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. В цьому контексті варто згадати роботи таких зарубіжних дослідників, як Дж. Анкер, Р. Дворкин, Дж. Ролз, Дж. Батлер, М. Сендел, Р. Рорти, Г. Майер, К. Міллет, Л. Ірігаре, К. Кімел та інших, а також деяких вітчизняних учених, зокрема, Н. Болотіної, О. Дашковської, К. Левченко, Т. Мельник, Т. Марцеюк, С. Оксамитної, Н. Оніщенко, М. Томашевської та ін. Проте, питання гендерної рівності, дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань в органах сектору безпеки та оборони є досить фрагментарними та потребують більш поглибленого вивчення, що і стало предметом цього дослідження.

Як зазначили О. М. Царенко та С. І. Царенко під дискримінацією слід розуміти будь-яку відмінність, виключення, обмеження або перевагу, що забезпечує або зменшує рівне здійснення прав, що проявляється в упередженому ставленні; наявності образ, хамської поведінки, приниження та насильства; необґрунтованій відмові у прийнятті на роботу, навчанні та розвитку професійних навичок; неповазі до чужої думки, релігійних, політичних, моральних поглядів; перебільшені власних досягнень перед оточуючими, приниженні чужих чеснот тощо [4, с. 103].

З метою оцінки сучасного стану забезпечення гендерної рівності, а також протидії дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань в секторі безпеки і оборони у 2019 році Державним науково-дослідним інститутом Міністерства внутрішніх справ України (далі – ДНДІ) було проведено вивчення думки працівників органів системи Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС). Для репрезентативності дослідження було опитано понад 800 осіб обох статей у рівній кількості, які є представниками/представницями різних підрозділів системи МВС (у т.ч. курсантів і студентів закладів вищої освіти системи МВС кожного року навчання) різних регіонів України.

Для опитування фахівцями ДНДІ було розроблено анкету, яка включала декілька блоків запитань. Перший блок стосувався безпосередньо питань щодо забезпечення гендерної рівності та дискримінації за ознакою статі, а другий – сексуальних домагань.

Метою анкетування було: виявлення наявності в органах та підрозділах системи МВС, де працюють або навчаються респонденти, як гендерної нерівності та/або дискримінації за ознакою статі, зокрема, поділу посад на суто чоловічі та суто жіночі; випадків зауважень з-боку колег та/або керівництва, пов'язані зі статевою приналежністю (наприклад, що жінки надто емоційні для того, щоб працювати в органі (підрозділі, закладі, установі), або що чоловіки не можуть бути домогосподарями, виходити у відпустку по догляду за дитиною, проявляти свої емоції тощо); виявлення

випадків сексуальних домагань на робочому місці; виявлення причин наявності/існування (якщо вони мали місце) випадків сексуальної дискримінації або дискримінації за ознакою статі.

Проведене анкетування дозволяє оцінити загальний стан забезпечення гендерної рівності, протидію дискримінації за ознакою статі та сексуальним домагань в органах системи МВС України та виявити гендерні особливості ставлення до таких явищ. Водночас, опитування показало, що в підрозділах системи МВС мають місце окремі факти (випадки) гендерної нерівності, дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань. До того ж звертає на себе увагу нерозуміння окремими працівниками значення поняття «гендерна рівність».

В процесі анкетування виявлено, що:

— більше **30 %** респондентів не змогли підтвердити відсутність гендерної нерівності в їхньому органі/підрозділі/закладі/установі (**≈ 15,3 %** респондентів чітко підтвердили існування гендерної нерівності та **≈ 16,8 %** респондентів не змогли надати чітку відповідь на поставлене запитання);

— майже половина респондентів, які підтвердили своїми відповідями наявність в їхньому органі/підрозділі/закладі/установі гендерної нерівності, вважають, що основні причини полягають, як правило, або через протиріччя, викликані відмінністю в фізіології і психології чоловіків і жінок, або через відмінності в соціальних ролях, прийнятих у суспільстві для чоловіків і жінок серед причин існування вказаної нерівності респондентами;

— більше **45 %** респондентів курсантів/курсанток і студентів/студенток вказали на надання у їхньому закладі освіти переваги при визначенні старости групи (командиру відділення, взводу, старшина курсу) особам лише чоловічої статі;

– серед основних причин чому серед керівного складу органів системи МВС, як правило, жінок менше, ніж чоловіків, більшість респондентів серед представлених відповідей надали перевазі таким:

а) «Фізіологічні та психологічні особливості жінок» ($\approx 34\%$ респондентів);

б) «Суспільство на практиці не допускає жінку до управління та прийняття рішень через сталі стереотипи» ($\approx 33,3\%$ респондентів);

– більше 48% респондентів погодилися з тим, що основна роль жінки в суспільстві пов'язана з її «природним» призначенням – «бути мамою», «дружиною», «берегинею сімейного вогнища» тощо;

– близько 24% респондентів не змогли підтвердити тезу про те, що чоловіки та жінки мають однакові шанси професійного зростання та просування по службі в їхньому органі/підрозділі/закладі/установі ($\approx 14\%$ респондентів не погодилися з даним твердженням та $\approx 10,3\%$ респондентів не змогли надати чітку відповідь на поставлене запитання);

– більше 30% респондентів зазначили, що хотіли б працювати під керівництвом чоловіка, у той час, коли тільки $\approx 4,9\%$ респондентів зазначили, що хотіли б працювати під керівництвом жінки;

– серед основних причин, що перешкоджають жінці реалізовувати успішну кар'єру, респонденти вибрали такі: а) «Виконання материнських обов'язків/вагітність» ($\approx 24,8\%$ респондентів); б) «Виконання сімейних обов'язків» ($\approx 17,7\%$ респондентів); в) «Відсутність прагнення до кар'єрного росту» та «Недовіра з боку чоловіків» ($\approx 11\%$ респондентів); г) «Комплекс «жіночої меншовартості»» ($\approx 7,7\%$ респондентів);

– близько 5% досі негативно ставляться до наявності у чоловіків вказаного права виходу у відпустку по догляду за дитиною нарівні з жінками;

– близько **23 %** респондентів не змогли підтвердити відсутність в їхньому органі/підрозділі/закладі/установі ситуацій, коли колега робив(-ла) зауваження, пов'язані зі статевою приналежністю ($\approx$ **14,2 %** респондентів чітко підтвердили наявність таких ситуацій та $\approx$ **9,2 %** респондентів не змогли надати чітку відповідь на поставлене запитання). Серед респондентів, які відповідали на таке запитання $\approx$ **17,3 %** зазначали, що такі ситуації відбувалися доволі часто (більше 3-х разів);

– близько **15 %** респондентів не змогли підтвердити відсутність в їхньому органі/підрозділі/закладі/установі ситуацій, коли керівництво робило зауваження, пов'язані зі статевою приналежністю ($\approx$ **6,8 %** респондентів чітко підтвердили наявність таких ситуацій та $\approx$ **8,4 %** респондентів не змогли надати чітку відповідь на поставлене запитання). Серед респондентів, які відповідали на таке запитання $\approx$ **11,3 %** зазначали, що такі ситуації відбувалися доволі часто (більше 3-х разів);

– більше **22 %** респондентів не змогли підтвердити відсутність ризику для працівників їхнього органу/підрозділу/закладу/установи стати об'єктом сексуального домагання на робочому місці ($\approx$ **14,5 %** респондентів чітко підтвердили наявність такого ризику та $\approx$ **8,8 %** респондентів не змогли надати чітку відповідь на поставлене запитання);

– незважаючи на те, що фактично абсолютна більшість ($\approx$ **99,1 %**) респондентів на запитання «Чи були Ви об'єктом (жертвою) сексуального домагання на робочому місці у Вашому органі (підрозділі, закладі, установі)?» надали відповідь «Ні», все однак варто констатувати, що **6** респондентів підтвердили, що були об'єктом (жертвою) сексуального домагання на робочому місці, тобто на вищезазначене запитання надали відповідь «Так», серед яких **2** чоловіки та **4** жінки, та **1** респондент (чоловік) відповів, що на вказане запитання йому «Важко відповісти»;

– більше **37 %** респондентів зазначили, що не звернулися б до компетентних органів за допомогою, якщо відносно них було б вчинено сексуальне домагання;

– близько **1,4 %** респондентів підтвердили, що були свідками сексуального домагання на робочому місці, та **≈ 2,7 %** респондентів не змогли надати чітку відповідь на поставлене запитання щодо цього).

У зв'язку з тим, що у проведеному ДНДІ анкетуванні брали участь працівники органів системи МВС України (військовослужбовці, поліцейські), то отримані дані можна використовувати для розуміння проблем забезпечення гендерної рівності, протидії дискримінації статі та сексуальним домаганням і в інших органах сектору безпеки і оборони.

Незважаючи на досить позитивні результати анкетування, опитування не висвітлило реального стану дотримання гендерної рівності в органах сектору безпеки і оборони (насамперед системи МВС). Ми вважаємо, що такий результат зумовлений тим, що здебільшого особи, які стали жертвою дискримінації за ознакою статі або сексуального домагання під час проходження служби, замовчують про такі випадки, оскільки бояться помсти від кривдника, тиску від керівництва органу чи підрозділу, ганьби та осуду, не вірять у справедливе, законне вирішення такого питання та покарання винних.

Дискримінація за ознакою статі може виражатися в різних умовах праці, вимогах до поведінки та зовнішнього вигляду співробітників, домаганнях, в тому числі сексуального характеру, як з боку членів колективу, так і керівників. Керівники, особливо прямі, можуть як підтримати гендерну ієрархію в колективі, так і попередити та/або присікти її прояви. З огляду на це, необхідно наголосити на важливості функції керівника, який в межах своїх повноважень наділений владними повноваженнями налагодження комунікації між співробітниками, водночас може мати певний вплив чи домінування на певну стать.

У 2021 році під час інтерв'ю в Пентагоні генерал-майор армії Сполучених Штатів Америки (далі – США) у відставці назвав «дії воєнних із застосуванням сексуального домагання найбільшою загрозою національної безпеки», тим самим підтвердивши існування такої проблеми, замовчування та приховування якої в окремих випадках призводить до самогубства або вбивства жертви [5].

Соціологічні дослідження США вказують, що в секторі безпеки і оборони кожна із 16 жінок та кожен із 143 чоловіків зазнали сексуальних домагань, а кожна четверта жінка та один із 16 чоловіків стикалися з сексуальним переслідуванням. У США каталізатором для більш глибокого вивчення злочинів та проблем, пов'язаних з дискримінацією за ознакою статі та сексуальними домаганнями в секторі безпеки і оборони став злочин проти солдата Асії Грем.

А. Грем стала жертвою сексуального домагання – її було зґвалтована іншим солдатом. Хоча вона поскаржилася своєму командирю, однак керівництво армії вирішило не розголошувати про інцидент, що призвело до її вбивства з метою приховування цього злочину [6]. Цей випадок набув широко розголосу лише після смерті А. Грем та змусив владу відреагувати. Було ухвалено закон, яким створено самостійний правовий механізм щодо винесення кримінального переслідування за тяжкі злочини, зґвалтування та сексуальні домагання в секторі безпеки і оборони, на який не можуть впливати командири та керівники органів чи підрозділів відповідних військових формувань [5].

Згідно законодавства США будь-який державний орган, компанія (фірма), організація, де нараховується більш ніж 50 співробітників, мають проводити обов'язкові тренінги з питань сексуальних домагань та дискримінації за ознакою статі для співробітників та керівників кожні два роки, а також мати в штаті гендерних радників з питань дискримінації та сексуальних домагань. Однак, на думку експертів, під час розслідування випадків сексуального домагання та дискримінації за ознакою статі в секторі безпеки і оборони слід відсторонити цих радників, оскільки керівництво, в якому відбувся

інцидент може впливати на його рішення на свою користь [7].

Евроінтеграційний курс України відіграв в гендерному аспекті важливу роль, оскільки гендерні радники були впроваджені й в органах сектору безпеки і оборони України. Однак, як показало проведене дослідження ДНДІ, є чимало людей в зазначеному секторі, які не визнають, що дискримінація за ознакою статі та сексуальні домагання є проблемою, яка потребує вирішення. Одним із можливих пояснень такої ситуації є обмежене розуміння ними поняття та сутності дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань.

Ми вважаємо, що органи сектору безпеки і оборони, зокрема і в Україні, повинні мати реалістичні кодекси поведінки, внутрішні правила, інструкції та програми, які включатимуть питання попередження, протидії дискримінації за ознакою статі (як для жінок так і чоловіків), сексуальним домаганням та зґвалтуванням. Основною цих документів мають стати стандарти ООН щодо попередження сексуальної експлуатації та насильства.

На нашу думку, однією з причин, чому сексуальні домагання не фіксуються в органах сектору безпеки і оборони, пов'язана з особливостями самої роботи в зазначеному секторі, такими як підпорядкування, солідарність, підзвітність, відчуття безкарності тощо. Поширеність дискримінації за ознакою статі та сексуальні домагання на робочому місці в секторі безпеки і оборони має місце коли чоловіки та жінки працюють разом. Вразливість в секторі безпеки і оборони особливо висока у зв'язку із суворою підпорядкованістю та характеру групової роботи (служби), яка вимагає від жінок сумісної роботи з колегами-чоловіками, що й може стати однією з причин сексуального домагання або ж дискримінації за ознакою статі.

Багато жінок із сектору безпеки і оборони також звинувачують в цьому надмірну концентрацію дискреційних повноважень в руках свого керівництва. Високопоставлені офіцери-чоловіки часто зловживають владою, користуючись скромністю жінок у процесі роботи. Іноді проявляється інша

крайність – надмірне заступництво жінкам, накладаючи на них необґрунтовані обмеження та вимагаючи відповідної вдячності.

Ситуації ускладнюються відсутністю добре налагоджених систем та процедур для механізму подачі та розгляду скарг жінок. Існуючі системи повідомлення про сексуальні домагання настільки ускладнені та не доступні, що стримують будь-які активні дії жінок за заявою про сексуальні домагання на робочому місці. Подекуди стає парадоксальним, що механізм подачі заяви від жертви-жінки має проходити через начальника, який можливо був кривдником. Досі вважається, що найкращим вирішенням питань дискримінації за ознакою статі, а особливо коли мова йде про сексуальні домагання, в секторі безпеки і оборони є переговори, домовленість або компроміс з жертвою як спосіб реагування на такі випадки.

За результатами викладеного, доходимо висновку, що питання «фемінізації» сектору безпеки і оборони має вирішуватися не лише в кількісному, але й в якісному вигляді. Насамперед, необхідне підвищення обізнаності працівників цього сектору з їхніми правами, зокрема на надання правової, психологічної, соціальної та іншої допомоги на випадок, якщо вони стали жертвою дискримінації або сексуального домагання. Це стосується не тільки жінок, але й чоловіків, які теж часто стикаються з такими проблемами (неможливість піти у відпустку по догляду за дитиною, брати відпустку у літній період при наявності дитини тощо). Крім того, постає необхідність в доступності та безпечності механізму подачі та розгляду скарг для жертв таких правопорушень, і мова йде не лише про жінок.

Список використаних джерел:

1. Кормич Л. І. Гендерні відносини: сутність та значення в суспільно-політичному розвитку. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 49. С. 16–22.
2. Саєнко О. С. Гендерна дискримінація жінок: доктринальні та конституційно-правові аспекти. *Правова держава*. № 37, 2020. С. 57-64.

3. Steinþórsdóttir FS, Pétursdóttir GM. Preserving Masculine Dominance in the Police Force with Gendered Bullying and Sexual Harassment. *Policing: A Journal of Policy & Practice*. 2018. № 12(2). P. 165–176

4. Царенко О. М., Царенко С. І. Гендерна дискримінація жінок-військовослужбовців. *Правова позиція*. № 3(28), 2020. С. 102-107.

5. Should the military continue to be allowed to police itself on sexual assault? Retired general and Pentagon weigh in. URL: <https://www.newsnationnow.com/investigation/militarysexualassaults/> (дата звернення: 27.09.2021)

6. 14 Fort Hood soldiers fired, suspended over violence at base. URL: <https://www.newsnationnow.com/us-news/southwest/14-fort-hood-soldiers-fired-suspended-over-violence-at-base/> (дата звернення: 27.09.2021)

7. Joie D. Acosta, Matthew Chinman, Amy L. Shearer. Countering Sexual Assault and Sexual Harassment in the U.S. Military. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA1318-1.html (дата звернення: 28.09.2021).

Ирха Ю., Бочек О. Отдельные аспекты противодействия дискриминации по признаку пола и сексуальным домогательствам в органах сектора безопасности и обороны

В статье изучаются проблемы обеспечения гендерного равенства и противодействия дискриминации по признаку стати и сексуальным домогательствам на рабочем месте в органах сектора безопасности и обороны. Отражены результаты анкетирования 800 представителей органов системы МВД Украины. Авторы указывают на отсутствие в Украине действенных механизмов подачи и рассмотрения жалоб на проявления дискриминации и сексуальных домогательств в органах сектора безопасности и обороны, а также отмечают важные функции прямых руководителей, которые способны пресечь указанные проявления в коллективе.

Ключевые слова: дискриминация по признаку пола, сексуальные домогательства, сектор безопасности и обороны, гендерное равенство, гендерная иерархия, жертвы дискриминации и сексуальных домогательств.

Irkha Yu., Bochek O. Selected aspects of combating gender discrimination and sexual harassment in the security and defense sector

The article examines the problems of ensuring gender equality and combating discrimination on the grounds of sex and sexual harassment in the workplace in the security and defense sector. The most common manifestations of discrimination on the grounds of sex are outlined, which may include denial of employment or career advancement; limited opportunities for training and retraining, uneven workload and wages; impediments to obtaining additional social protection or restrictions on its provision due to a person's gender.

Sexual harassment in the workplace has a variety of manifestations, from allusions and abusive gestures to unwanted physical contact, assault or rape. The results of a survey of 800 representatives of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, which allowed to assess the general state of gender equality, combating discrimination on the grounds of sex and sexual harassment in the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and identify gender specifics to such phenomena.

According to the results of the survey, one of the reasons why sexual harassment is not recorded in the security and defense sector is related to the specifics of the work in this sector, such as subordination, solidarity, accountability, impunity, etc.

The authors point out the lack of effective mechanisms in Ukraine for filing and reviewing complaints of discrimination and sexual harassment in the security and defense sector, and emphasize the important functions of line managers who are able to prevent and / or curb these manifestations in the team.

In addition, there is a need to raise awareness of workers in the sector about their rights, including legal, psychological, social and other assistance in the event of discrimination or sexual harassment. This applies not only to women, but also to men, who also often have such problems (inability to go on childcare leave, take summer leave with a child, etc.).

Key words: gender discrimination, sexual harassment, security and defense sector, gender equality, gender hierarchy, victims of discrimination and sexual harassment.

УДК 159.922.1:343.01

Поклад В. І.,

кандидат філософських наук, доцент
Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка
(м. Сєверодонецьк, Україна)
e-mail: v.poklad@ukr.net
ORCID iD: 0000-0003-2272-917X.

Кудінов А. С.,

кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка
(м. Сєверодонецьк, Україна)
e-mail: kaskrimludv@gmail.com
ORCID iD: 0000-0002-4452-811X

ПРО ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ РЕПРЕСИВНОЇ СВІДОМОСТІ

Сучасна орієнтація України на входження в європейський правовий простір передбачає впровадження в національне законодавство ліберальних стандартів ставлення до делінквентів. Необхідність дотримання прав людини накладає обмеження на застосування примусу і репресії. Реформування поліції в Україні передбачає перехід від репресивної моделі діяльності до сервісно-обслуговуючої. Ця мета недосяжна без змін у психології суб'єктів правоохоронної діяльності. Одним з інструментів таких змін вважається збільшення частки жінок серед поліцейських.

Проаналізовано результати опитування курсанток першого та четвертого курсів Луганського державного університету внутрішніх справ. З'ясовано, як змінюється свідомість курсанток в ракурсі її репресивності за період соціалізації у вищому навчальному закладі зі спеціальними умовами навчання. Робиться висновок про те, що між першим і останнім

курсами навчання у свідомості майбутніх офіцерів поліції жіночої статі відбувається очевидний зсув у бік підтримки каральних заходів протидії злочинності. Замість пом'якшення чоловічої субкультури силових структур, яке має стати наслідком збільшення в них кількості жінок, відбувається посилення жорсткості самих осіб жіночої статі вже на початку їхньої професійної соціалізації.

Ключові слова: репресивна свідомість, жінка-поліцейська, лібералізація покарань, чоловіча субкультура.

Репресивна свідомість в широкому значенні являє собою відображення у масовій свідомості орієнтацій на перевагу покарання щодо тих або інших девіацій, яка містить у собі відповідні знання, уявлення, норми, цінності та зразки поведінки. Покарання (як форма соціального контролю, що полягає в негативному санкціонуванні соціально несхвалюваної поведінки) і репресія (як покарання, що застосовується державою) здавна вважаються одним з найважливіших способів протидії злочинності. Разом з тим процес розвитку суспільства характеризується постійним посиленням ліберальних тенденцій, що втілюється у відмові від жорстоких і суворих покарань, які виходять від держави. Сучасна орієнтація України на входження в європейський правовий простір передбачає впровадження в національне законодавство досить ліберальних стандартів відносно делінквентів (скасування смертної кари, пом'якшення кримінально-правових санкцій і т.п.). Необхідність дотримання прав людини накладає обмеження на застосування примусу і репресії.

Відповідно, реформування поліції в Україні передбачає перехід від карально-репресивної моделі діяльності до сервісно-обслуговуючої. Ця мета недосяжна без змін у психології суб'єктів правоохоронної діяльності. Одним із інструментів таких змін вважається збільшення частки жінок у правоохоронних структурах. О. М. Бандурка констатує, що «гуманізація діяльності органів внутрішніх справ на сучасному етапі розвитку суспільства, посилення соціальної спрямованості їх роботи викликає необхідність розширення представництва в

них жінок» [1, с. 102]. Вважається, що жінка, як уособлення материнської любові, опіки та толерантності, здатна вже самою своєю присутністю у лавах правоохоронців вплинути на традиційно суворі настрої суб'єктів правоохоронної діяльності.

У зв'язку з цим виникають питання про те, наскільки зміна кримінальної політики відповідає історично сформованим стереотипам масової свідомості правоохоронців? Чи здатне гендерне переформатування Національної поліції вплинути на репресивність свідомості працівників поліції в цілому? Відповіді на ці питання можуть стати ключем до розуміння ефективності правоохоронної функції держави з урахуванням ступеня її соціальної обумовленості.

Багатьма дослідниками (в тому числі зарубіжними) відзначено, що для пострадянського суспільства характерна «конфліктна» модель поведінки, коли більш нормальними вважаються змагання (як індивідуальні, так і колективні), боротьба, а не співпраця та компроміс [2, с. 134]. «Якщо ворог не здається, він знищується», «добро повинне бути з кулаками» - добре відомі максими радянської ідеології, в основі якої лежить марксове розуміння суспільства як перманентного конфлікту, боротьби. У радянському суспільстві постійно відтворювалась «соціалізація агресії» - засвоєння навичок агресивної поведінки і розвитку агресивної готовності особистості в процесі придбання соціального досвіду [3, с. 12]. Звідси – повсякденна готовність пересічної людини до девіантної поведінки, прийняття конфліктів і певних форм насильства, а також підвищена толерантність до кримінальної репресії.

На думку А. Кара-Мурзи, репресивні ідеології виникають там, де масове суспільство повністю домінує над суспільством громадянським [4, с. 74-75]. Масове суспільство тяжіє до ідеологічної однорідності. Для нього характерні нетерпимість до відхилень, наслідком якої здебільшого є негативне санкціонування девіацій, при цьому – не тільки негативних. Гасло «Не висовуватись!» стає життєвим принципом такого суспільства, адже бути не таким, як усі, бути будь-яким девіантом, доволі небезпечно.

Для громадянського суспільства домінування будь-якої ідеології є неприпустимим. Толерантність і орієнтація на зменшення обсягу покарань стають важливими ознаками масової свідомості. Відповідно і діяльність органів правопорядку підпорядковується загальним принципам.

Протягом кількох століть, починаючи з імперського періоду історії, у діяльності вітчизняних правоохоронців формувалась досить міцна тенденція домінування репресивних заходів, на яку не змогли достатньо ефективно вплинути радянські часи із спробою зміни ситуації шляхом перетворення поліцейських структур на «народну міліцію». Все одно поліція/міліція функціонувала як мілітарна (воєнізована) вертикаль, покликана бути або «каральним мечем самодержавства», або «бойовим загоном партії», або «озброєним органом виконавчої влади» (стаття 1 Закону України «Про міліцію» від 20.12.1990). З початком реформування у напрямку європейських стандартів на законодавчому рівні відбуваються зміни, покликані зменшити репресивну складову у діяльності української поліції. Вже у першій статті Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 року ми бачимо відхід від жорстко ієрархічної системи у МВС. По-перше, з нової дефініції виключено термін «озброєний орган» (присутній у Законі України «Про міліцію» від 20.12.1990 року), що ідеологічно посилював мілітарність МВС. По-друге, у визначенні Національної поліції з'явилися слова «орган... який служить суспільству», що можна трактувати як методологію визначення нових індикаторів ефективності правоохоронної діяльності, відмінних від попередньої системи показників. Стаття 11 Закону України про Національну поліцію максимально конкретизує цю нову методологію: «Рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції». Зрозуміло, що забезпечити довіру населення переважанням репресивності неможливо. Тож одним з шляхів лібералізації правоохоронної діяльності вважається збільшення кількості жінок у лавах Національної поліції, що має забезпечити вирішення таких пи-

тань, як створення більш продуктивного професійного середовища, підвищення рівня довіри громадськості та налагодження співпраці [5, с. 119], привнесення кращих комунікаційних навичок, зниження рівня напруження в насильницьких ситуаціях, мінімізації застосування сили [6, с. 15]. На здатність жінок здійснити пом'якшувальний вплив на систему чоловічих цінностей вказують і західні соціологи [7, с. 236].

Таким чином, збільшення кількості жінок в поліції стає фактором гуманізації правоохоронної діяльності і зменшення репресивної складової у її повсякденних практиках [Див.: 8].

В структурі Національної поліції України зараз працюють 25 % жінок. [6, с. 19]. Це навіть більше, ніж у таких розвинутих країнах, як Швеція та Канада (по 18 %), Бельгія (15 %), Греція (12 %) [9, с. 202]. Постійно збільшується частка осіб жіночої статі серед курсантів вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. У Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка кількість дівчат-курсанток перевищує 30 % здобувачів вищої освіти.

Як змінюється свідомість курсанток в ракурсі її репресивності за період соціалізації у вищому навчальному закладі із специфічними умовами навчання? Відповідь на це питання була отримана під час міжнародного дослідження «Ставлення студентів-юристів до покарань за злочини», програма якого розроблена фахівцями Гейдельберзької вищої школи прикладних наук (Німеччина). Опитування проводилось у кількох країнах Європи, в тому числі і в Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (вересень 2020 р.). Всього у Сєверодонецьку (де зараз знаходиться університет) було опитано 452 респонденти, серед яких 213 жінок.

Респондентам пропонувалось висловити своє відношення (згоду або незгоду) до окремих суджень щодо різних аспектів ставлення майбутніх фахівців до покарань за злочини. Для аналізу нами були виділені відповіді осіб жіночої статі, які навчалися на першому курсі (початок професійної

соціалізації) та на четвертому курсі (закінчення професійної соціалізації). Акцентування уваги на першому і останньому курсі дозволило краще побачити динаміку змін свідомості, незважаючи на те, що опитувались різні особи. Ми виходимо з того, що контингент осіб, які навчаються у нашому університеті має приблизно однакові соціальні характеристики, які щорічно практично не змінюються. Опитування, не зважаючи на недостатню репрезентативність, дало можливість виявити певні закономірності.

Методичний інструментарій дослідження (анкета) складався з кількох десятків запитань, серед яких були обрані ті, що найбільше стосуються нашої проблематики. Шкала вимірювання була достатньо чутливою і включала варіанти «повністю згоден», «частково згоден», «частково не згоден», «повністю не згоден», «важко відповісти». У подальшому розгляді різні ступені згоди або незгоди були узагальнені. Судження, які використовувалися при аналізі, умовно поділені на ті, що презентують ліберальні настрої щодо покарань і такі, що свідчать про репресивність свідомості.

Орієнтації на лібералізацію покарань.

Із судженням *«Взяття під варту – невідповідний спосіб, щоб змінити злочинців в позитивну сторону»* були згодні 40 % першокурсниць. Не згодні – 40 % (20 % не визначились). У курсанток четвертого курсу ставлення вже не таке амбівалентне: згодні – 29 %, не згодні – 55 % (16 % не визначились).

Згodu із судженням *«Термін перебування в ув'язненні повинен в цілому скоротитися»* висловили лише 12 % першокурсниць. Не згодні з цим висловлюванням 73 % (15 % не визначились). На четвертому курсі виявилась така картина: згодні 3 %, не згодні – 87 % (10 % не визначились).

Власне, такі думки щодо ув'язнення є відображенням традиційних парадигм радянської та, певної мірою, пострадянської масової свідомості, про які йшла мова вище. Наші курсантки до початку навчання в університеті переважно знаходились під впливом традиційних ідей щодо оптимальних форм покарання. Задля справедливості слід зазначити, що ця

ситуація характерна не тільки для пострадянських держав. Так, у США «...громадська думка вважає, що всі правопорушники повинні утримуватися у в'язниці, незалежно від серйозності злочину», «...люди вважають ув'язнення найефективнішим засобом, що забезпечує максимальну безпеку...» [10, с. 582].

Втім, відношення до судження *«Позбавлення волі більше шкодить, ніж приносить користь»* вже не таке однозначне. Згодні з ним 21 % першокурсниць, не згодні – 49 %. Цікаво, що 30 % респондентів не змогли визначити свого ставлення. У курсанток четвертого курсу згодні із судженням 26 %, не згодні – 65 % (9 % не визначились).

В цілому ми бачимо зменшення орієнтацій на лібералізацію покарання у дівчат з випускного курсу порівняно з першокурсницями.

Орієнтації на репресії.

Якщо ставити питання у загальному вигляді, зміни орієнтацій не такі вже й очевидні. Так, із судженням *«Кримінальні закони в моїй країні повинні бути посилені»* погодились 61 % першокурсниць, не погодились – 12 % (27 % не визначились). Серед курсанток четвертого курсу погодились 65 %, але кількість незгодних з цим висловлюванням становила вже 26 % (9 % не визначились).

Із судженням *«Чим жорсткіше покарання, тим менше злочинність у суспільстві»* були згодні 57 % першокурсниць, не згодні – 29 % (14 % не визначились). Серед курсанток четвертого курсу згодними були 74 %, незгодними – 16 % (10 % не визначились).

Найбільш радикальна різниця спостерігається у позиціях курсанток стосовно судження *«Я підтримую смертну кару як засіб боротьби із злочинністю»*. На першому курсі згодні з ним 40 % респонденток, не згодні – 51 % (9 % не визначились). На четвертому курсі орієнтація більшості змінюється на протилежну. 68 % згодні із запропонованим судженням, 29 % - не згодні (лише 3 % не визначились).

Підсумовуючи дані щодо динаміки ліберальних та репресивних орієнтацій курсанток, можна зробити достатньо однозначний висновок про те, що між першим і останнім курсами навчання у свідомості майбутніх офіцерів поліції жіночої статі відбувається очевидний зсув у бік підтримки каральних заходів протидії злочинності. Тобто, замість пом'якшення чоловічої субкультури силових структур, яке має стати наслідком збільшення в них кількості жінок, відбувається посилення жорсткості самих осіб жіночої статі вже на початку їхньої професійної соціалізації. Як же можна пояснити таке явище?

Перше пояснення пов'язується з особливостями первинної соціалізації осіб, які приходять служити до силових структур, незалежно від їх статі. У опитуванні співробітників Національної поліції України, Національної гвардії та Державної прикордонної служби, проведеному на реалізацію міжнародного проекту за участю МВС України, громадських організацій «ООН-жінки», «Промундо» та Київського міжнародного інституту соціології, один із блоків анкети був присвячений дослідженню впливу чинників первинної соціалізації жінок та чоловіків – співробітників Національної поліції України, Національної гвардії та Державної прикордонної служби на формування гендерних стереотипів. За результатами опитування 43,9 % жінок зазнавали фізичних покарань з боку рідні у дитинстві принаймні одного разу (у чоловіків не набагато більше – 51,5 %). І у «дорослому» житті відбувається вже згадуване вище відтворення «соціалізації агресії»: більшість опитаних правоохоронців (61,8 % чоловіків та 55,3 % жінок) позбавляють дитину заохочень, відбирають привілеї, не дозволяють виходити з дому, половина батьків (55,6 % опитаних чоловіків та 61,6 % жінок) використовують такі знущальні методи виховання дітей, як крик, побиття, ляскання [11, с. 61].

По-друге, можна припустити, що має значення об'єкт майбутньої службової діяльності курсанток, тобто, люди з якими доводилось вступати у контакт вже під час навчальних практик. Затримані, свідки, заявники нерідко є особами

«що ведуть аморальний, протиправовий спосіб життя, занепаді, такі, що втратили почуття людської гідності. Спілкування з ними об'єктивно викликає негативні емоції, призводить до стійкого дефіциту позитивних вражень, розчарування і зневіри в людях» [12, с. 16] і, відповідно, призводить до посилення репресивних настроїв. До того ж, традиційні правоохоронні практики підтримуються діючою системою показників, якими заохочується переважно репресивна діяльність (складання адміністративного протоколу, затримання, арешт, суд, ув'язнення).

По-третє, організація навчання у ЗВО зі специфічними умовами має таку особливість, як казарменний режим проживання курсантів. Казармена субкультура склалась історично як виключно чоловіча. В ній споконвіку велике значення відігравали різні види покарань. Дівчата приходять у середовище зі сформованими репресивними стереотипами. Тож, їм доводиться підлаштовуватись під них. Адаптація дівчат до казарменого субкультури включає в себе формування толерантності до репресивних методів виховання. Але, як стверджують В. Барко і О. Смірнова, «рівність статей не означає їх отожднення одна з одною або ідентичність» і що «ця рівність не повинна встановлювати як норми такі умови та спосіб життя, які притаманні чоловікам» [13, с. 154]. На думку О. Горбачової, «під впливом специфічних чинників правоохоронної діяльності відбувається процес маскулізації жінок як результат сприймання та засвоєння ними суто чоловічих стереотипів поведінки, що становить зміст початкової професійної деформації» [14, с. 129].

Жінки, які вступають до лав поліції, постійно знаходяться в ситуації вибору між жіночністю і професіональним визнанням. Як зазначає Д. Горбенко, «жінки поліцейські можуть створювати «жіночий» або «чоловічий» гендер. «Жіночий» гендер в поліції допомагає співробітницям знизити стрес від служби на «чоловічий» роботі, але це знижує шанси на визнання їх професіоналізму. При відтворенні «чоловічої» моделі поведінки підвищуються шанси на визнання жінки-поліцейського як професіонала» [15, с. 72].

Таким чином, проведений аналіз демонструє, що сподівання на зменшення репресивної складової у свідомості правоохоронців завдяки збільшенню частки жінок у безпекових структурах поки що не виправдовуються. «Чоловічі», «силові», «репресивні» традиції і практики здатні більше впливати на жінок-правоохоронниць у порівнянні з можливостями самих жінок здійснювати зворотній вплив.

Вирішення означеної проблеми вбачається у зміні інституційних умов правоохоронної діяльності. Мається на меті демілітаризація Національної поліції, трансформація її структури з вертикально-ієрархічної будови військового зразку на мережеву систему цивільних органів, відповідна зміна системи показників оцінки ефективності поліцейської діяльності (зменшення значення кількісних індикаторів репресивності на користь оцінювання дій поліції громадською думкою). Такі заходи, на нашу думку, сприятимуть реальному переходу Національної поліції до сервісно-обслуговуючої моделі діяльності, що, власне, і проголошено як одна з основних цілей її реформування.

Список використаних джерел:

1. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення. Харків : Основа, 1996. 398 с.
2. Эвальд У. Насилие в странах бывшего восточного блока. *Криминологические исследования в мире*. М., 1995. С. 130-137.
3. Пилипенко В., Волянська О. Підліткова агресія у контексті сучасної соціокультурної ситуації. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2004. № 4. С. 5-23.
4. Кара-Мурза А.А. Как философские идеи превращаются в репрессивные идеологии? *Политическая концептология*. 2012. № 2. С. 62-78.
5. Компанцева Л. Ф. Гендерна перспектива інформаційної безпеки. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2019. № 2 (26). С. 115-125.

6. Камінська Н. В., Чернявський С. С., Перунова О. С. Забезпечення гендерної рівності в системі МВС та інших центральних органів виконавчої влади : лекція. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 31 с.

7. Гидденс Э. *Социология*. М.: Эдиториал-УРСС, 1999. 704 с.

8. Шевчук Р.М., Синоверський А.І. Вплив політичного режиму на діяльність поліції: спроба філософського узагальнення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 1. С. 146-160.

9. Логачев М.Г. Сучасні проблеми фемінізації та гендерної дискримінації у поліції зарубіжних країн. *Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 14 берез. 2014 р.). Харків : ХНУВС, 2014. С. 201-204.

10. Кримінологія / под ред. Дж. Ф. Шели : пер. с англ. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 860 с.

11. Волошина О.В. Вплив умов соціалізації на формування гендерних стереотипів співробітників сектору безпеки МВС України. *Розуміння маскулінності та гендерної рівності в секторі безпеки України та представлення результатів дослідження* [Текст] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та інші]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 59-62.

12. Сворак С.Д. Підготовка працівників ОВС до протидії професійній деформації. *Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 14 берез. 2014 р.). Харків : ХНУВС, 2014. С. 15-20.

13. Барко В.І., Смірнова О.М. Теоретичні засади визначення поняття гендерної рівності в діяльності органів внутрішніх справ України на сучасному етапі розвитку суспільства. *Вісник Національного університету оборони України* : зб. к наук. праць. К.: НУОУ, 2014. Вип. 4 (41). С. 152-155.

14. Горбачова О. В. Соціально-психологічні аспекти встановлення гендерного паритету в Національній поліції України. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 128-132.

15. Горбенко Д.А. Сучасний стан проблеми гендерної рівності в діяльності Національної поліції України. *Розуміння маскуліності та гендерної рівності в секторі безпеки України та представлення результатів дослідження* [Текст] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та інші]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 71-75.

Поклад В., Кудинов А. О гендерных аспектах репрессивного сознания

Современная ориентация Украины на вхождение в европейское правовое пространство предполагает внедрение в национальное законодательство либеральных стандартов отношения к делинквентам. Необходимость соблюдения прав человека накладывает ограничения на применение принуждения и репрессии. Реформирование полиции в Украине предполагает переход от репрессивной модели деятельности к сервисно-обслуживающей. Эта цель недостижима без изменений в психологии субъектов правоохранительной деятельности. Одним из инструментов таких изменений считается увеличение части женщин среди полицейских.

Проанализированы результаты опроса курсанток первого и четвертого курсов Луганского государственного университета внутренних дел. Выяснено, как меняется сознание курсанток в ракурсе ее репрессивности за период социализации в вузе со специальными условиями обучения. Делается вывод о том, что между первым и последним курсами обучения в сознании будущих офицеров полиции женского пола происходит очевидное смещение в сторону поддержки карательных мер противодействия преступности. Вместо смягчения мужской субкультуры силовых структур, которое должно было стать следствием увеличения в них количества женщин, происходит ужесточение самих лиц женского пола уже в начале их профессиональной социализации.

Ключевые слова: репрессивное сознание, женщина-полицейская, либерализация наказаний, мужская субкультура.

Poklad V., Kudinov A. On gender aspects of repressive consciousness

The current orientation of Ukraine towards joining the European legal space involves the introduction of liberal standards of attitude towards delinquents into the national legislation. The need to respect human rights imposes restrictions on the use of coercion and repression. Reforming the police in Ukraine involves a transition from a repressive model of activity to a service model. This goal is unattainable without changes in the psychology of subjects of law enforcement. One of the tools for such changes is considered to be an increase in the proportion of women among the police.

The results of a survey of cadets of the first and fourth courses of the Luhansk State University of Internal Affairs were analyzed. It was found out how the consciousness of female cadets changes in terms of her repressiveness during the period of socialization in a university with special learning conditions. It is concluded that between the first and last courses in the minds of future female police officers there is an obvious shift towards support for punitive measures to combat crime. Instead of softening the male subculture of power structures, which should have been the result of an increase in the number of women in them, there is a tightening of the females themselves already at the beginning of their professional socialization.

Key words: repressive consciousness, female police officer, liberalization of punishments, male subculture.

УДК 159.92:316.6

Волченко Л. П.,

кандидатка психологічних наук,
старша викладачка Східноукраїнського
національного університету
ім. Володимира Даля
(м. Сєвєродонецьк, Україна)
e-mail: larisavolchenko@ukr.net
ORCID iD: 0000-0002-2401-9107

СОЦІАЛЬНО-НОРМАТИВНІ УЯВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ГЕНДЕРНОМУ ВИМІРІ

У статті розглядається проблема соціально-нормативних уявлень крізь призму гендерних інсталяцій. Зазначено, що моральні, резидуальні та правові репрезентації виступають складовими компонентами соціально-нормативних уявлень особистості. З'ясовано, що соціально-нормативні уявлення у дівчат та юнаків мають різне психологічне наповнення, що може свідчити про їх відмінності на гендерному рівні. Встановлено, що конструкти фемінінності та маскуліності впливають як на процес формування соціальних уявлень особистості, так і на екстерналізацію сформованих уявлень у соціальний простір. Стверджується, що відмінності соціально-нормативних уявлень на гендерному рівні зумовлені, як внутрішніми, так й зовнішніми детермінаційними чинниками.

Ключові слова: моральні репрезентації, правові репрезентації, правосвідомість особистості, прегнантні уявлення, резидуальні репрезентації, соціально-нормативні уявлення, соціальні уявлення.

Постановка проблеми. Проблема формування правосвідомості особистості завжди була актуальною та складною за своїм змістом. Кожна держава прагне виховати таких громадян, які не тільки б знали та погоджувалися з існуючими

правовими нормами, але й презентували їх у власній соціальній активності. Соціальний досвід і практика вивчення правосвідомості індивідів свідчать про те, що саме процес інтерналізації-екстерналізації правових норм є найбільш нестійким і контроверсивним. Людина може знати, може погоджуватися з такими нормами, але заперечувати їх у власному поведженні.

Ми вважаємо, що «вади» слід шукати у так званих соціальних уявленнях (репрезентаціях) індивіда, які ми розуміємо, як мережу ідей, думок, образів, ставлень, що включають колективні знання [1]. Більше того, соціальні уявлення мають гендерні екстраполяції, що переломлюється крізь призму фемінінних і маскуліних типів реальності, з якими зіштовхуються жінки та чоловіки у повсякденному житті.

Аналіз досліджень та публікацій. На думку науковців (С. О. Гарькавець, Т. П. Ємельянова, С. Московічі, W. Doise, A. Lampinen, I. Markova та ін.) соціальні уявлення є функціоналом адаптації наявних соціальних фактів, явищ наукового, політичного, правового, культурного та іншого характеру зі сфер життєдіяльності людей до вже сформованих, існуючих у них поглядів, думок, ставлень та оцінок [1; 4; 6; 8; 9; 10]. Тобто, соціальні уявлення сприяють збереженню певної картини світу, що вже існує у людини, опосередковано регулюють її поведінку у групі, визначають цінності та норми, що спрямовують її соціальну активність та активність інших людей.

Французький соціальний психолог С. Московічі [8] вважає, що соціальні уявлення виступають провідною характеристикою суспільної, індивідуальної свідомості та їм належить вирішальна роль у продукуванні соціально-нормативної активності індивіда. При цьому, науковець виокремив такі компоненти соціальних уявлень:

1) когнітивний рівень – це результат пізнавальної діяльності індивіда та змістовна інформація, що виявилася продуктом обробки та структурування знання;

2) афективно-оціночний рівень або рівень установки, що виявляється подвійним дном уявлень, які не усвідомлюються людиною;

3) організаційний рівень – це співвідношення між знаннями та їхніми якісними проявами, на кшталт «когнітивна схема свідомості» особистості [10].

Але при всьому різноманітті уявлень, справжніми є так звані прегнантні (з лат. *praegnans* – збагачений, змістовний, завершений) уявлення або ті, що відповідають сприйняттю у конкретній соціальній групі. Тобто система уявлень, що на підставі конвенційних проявів перетворюється на «об'єктивну реальність», спроможна детермінувати зміст соціальної взаємодії або вибудовувати соціально-нормативний контекст існування індивідів.

Інші дослідники також акцентували увагу на спроможність соціальних уявлень впливати на соціальну активність індивідів: М. Плон [1] у контексті динаміки міжособистісних конфліктів; С. Жоделе [7] – як продукту когнітивної або інтрапсихічної діяльності; Ж. Абрік [6] – у кооперативній взаємодії; S. Uski & A. Lampinen [11] – взаємодії у мережі Інтернет; M. Johnson, F. Morgeson & D. Nekman [9] – у зв'язку з когнітивними та афективними ідентифікаціями тощо.

Таким чином, соціальні уявлення як елементи суспільної свідомості формуються та змінюються у процесі пізнання індивідом соціальної дійсності, когнітивної переробки значущих фактів, з метою забезпечення його життєдіяльності та ще й на підставі комунікативної взаємодії з іншими. Змістовною частиною соціальних уявлень є соціально-нормативні уявлення, що складаються з моральних, резидуальних і правових репрезентацій, які продукує соціальне середовище через комунікаторів, і на підставі механізмів інтеріоризації, ідентифікації, наслідування, рефлексії, категоризації та інтерпретації, зв'язуються в єдину систему індивідуально-нормативних репрезентацій [1]. Такі репрезентації можуть бути як стабільними утвореннями, що істотно визначають спрямованість активності особистості, так і виявлятися не релевантними елементами, що суттєво не впливають на опосередкування та регуляцію соціально-нормативної активності індивіда.

Виклад основного матеріалу. Оскільки нас цікавлять соціально-нормативні уявлення жінок і чоловіків, то буде не безпідставне твердження про можливу наявність у них різних якісних проявів таких репрезентацій. У власному емпіричному дослідженні нами було з'ясовано, що значна частина юнаків орієнтується на «тут-і-зараз», переважно не вірять у власні сили та залежать від зовнішніх впливів, а більшість дівчат спрямовані у майбутнє, вірять у власне «Я» та виявляють упевненість протистояти зовнішнім ситуаційним впливам. У дівчат більше виражена схильність до просоціальних дій, що може бути пояснено не тільки переважанням у них інтернального локусу контролю, але й домінуванням репрезентацій моральної модальності [1]. При цьому, серед юнаків, у яких значно присутній фемінінний компонент, констатується наявність стійких соціально-нормативних уявлень. І навпаки, у тих дівчат, які мають виражені маскуліні якості соціально-нормативні репрезентації бажають бути кращими.

Разом із цим, соціально-нормативні уявлення дівчат та юнаків були представлені структурними конфігураціями особистісних репрезентацій, що формуються на підставі нормативно-інформаційних впливів, які продукують комунікатори соціального середовища, в якому на експліцитному рівні представлені моральні, резидуальні та правові норми, що визначають загальний характер соціально-нормативної активності особистості в соціумі. Тобто, можна стверджувати, що у соціально-нормативних уявленнях випробуваних на гендерному рівні були виявлені суттєві розбіжності, які мають як -інтро, так й екстрадетермінацію.

Зазначалося, що соціально-нормативна активність, а разом із нею сфера суспільних вимог, виступає широкою системою, що у феноменологічному сенсі є проявом соціального тиску або зовнішніх впливів відносно індивіда [5]. У цьому сенсі артикульованими виявляються соціальні функції уявлень. Найважливішою з них є функція інструменту пізнання, а ключовою відмінністю її є трансформація когнітивних елементів у «репрезентативно-образні», що призводить до перетвілювання опису в пояснення [10]. Інформаційна реальність

структурується на підставі уявлень, оскільки індивід її сприймає крізь призму власних інтересів, спокус, бажань, наявних уявлень. Тобто, соціальні норми та просоціальна активність інших не будуть мати справжнього впливу на індивіда без врахування його уявлень про ці феномени.

Друга функція, функція опосередкування поведінки, пов'язана з формуванням поведінки та орієнтацією у соціальних комунікаціях. У внутрішньогруповій та міжособистісній взаємодії соціальні уявлення визначають простір можливих комунікацій, цінностей, ідей, спокус, що виявляються з точки зору групи бажаними й спрямовують активність у потрібне русло.

Третя функція – функція адаптації, виявляється у тому, щоб адаптувати факти соціальної дійсності до існуючих в суспільстві поглядів, думок та оцінок. Соціальні уявлення прилаштовують діючі норми соціальної взаємодії до вже існуючих поглядів.

С. Московічі зазначає, що соціальні уявлення спроможні розв'язати певну проблему, надати або запропонувати форму соціальної взаємодії, забезпечити алгоритми управління великими масами людей [8]. Отже, зв'язок між соціальними уявленнями особистості та її соціально-нормативною активністю передбачає реконструювання соціокогнітивного процесу, підтвердження старих висновків новими, зв'язуванням вже відомих соціальних норм із новими нормам існування. Наприклад, знання моральних правил поведінки сприяє інтерналізації норм резидуального характеру (не інституціональний зміст), а далі виникає нове з'ясування координат життєдіяльності через інтерналізацію правових норм, що вже мають інституціональний зміст.

Як свідчать результати наших емпіричних студій, наявна зв'язність у юнаків явно поступається, як моральним, так і резидуальним репрезентаціям дівчат. Про правові репрезентації слід висловлюватися обережно, оскільки відкритого знехтування правовими нормами наші респонденти (учні старших класів) не припускалися. Про те, у дослідженні

С. О. Гарькавця [3], який вивчав неповнолітніх правопорушників, була констатована наявність того, що соціальні уявлення делінквентів значно впливали на простір їхніх міжособистісних комунікацій навіть тоді, коли оточуючі їх люди не мають відношення до кримінальної субкультури.

Уражена емоційна сфера індивідів також викривляє соціальні репрезентації, оскільки інформаційна реальність структурується на підставі тих уявлень, що сприймаються крізь призму власних інтересів, спокус, бажань тощо. Мова йде про інсталяцію образи та поведження образливих особистостей [2]. Соціально-нормативна активність індивіда, який є образливою особистістю, не буде стійкою, оскільки афективна образа спроможна суттєво зруйнувати як цілісність особистості, так і негативно вплинути на різні аспекти мотивації її поведінки.

Слід зазначити, що моральні, резидуальні та правові компоненти соціально-нормативних уявлень по-різному віддзеркалюються дівчатами та юнаками [1]. Наприклад, у дівчат, з явно вираженими фемінінними якостями, ядро семантичного поля моральних значень складають експектації рівності, чесності та відповідальності, а у юнаків – сила, рішучість, непоступливість та впертість.

Висновок. Соціально-нормативні уявлення особистості складають моральні, резидуальні та правові репрезентації, які виступають функціоналом її адаптації до наявних соціально-нормативних координат життєдіяльності. Такі уявлення виявляються прегнантними, якщо вони відповідають конвенційним проявам і спроможні детермінувати зміст соціальної взаємодії або вибудовувати соціально-нормативний контекст існування індивіда. На гендерному рівні соціально-нормативні уявлення мають якісні відмінності, які зумовлені впливом таких психологічних конструктів, як фемінінність та маскуліність, особливостями побудови когнітивної, афективної та мотиваційної сфери дівчат та юнаків.

Список використаних джерел:

1. Волченко Л. П., Гарькавець С. О. Особливості формування соціально-нормативних уявлень старшокласників в умовах суспільної кризи: [монографія]. Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. 200 с.
2. Гарькавец С. А., Яковенко С. И. Гендерные особенности инсталляции обиды / Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія». 2016. Вип. 59. С. 59-64.
3. Гарькавець С. О. Психологічні особливості системи цінностей правопорушників: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Харків, 2001. 178 с.
4. Гарькавець С. О. Соціально-нормативний конформізм особистості у психологічному вимірі: [монографія]. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2010. 343 с.
5. Гарькавець С. О. Юридична психологія: словник-довідник. Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. 152 с.
6. Емельянова Т. П. Социальные представления – понятие и концепции: итоги последнего десятилетия // Психологический журнал. 2007. Т. 22, № 6. С. 39-47.
7. Жоделе Д. Социальное представление: феномены, концепт и теория // Социальная психология / Под ред. С. Московичи. СПб.: Питер, 2007. С. 372-394.
8. Московичи С. Социальная психология. СПб.: Питер, 2007. 592 с.
9. Markova I. Towards an epistemology of social representations // Journal of Research in Ibid. 1995. V. 26, № 2. P. 177-196.
10. Moscovici S. & Farr R. M. The Phenomenon of Social Representations. Cambridge / Paris: Cambridge University Press and Editions de la Maison des Sciences de L'Homme. 1984. P. 3-70.
11. Uski S. & Lampinen A. Social norms and self-presentation on social network sites: Profile work in action // Sage journals. New Media & Society, 2014. [Електронний ресурс] – Режим доступу до статті : <http://nms.sagepub.com/content/early/2014/07/16/1461444814543164.short> (дата звернення 7.08.2021).

Волченко Л. Социально-нормативные представления личности в гендерном измерении

В статье рассматривается проблема социально-нормативных представлений сквозь призму гендерных инсталляций. Установлено, что моральные, резидуальные и правовые репрезентации выступают составляющими компонентами социально-нормативных представлений личности.

Выяснено, что социально-нормативные представления девушек и юношей имеют разное психологическое наполнение, что может указывать на их отличие на гендерном уровне.

Установлено, что конструкты фемининности и маскулинности влияют, как на процесс формирования социальных представлений личности, так и на экстернализацию сформированных представлений в социальное пространство.

Утверждается, что отличия социально-нормативных представлений на гендерном уровне обусловлены, как внутренними, так и внешними детерминирующими факторами.

Ключевые слова: моральные репрезентации, правовые репрезентации, правосознание личности, прегнантные представления, резидуальные репрезентации, социально-нормативные представления, социальные представления.

Volchenko L. Socio-normative representations of the individual in the gender dimension

The article examines the problem of social and normative representations through the prism of gender installations. It has been established that moral, residual and legal representations are constituent components of the social and normative representations of a person.

The objectification of such ideas is based on the available practical experience of the individual and is associated with the influence of cognitive, affective and motivational psychological constructs. These processes are instrumental aspects of the formation of social ideas of the individual about the socio-normative sphere of its existence. Social ideas are the determining factors of

socio-normative activity of the individual and they have a leading role in modulating its sustainable manifestations.

It was found that the social and normative representations of girls and boys have different psychological content, which may indicate their difference at the gender level. It has been established that the constructs of femininity and masculinity affect both the process of formation of social representations of the individual and the externalization of the formed representations into the social space.

It is stated that among young men who have a significant feminine component, there are stable socio-normative ideas at the level of moral and residual manifestations, and in those girls who have pronounced masculine qualities, socio-normative representations have a somewhat distorted meaning.

It is argued that the differences in socio-normative representations at the gender level are due to both internal and external determinants. Differences are noted in the value aspects of social representations, where a significant proportion of young men focus on the «here and now», and most girls are focused on the future. Girls have a more pronounced tendency to social actions, which can be explained not only by the predominance of their internal locus of control, but also by the dominance of representations of moral modality.

Key words: moral representations, legal representations, legal consciousness of individual, pregnant representations, residual representations, socio-normative representations, social representations.

УДК 343.988-053.6

Лубенець І. Г.,

провідний науковий співробітник
Державного науково-дослідного інституту МВС України
(м. Київ, Україна)
e-mail: iradndi@ukr.net
ORCID iD: 0000-0003-2597-0356,

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Інтернет використовується майже у всіх сферах діяльності, тому є невід'ємною частиною сучасного життя людини, особливо підлітків, оскільки вони найактивніші інтернет-користувачі. З одного боку, це засіб підвищення ерудиції та навичок спілкування, а з іншого – середовище підвищеного ризику зіткнення з деякими загрозами віртуального світу: від шахрайства та розповсюдження наркотиків до насильства онлайн. І найчастіше саме віктимна поведінка неповнолітніх є причиною протиправних посягань. В статті розглянуто гендерні особливості такої поведінки підлітків.

Ключові слова: Інтернет, неповнолітні, цифрове середовище, віктимна поведінка, секстінг, грумінг, насильство.

На сьогодні, завдяки Всесвітній мережі Інтернет людина у будь-який час має доступ до величезної кількості інформації та, відповідно, можливостей. Підтвердженням суцільної цифровізації є статистичні дані Internet World Stats (IWS), згідно з якими кількість користувачів Інтернету в світі (станом на 31 березня 2021 р.) становить 5,2 млрд. чол. при населенні 7,9 млрд. чол. (для порівняння, у 2020 р. кількість інтернет-користувачів складала 4,4 млрд. чол. при населенні 7,7 млрд. чол.). В Україні користувачами Інтернету (станом на грудень 2020 р.) є 40,9 млн. чол., що складає 94,1 %. До речі,

кількість мешканців України – користувачів Фейсбуку за період 2019-2020 рр. збільшилась більше, ніж удвічі й становила у грудні минулого року 21,7 млн. користувачів (50%) [1]. Фактично сформувалося світове цифрове середовище, яке відкриває для сучасної людини (у тому числі, дитини) нові майже безмежні можливості для розвитку творчих здібностей особистості, ведення бізнесу, проведення наукових досліджень, спілкування, дозвілля тощо.

На разі, офіційної статистики щодо кількості дітей в Інтернеті немає, але відповідно до даних різних досліджень, найбільш активними користувачами Всесвітньої мережі є молодь, у тому числі підлітки [2, С.82; 3; 4]. Більше того, Інтернет стрімко молодшає, адже на сьогодні, діти 4-6 років активно користуються, а сучасні гаджети виконують роль цифрової няні. Хоча лише десяток років тому, вік інтернет-ініціації становив – 10 років [5, С.26].

Нинішнє покоління, яке народилося в епоху Інтернету називають центеніали (або покоління Z), характерною їх особливістю є те, що вони не пам'ятають, яким було життя без гаджетів, і проводять зі смартфонами та планшетами щодня більше 8 годин на день, що підтверджує опитування учнів, яке було проведено фахівцями лабораторії кримінологічних досліджень ДНДІ МВС України*. Через глобальний вплив COVID-19 діти проводять у віртуальному просторі дедалі більше часу. Інтернет для сучасних дітей є частиною життя, а віртуальний світ – засобом соціалізації. Але перебування дитини у цифровому середовищі поруч з позитивними моментами (можливістю користування електронними бібліотеками, сайтами освітнього та розважального характеру тощо)

---

* З метою визначення рівня обізнаності школярів щодо безпеки в мережі Інтернет фахівцями ДНДІ МВС України було проведено анкетування серед учнів 5-ти закладів загальної середньої освіти Дарницького, Дніпровського, Солом'янського районів м. Києва та Бориспільського району Київської області. Всього було опитано 787 учнів 6–11 класів (вік опитуваних – 11-17 років), серед респондентів – 427 (54,3%) хлопців та 347 (44,1%) дівчат.

несе і ряд серйозних ризиків: від кібернасилства та шахрайства до розповсюдження наркотичних речовин та схиляння до самогубства.

Наше дослідження направлено на встановлення гендерної відмінності у поведінці неповнолітніх інтернет-користувачів та з'ясування ступеню віктимності відповідної гендерної групи – хлопців та дівчат.

Проблема віктимності неповнолітніх (схильності до такої поведінки, яка підвищує шанси стати жертвою правопорушення) вже багато років привертає увагу дослідників. Слід зазначити, що науковці дещо по-різному розуміють віктимність. Зокрема, на думку Д.В. Рівмана, відкритимість – це об'єктивна властивість, тобто будь-яка особа є віктимною в тій чи іншій мірі. В.І. Полубінський, навпаки, вважає, що не можна говорити, що це об'єктивна властивість, оскільки вважає, що віктимність може бути нульовою [6; С.109].

Враховуючи предмет нашого дослідження, віктимність в цифровому середовищі не може бути нульовою, адже онлайн-середовище – це як об'єкт підвищеної небезпеки, де будь-який користувач (а особливо дитина) може стати жертвою протиправних посягань, про що часто згадується не тільки в наукових роботах, а й у ЗМІ.

Позитивною стороною є те, що абсолютна більшість опитаних нами дітей знають, що через всесвітню мережу можна потрапити в небезпечну ситуацію. Судячи з кількості дівчат, які відповіли позитивно, майже всі з них (90,3%) розуміють, що Інтернет може бути джерелом небезпеки. Серед хлопців також більшість це розуміють – 80,9%, але 12,6% опитаних хлопців вважають, що Всесвітня мережа цілком безпечна, тоді як серед дівчат така відповідь зустрічається лише у 3,2%. Отже, судячи з відповідей, переважна більшість дітей замислюється над проблемами, з якими можна зіштовхнутись у віртуальному просторі, але все одно їх поведінка залишається легковажною. Можливо тому, що часто діти розмірковують на кшталт «погане може трапитись, але не зі мною».

Що ж привертає увагу дітей в Інтернеті та мотивує їх витратити багато часу на віртуальний світ? Наприклад, для дорослої людини Інтернет, у першу чергу – це джерело інформації, а в другу – спілкування. Для дітей же спілкування стоїть на першому місці, де Інтернет виступає своєрідним осередком згуртування підлітків, засобом соціалізації як необхідної складової психологічного розвитку особистості дитини. Соціальні мережі в цьому плані надають абсолютно невичерпне джерело можливостей.

За результатами нашого опитування, більшість респондентів обох статей спілкуються всіма можливими способами в Інтернеті (в чатах, соцмережах, месенджерах, під час онлайн-ігр тощо). Також діти обох гендерних груп активно використовують Всесвітню мережу для пошуку інформації зі сфери дозвілля (музику, фото, кіно, відео тощо) (81,5% дівчат та 72,3% хлопців) та інформацію для навчання (77,9% дівчат та 60% хлопців). Незважаючи на наявність спільних інтересів серед опитаних обох категорій, все ж таки є і відмінності.

Хочемо зупинитися на питаннях, де різниця у відповідях має високу амплітуду. Зокрема, хлопці удвічі частіше шукають можливості підзаробити в Інтернеті, ніж дівчата (24,6% та 11% відповідно). Тому, напевно, частіше стають жертвами шахраїв, які пропонують схему швидкого і легкого підробітку. Підтвердженням цьому є відповіді школярів, які зазначили, що особисто зіштовхувались із випадками шахрайства та крадіжкою коштів за допомогою Інтернету. Зокрема, так відповіли 24,6% опитаних хлопців та лише 9,1% дівчат.

Щодо особистого негативного досвіду школярів, який вони отримали в Інтернеті, необхідно зазначити, що майже кожний четвертий школяр обох гендерних груп (24,4%) зіштовхувався з пропозицією придбати алкоголь чи наркотики. До речі, хлопцям удвічі частіше надходять такі пропозиції, ніж дівчатам (61,6% проти 37,1% відповідно). Можливо, тому, що хлопці демонструють своєю поведінкою, манерою спілкування, що зацікавлені в таких речовинах.

Відносно дівочих уподобань у мережі, то необхідно зазначити, що дівчата майже вдвічі частіше розміщують в Інтернеті власний контент (зазвичай це особисті фото та відео), ніж хлопці (58,8 % та 32,6 % відповідно). Також дівчата частіше хлопців шукають можливості познайомитись в соціальних мережах (18,5% проти 11,1% відповідно).

На сьогодні, завдяки загальній «смартфонізації» – можливості виходити в «павутиння» за допомогою мобільного телефону, особливий небезпеці піддаються дівчата шкільного віку, враховуючи їх схильність до постійного розміщення свого власного контенту в соцмережах (особистих, часто відвертих фото, відео тощо). Ситуація ускладнюється ще й тим, що діти в силу свого віку, відсутності життєвого досвіду та стійкої здатності критично мислити, легко йдуть на контакт у соцмережах, повідомляють особисту інформацію, діляться власними фото тощо. Тобто нерідко стають жертвами протиправних посягань з причин власної віктимної поведінки. Слід сказати, що останнім часом набирає обертів таке явище як секстинг (інтимне листування) та ґрумінг (входження в довіру до дитини з метою сексуального насильства онлайн чи офлайн, експлуатації чи шантажу).

Дуже часто підлітки-дівчата стають жертвами секстингу, тому що не вбачають в цьому реальної загрози, а думають лише, що це нешкідливий, простий спосіб отримати компліменти на рахунок своєї зовнішності за допомогою схвальних коментарів чи «лайків» [7]. Слід враховувати, що для жінок (дівчат) дуже важливі емоційні фактори, їм потрібно відчувати, що їх поважають, помічають, звертають увагу. Ба більше, особливістю жіночої (дівочої) реакції на стрес є необхідність у похвалі [8]. Саме тому дівчата часто розміщують свої фотографії в соцмережах, легко погоджуються вислати їх новим віртуальним знайомим – так відповіли 54 % опитаних школярок.

Така легковажна поведінка підлітків взагалі та дівчат, зокрема, полегшує механізм скоєння злочинів та протиправних діянь у мережі. Наприклад, ґрумери реєструються в ме-

режі під виглядом підлітка, наповнюючи сторінку максимально правдоподібною інформацією, і починають спілкування здалеку, поступово втираючись в довіру. Такі люди відмінно розбираються в дитячій психології і легко знаходять вразливі місця дитини. Спілкуючись, вони виманюють у дитини інтимні фотографії, а потім переходять до шантажу і вимагають більш відверті фото. У кращому випадку одержувач буде використовувати їх для власного задоволення, в гіршому – продасть на сайти з дитячою порнографією. Можуть вимагати і гроші, погрожуючи розіслати матеріали всім друзям підлітка, або виманювати підлітка на особисту зустріч з метою сексуального насильства [9; 10].

За результатами нашого опитування із сексуальними домаганнями у вигляді наполегливого чіпляння, пропозицій вислати фото інтимного характеру, запрошення до сексуальний дій, розмови про секс, зваблення тощо зіштовхувались майже 22 % опитаних дівчат.

І така ситуація має світові масштаби. За даними Міжнародного центру допомоги зниклим та експлуатованим дітям (International Centre for Missing & Exploited Children), кожна сьома дитина стає об'єктом сексуальних домагань в мережі, причому 4% є об'єктами агресивних домагань, у 2% з них травмується психіка, до 4% дітей зловмисники звертаються з проханням надіслати свої фотографії, де вони зафіксовані оголеними чи в сексуально відвертому вигляді. Об'єктами домагань в мережі в 70% випадків стають дівчата, в 30% – хлопчики [11, С.49].

Слід звернути увагу на те, що досить часто жертва примушується до участі в порнографічних сценаріях через шантаж із використанням інформації, яка попередньо зібрана про неї в Інтернеті – такого висновку дійшли у своєму дослідженні С.В. Демедюк та Т.С. Демедюк [12, С. 279]. Тобто саме віктимна поведінка дітей (в даному випадку, дівчат) в цифровому середовищі в рази підвищує ризик стати жертвою протиправних посягань, особливо на сексуальному підґрунті.

Зважаючи на епідеміологічну ситуацію у світі, викликовою пандемією та відповідними карантинними заходами, зокрема, закриттям шкіл, багато дітей вимушені дистанційно навчатися та й загалом більше спілкуватися в Інтернеті. У зв'язку з тим, що діти проводять більше часу на віртуальних платформах, вони стають більш вразливими до перелічених ризиків та небезпек, оскільки зловмисники прагнуть використовувати фактор пандемії COVID-19 у механізмі скоєння правопорушень, що потребує удосконалення заходів їх запобігання.

Підсумовуючи, зазначимо, зважаючи на гендерні особливості віктимної поведінки підлітків доцільно проводити превентивну роботу серед них з урахуванням особливостей поведінки хлопців та дівчат з метою зменшення ступеню віктимності їх поведінки, що допоможе запобігти можливості стати жертвою вищенаведених посягань.

Список використаних джерел:

1. Internet World Stats. 2021. URL: <https://www.internetworldstats.com/europa2.htm> (дата звернення: 10.09.2021).

2. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді: за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді»: моногр. / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар та ін. ; наук. ред. О. М. Балакірева; ЮНІСЕФ, ГО «Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка». К. : Поліграфічний центр «Фоліант», 2019. 127 с.

3. Дети в Интернете. Интернет-контроль. Сайт для умных родителей. URL: <http://www.internet-kontrol.ru/stati/deti-v-internete.html> (дата звернення: 13.09.2021).

4. Количество пользователей Интернетом в Украине выросло на 7% – исследование // Українська Правда. 2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2019/10/11/652498/> (дата звернення: 06.09.2021).

5. Кудрявцева Е. «Каждый второй ребенок в интернете в группе риска» // «Огонёк». 2017. № 8, С. 26. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/3226858> (дата звернення: 14.09.2021)

6. Сысоева В.В. Понятие и сущностная характеристика виктимности как социально-педагогического явления // Сибирский педагогический журнал. 2010. № 3, С. 107-113. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-suschnostnaya-harakteristika-viktimnosti-kak-sotsialno-pedagogicheskogo-yavleniya> (дата звернення: 14.09.2021).

7. Юнан В. В Інтернеті що 5 хв відбувається сексуальне насильство над дитиною. Як це зупинити // Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/02/4/239800/> (дата звернення: 05.09.2021).

8. Обухова А. Тонкий нерв: чем различается мотивация у мужчин и женщин // Forbes Media LLC. URL: <https://www.forbes.ru/forbes-woman/389223-tonkiy-nerv-chem-razlichается-motivaciya-u-muzhchin-i-zhenshchin> (дата звернення: 05.09.2021).

9. Хочу побачити тебе голою. Що (і хто) підстерігає дітей в Інтернеті / Му Київ. URL: <https://mykyiv.home.blog/2019/06/10> (дата звернення: 14.09.2021).

10. Одеські правоохоронці скерували до суду матеріали за обвинуваченням 52-річного чоловіка у низці статевих злочинів відносно неповнолітніх. Відділ комунікації поліції Одеської області. URL: <https://bit.ly/3objbei> (дата звернення: 27.09.2021).

11. Сексуальне насильство над дітьми: причини, наслідки, профілактика : інформ.-метод. посібник / Автори-упоряд. Цюман Т. П., Малієнко Ю. М.; За заг. ред. Цюман Т.П. К.: ФОП Пономаренко Я.М. 2011. 76 с.

12. Демедюк С.В., Демедюк Т.С. Небезпечний порнографічний контент в Інтернеті як проєкція розладів особистості розповсюджувача дитячої порнографії // Інформаційні технології і засоби навчання, 2018, Том 68, №6. С. 278-290.

Лубенец И. Гендерные особенности виктимного поведения несовершеннолетних в цифровой среде

Интернет используется почти во всех сферах деятельности, поэтому является неотъемлемой частью современной жизни человека, особенно подростков, поскольку они самые активные интернет-пользователи. С одной стороны, это средство повышения эрудиции и навыков общения, а с другой – среда повышенного риска столкновения с некоторыми угрозами виртуального мира от мошенничества и распространения наркотиков до насилия онлайн. И чаще всего именно виктимное поведения несовершеннолетних является причиной противоправных посягательств. В статье рассмотрены гендерные особенности такого поведения подростков.

Ключевые слова: Интернет, несовершеннолетние, цифровая среда, виктимное поведение, секстинг, груминг, насилие.

Lubenets I. Gender features of victim behavior of minor are in digital environment

The Internet is used in almost all spheres of human activity, so it is an integral part of modern life. The number of users of the World Wide Web is increasing every day, especially recently, due to cheaper communication tools, continuous "smartphoneization" – the ability to go to the "web" using a mobile phone.

The rapid development and constant use of modern information and communication technologies by modern schoolchildren is part of their way of life, a means of socialization and obtaining information. On the one hand, it is a means of increasing erudition and communication skills, and on the other - an environment of increased risk of facing some threats to the virtual world: from fraud and drug trafficking to online violence.

The particular danger of illegal actions on the Internet is that the victims are often minor Internet users, because they are the most active users of the Internet and other means of communication.

The situation is further complicated by the fact that children due to their age, lack of life experience and stable ability to think critically, easily come into contact on social networks, report personal information, share photos of a personal nature, easily exposed to external influences and more. The article considers gender features of victim behavior of adolescents on the Internet. In particular, boys are more likely to be victims of fraud, money theft, and easier to engage in anti-social and even criminal activities (such as drug trafficking). Girls, on the other hand, are interested in personal relationships, so they often behave carelessly with new virtual acquaintances, and therefore are more at risk of falling victim to sexting (intimate correspondence), grooming (establishing friendships, entering into trust with the child for further personal meeting to join, in sexual relations, exploitation, etc.), sexual crimes, harassment, blackmail.

Key words: internet, minors, digital environment, victim behavior, sexting, grooming, violence.

УДК 351.74:343.226(477)

Азаренко Т.І. ,

науковий співробітник

Державного науково-дослідного інституту МВС України

(м. Київ, Україна)

e-mail: lita_tanya@ukr.net

ORCID iD: 0000-0002-0553-4306

ІНТЕГРАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ СКЛАДОВОЇ В ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ОДИН ЗІ СПОСОБІВ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

У статті висвітлюються питання забезпечення гендерної рівності у Національній поліції України та протидії домашньому насильству.

Автор звертає увагу на труднощі у забезпеченні рівних прав та можливостей жінок в органах сектору безпеки та оборони України, а також розкриває зміст окремих позитивних заходів, спрямованих на забезпечення гендерного паритету.

На підставі аналізу статистичних даних Національної поліції України встановлено взаємозв'язок між кількістю жінок-поліцейських та рівнем довіри до поліції жінок та дітей, які постраждали від домашнього насильства.

У роботі наголошено на важливості участі жінок-поліцейських у протидії домашньому насильству.

Дослідниця аргументовано доводить необхідність запровадження гендерного компонента при формуванні кадрової політики Національної поліції України як одного із способів протидії домашньому насильству в Україні.

Ключові слова: гендерна рівність, інтеграція гендерної складової, Національна поліція України, кадрова політика, протидія домашньому насильству.

Проблема дослідження. Людина, її права і свободи, життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є фундаментальними цінностями людської цивілізації. Кожна демократична, правова держава зобов'язана створювати ефективні національні механізми реалізації та захисту зазначених цінностей, а також забезпечувати умови для вільного та безпечного розвитку особистості незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання тощо.

В умовах соціальної взаємодії між людьми неминуче виникають конфлікти інтересів та протиріччя, які призводять до застосування насильства як способу доказування своєї правоти, вирішення суперечок, примушення до поведінки, бажаної для агресора. Особливу небезпеку для людини, її фізичного, морального і психологічного стану становлять прояви насильства з боку рідних та близьких, які проживають з нею. Така форма насильства над людиною кваліфікується як домашнє насильство та проявляється в різноманітних формах, виявлення та протидія яким є досить проблематичним з огляду на морально-психологічні упередження постраждалої особи, її залежний стан від кривдника та соціальні стереотипи в суспільстві. Уважається, що домашнє насильство є однією з найпоширеніших форм насильства в суспільстві, яка має тенденцію до зростання під час соціально-політичних і фінансово-економічних криз, стихійних і природних катастроф, військових дій. Зазначена негативна тенденція спостерігається і в Україні.

Так, згідно зі звітами Національної поліції України у 2018 році було зареєстровано 89,5 тисяч заяв, повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством [1]; у 2019 році – 142 тисячі заяв та повідомлень [2]; у 2020 році – 209 тисяч заяв та повідомлень [3]. За повідомленням Генерального прокурора І. Венедіктової, в Україні щороку кількість звернень потерпілих від домашнього насильства збільшується. Зокрема, у 2018 році із заявами звернулися 1,5 тис. осіб, у 2019 році – уже більше

2,5 тис., у 2020 році – біля 4 тис., а в першому кварталі 2021 року – 1 тис. 220 осіб [4].

Зазначені статистичні дані не відображають реального стану справ, адже значна частина постраждалих не звертається до правоохоронних органів чи до інших установ з повідомленнями про здійснення щодо них домашнього насильства через небажання розголошу, побоювання помсти, недовіру до владних структур тощо. Свідченням цього є результати соціологічного дослідження «Домашнє насильство: 1,5 млн українців стали жертвами жорсткого поводження у побуті», яке було проведено у 2021 році Українським інститутом майбутнього спільно з Нью Імідж Груп. Фахівцями встановлено, що 48% постраждалих від домашнього насильства не зверталися за допомогою, серед них 53% – чоловіки, 45% – жінки.

Основними причинами, чому жертви насильства не зверталися до поліції, є: 1) зневіра – 43% (41% – чоловіки, 45% – жінки); 2) небажання, щоб дізнались інші люди – 34% (31% – чоловіки та 35% – жінки); 3) побоювання, що це викличе ще більше насильства (28%, серед яких 18% – чоловіки та 34% – жінки); 4) побоювання, що таке звернення завдасть дітям психологічної травми – 22% – жінок, до 11% – чоловіки [5].

Наведені дані дають нам підстави стверджувати про актуальність означеної проблеми в українському суспільстві, що спонукає до пошуку ефективних засобів протидії домашньому насильству Національною поліцією України як основним правоохоронним органом державної влади, уповноваженим здійснювати превентивні та примусові заходи впливу на кривдників.

Питання протидії домашньому насильству вивчали науковців з різних галузей знань: В.Б. Авер'янов, Н.В. Аніщук, А.О. Байда, І.О. Бандурка, О.М. Бандурка, А.А. Вознюк, А.М. Волощук, В.М. Гарашук, Б.М. Головкін, О.О. Дудоров, М.В. Євсюкова, М.О. Качинська, О.О. Книженко, Ю.В. Лисюк, М.І. Матузов, О.І. Остапенко, Т.А. Плугатар, С.О. Проневич, О.В. Степаненко, М.І. Хавронюк, Г.О. Христова, В.В. Черней, В.К. Шкарупа, С.В. Якимова.

Більшість наукових праць вітчизняних учених присвячено розробленню адміністративних та кримінально-правових заходів з протидії проявам домашнього насильства. Натомість питання щодо врахування гендерної складової в діяльності Національної поліції України як одного зі способів протидії домашньому насильству є мало дослідженим та потребує детального наукового вивчення.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є вивчення окремих заходів, які були здійснені щодо забезпечення гендерної рівності в Національній поліції України, та розкриття впливу цих заходів на ефективність протидії поліцейськими випадкам домашнього насильства. Для реалізації поставленої мети необхідно: проаналізувати гендерну складову кадрової політики Національної поліції України, особливості протидії поліцейськими домашньому насильству в Україні та установити позитивний зв'язок між інтеграцією гендерної складової в діяльність Національної поліції України та ефективністю протидії поліцейськими домашньому насильству.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають під час протидії домашньому насильству Національною поліцією України.

Предмет дослідження – гендерна складова у діяльності Національної поліції України як один із способів протидії домашньому насильству в Україні.

Гіпотеза дослідження – інтеграція гендерної складової в діяльність Національної поліції України підвищить ефективність протидії домашньому насильству в Україні.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано сукупність загальнонаукових, загальнологічних і спеціальних юридичних методів наукового пізнання, системне застосування яких дозволило комплексно дослідити інтеграцію гендерної складової в діяльність Національної поліції України та її вплив на ефективність протидії домашньому насильству.

Емпіричну базу дослідження становлять чинні нормативно-правові акти з питань протидії домашньому насильству; аналітичні матеріали та статистичні дані Національної поліції України і Генеральної прокуратури; результати соціологічних опитувань.

Основні результати дослідження. Україна була в першій п'ятірці країн світу, яка внесла до Конституції самостійну норму, що закріпила рівність прав жінки і чоловіка. Незважаючи на те, що в нашій державі з 2005 року започатковано формування законодавчої бази для забезпечення гендерної рівності та протидії насильству за ознакою статі, домашньому насильству, в суспільстві й досі існує стереотипне бачення щодо ролі жінок в окремих сферах професійної діяльності. Наприклад, донедавна в Україні існували певні обмеження в реалізації жінками права на працю в секторі безпеки та оборони, існували труднощі в кар'єрному зростанні. Не всі вищі військові навчальні заклади і заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання охоче приймали для підготовки дівчат-курсантів. Так, до 1999 року збереженню офіційної гендерної диспропорції сприяли правила вступу до навчальних закладів системи МВС України, що обмежували кількість дівчат, які приймалися на навчання, в межах 5–10% від загальної кількості щорічного набору курсантів [6].

Позитивним фактором у забезпеченні рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні стало, на нашу думку, запровадження у 2017 році посади Урядового уповноваженого з питань гендерної політики, до основних завдань якої належить, зокрема, сприяння забезпеченню реалізації єдиної державної політики, спрямованої на досягнення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства [7]. Вагомим кроком для забезпечення гендерної рівності у секторі безпеки і оборони стало прийняття у 2018 році Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях», а також

активне впровадження гендерного компонента при формуванні кадрової політики в органах сектору безпеки і оборони та організації освітнього процесу в їхніх вищих навчальних закладах.

Упровадження гендерної складової у формування органів сектору безпеки і оборони, зокрема Національної поліції України, ґрунтується перш за все на тому, що інтереси та досвід жінок, так само як і чоловіків, є невід'ємною складовою процесу розроблення напрямів діяльності держави в політичній, економічній, соціальній та інших сферах суспільного життя, а також критерієм при моніторингу й оцінці ефективності державної політики та роботи службових і посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування в цих сферах. За твердженнями О. М. Кремльової, підставою впровадження гендерного підходу є такі фактори, як: 1) гендерний підхід – це прояв демократії; ніхто не може бути дискримінований за ознакою своєї статі; 2) оскільки суспільство складається з жінок і чоловіків, не можна досягти сталого розвитку суспільства без проведення гендерного аналізу існуючих умов. Тому для забезпечення розвитку суспільства необхідно, щоб методи гендерного підходу стали складовою всіх частин і напрямів політики [8].

Ми переконані, що створення рівних можливостей для жінок і чоловіків під час проходження ними служби підвищує загальну спроможність структур сектору безпеки і оборони в Україні. Урахування гендерного компоненту у процесі прийняття рішень створює умови для покращення якості виконання завдань, підвищення обороноздатності держави, удосконалення механізмів боротьби зі злочинністю, забезпечення публічного порядку та безпеки, охорони та захисту прав і свобод людини. Саме знання механізмів формування гендерних ролей та стосунків у суспільстві, вміння розпізнавати гендерну нерівність та протидіяти їй є складовими гендерної компетентності, володіння якою допомагає змінювати соціальні стереотипи, дискримінаційні установки, таким чином відкриваючи нові можливості для розвитку чоловіків та жінок.

За останні роки з метою інтеграції гендерної складової в діяльність вітчизняних органів сектору безпеки і оборони, зокрема Національної поліції України, на національному рівні було запроваджено низку заходів на виконання міжнародних зобов'язань України, які випливають з Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека»: розпорядженнями Кабінету Міністрів України у 2016 та 2020 роках були затверджені п'ятирічні національні плани з виконання зазначеної резолюції; створено мережу гендерних радників в апаратах МВС України, Національної гвардії України та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ, розроблено «Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів в систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України»; для працівників органів сектору безпеки і оборони організовано навчальний процес, тренінги та заняття з гендерної обізнаності, а також впроваджено гендерний аспект у закладах вищої освіти.

Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що інтеграція гендерної складової в діяльність вітчизняних органів сектору безпеки і оборони вже досягла позитивних результатів. За останні роки в секторі безпеки та оборони, зокрема і в Національній поліції України, поступово збільшується кількість жінок.

Відповідно до статистичних даних упродовж 2017–2020 років загальна кількість працівників у Національній поліції України (центральний орган управління поліцією, міжрегіональні територіальні органи, територіальні органи) становить:

– у 2017 р. майже 125 тис. осіб, з яких понад 97 тис. склали чоловіки ($\approx 77,7\%$ від загальної кількості) та майже 28 тис. – жінки ($\approx 22,3\%$ від загальної кількості);

– у 2018 р. понад 133 тис. осіб, з яких понад 102 тис. склали чоловіки ($\approx 77\%$ від загальної кількості) та понад 30 тис. – жінки ($\approx 23\%$ від загальної кількості);

Випуск 12. Гендерні аспекти злочинності

– у 2019 р. понад 132 тис. осіб, з яких понад 100 тис. склали чоловіки ($\approx 75,7\%$ від загальної кількості) та понад 32 тис. – жінки ($\approx 24,3\%$ від загальної кількості);

– у 2020 р. майже 133 тис. осіб, з яких майже 98 тис. склали чоловіки ($\approx 73,6\%$ від загальної кількості) та майже 35 тис. – жінки ($\approx 26,4\%$ від загальної кількості)¹.

Аналіз зазначених статистичних даних дає підстави стверджувати, що станом на 1 жовтня 2020 року кількість працівників у порівнянні з даними за останні 4 роки зросла майже на 6%. Водночас загальна кількість чоловіків за 4 роки зменшилась на 4% та дорівнює $\approx 73,7\%$ від загальної кількості працівників (станом на 01.10.2020), а кількість жінок, у свою чергу, навпаки збільшилась на 4% та дорівнює $\approx 26,3\%$ від загальної кількості (станом на 01.01.2017 становила $\approx 22,3\%$ від загальної кількості) (схема 1).

Схема 1

Окрім того, варто констатувати, що спостерігається тенденція до поступового збільшення кількості жінок-поліцейських за останні 4 роки. Таким чином, кількість атестованих

---

¹ За 2020 рік статистична інформація станом на 01.10.2020 рік

чоловіків у Національній поліції України за 4 роки зменшилась на 4,3%, а кількість жінок-поліцейських, у свою чергу, навпаки збільшилась на 4,3% та дорівнює $\approx 21,7\%$ від загальної кількості атестованих посад (схема 2).

Схема 2

Як бачимо з наведених схем та статистичних даних, кількість жінок як загалом, так і на атестованих посадах у Національній поліції України має тенденцію до зростання.

Протягом 2016-2020 років гендерний паритет щодо перебування на керівних посадах (не нижче заступника начальника відділу) в Національній поліції України жінок виріс на 5%, тоді як загальна кількість чоловіків на керівних посадах зменшилась з 90,4% до 85,4% (схема 3).

Збільшення кількості жінок на керівних посадах протягом 2016-2020 рр. також спостерігається серед атестованих працівників Національної поліції України. Зокрема, кількість чоловіків, які перебувають на керівних посадах серед атестованих працівників Національної поліції України, зменшилась на 4,2% та дорівнює $\approx 88,1\%$ (станом на 01.10.2020), а кількість жінок, які перебувають на керівних посадах, у свою чергу, навпаки збільшилась на 4,2% та дорівнює $\approx 11,9\%$ (станом на 01.01.2017 становила 7,7%).

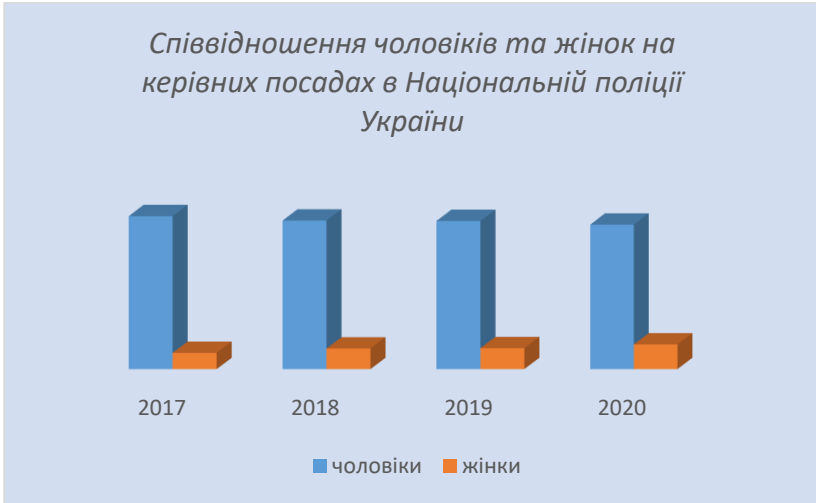

Схема 3

Отже, як бачимо, кількість жінок на керівних посадах як серед загальної кількості працівників Національної поліції України, так і серед жінок-поліцейських протягом останніх 4 років значно збільшилась, що дає жінкам можливість на рівних умовах з чоловіками будувати службову кар'єру та самореалізовуватися. Жінки все частіше залучаються не лише до територіальних, а й до центрального органу управління поліцією. Окрім того, представниці жіночої статі в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання МВС дедалі частіше обіймають керівні посади командирів груп, начальників курсів чи факультетів.

Варто зазначити, що відсоток представництва жінок-поліцейських в Україні (21,7% від загальної кількості атестованих посад) відповідає загальноєвропейським підходам до формування гендерного паритету серед особового складу правоохоронних органів. Науковці з Кембриджського університету (м. Нью-Йорк, США) встановили, що у 2019 році в європейських країнах частка жінок-поліцейських становила,

зокрема: Латвійська Республіка – 37,4%, Литовська Республіка – 36,12%, але значно нижчий показник мають такі країни, як Французька Республіка – 19,03%, Словацька Республіка – 16,98%, Чеська Республіка – 15,73%, Республіка Польща – 15,4%, Італійська Республіка – 7,13% [9]. Наведені дані підтверджують, що українські підходи до формування кадрової політики у Національній поліції України відповідають міжнародним практиками забезпечення гендерної рівності в органах сектору безпеки і оборони.

На наше переконання, слід погодитися з твердженнями міжнародних експертів про те, що урахування гендерної складової в діяльності служб поліції є фундаментальним чинником захисту прав і свобод у робочому середовищі, а також підвищення ефективності правоохоронної діяльності, побудови безпечнішого суспільства та зміцнення позицій верховенства права, оскільки досягнення гендерної рівності забезпечує захист усіх людей та надає їм можливість робити змістовний внесок у громадське життя [10, с. 9].

Ми вважаємо, що служба жінок в поліції позитивно впливає на діяльність органів і підрозділів Національної поліції України, оскільки:

- жінки у порівнянні з чоловіками мають відмінні підходи до вирішення один і тих же питань, що підвищує ефективність діяльності підрозділів і якість ухвалення управлінських рішень;

- жінки демонструють більш високий рівень виконавчої дисципліни;

- наявність жінки в чоловічому колективі покращує соціально-психологічний клімат та зменшує ймовірність агресивної поведінки чоловіків;

- жінки менш схильні до застосування надмірної сили до осіб, підозрюваних чи обвинувачених у скоєнні адміністративних та кримінальних правопорушень;

- жінки мають природні комунікативні навички довірливого спілкування з окремими категоріями населення (діти, жінки, люди похилого віку та вразливі верстви населення). Жінки-поліцейські є більш комунікабельними під час

врегулювання сімейних конфліктів, їх навички є незамінними в роботі з жертвами насильницьких дій та підлітками-правопорушниками;

– жінки більш здатні до швидкого мирного врегулювання конфліктних ситуацій;

– наявність жінки-поліцейського збільшує атмосферу довіри громадян до Національної поліції України, особливо жінок та дітей, які стали жертвами домашнього насильства.

Одним із актуальних напрямів залучення жінок-поліцейських до охорони і захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, запобігання адміністративним та кримінальним правопорушень, забезпечення публічного порядку та безпеки є попередження та протидія випадкам домашнього насильства.

У світі загально визнано, що саме домашнє насильство є найпоширенішою формою насильства, яке має високий рівень латентності та багатьма розглядається лише крізь призму фізичного впливу. На думку більшості, домашнє насильство – це лише побої фізично або морально сильнішим членом сім'ї слабшого, натомість законодавче визначення домашнього насильства є значно ширшим. Згідно із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) в родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [11].

Домашнє насильство, як слушно зазначає Г.В. Герасименко, зумовлює значні медико-демографічні втрати, що визначаються безповоротними втратами населення, отриманням тяжких травм та інвалідизацією постраждалих, погіршенням

репродуктивного здоров'я та імовірністю тривалих психологічних розладів у жертв насильства. Окрім безпосередньої шкоди для здоров'я постраждалих, насильство в сім'ї має вагомі суспільні наслідки, які вимірюються економічними збитками, пов'язаними з непрацездатністю потерпілих, вартістю функціонування системи державних послуг для жертв насильства тощо. Не менш вагомими є нематеріальні збитки, пов'язані з психологічними наслідками пережитого насильства для дітей, які стали його свідками, та їх можливого впливу на формування моделей майбутньої поведінки у власних родин [12, с. 45].

У світі не існує універсальних підходів до детермінант домашнього насильства. У кожній країні одні і ті ж прояви домашнього насильства можуть мати як спільні, так і відмінні причини та умови їх виникнення і поширення в суспільстві. Вітчизняні науковці О.В. Краснова та О.А. Калашник до причин та умов, які призводять до домашнього насильства в Україні, відносять такі: соціальні; економічні; психологічні; педагогічні; соціально-педагогічні; правові; політичні; соціально-медичні; фізіологічні та медичні [13, с. 17–18].

На думку О.С. Дмитрашук, детермінантами домашнього насильства в Україні, окрім причин і умов, які притаманні злочинам проти життя та здоров'я особи, є: відсутність вищої освіти, безробіття, бідність, соціальна нерівність, стан алкогольного сп'яніння, пропаганда у засобах масової інформації сцен антисуспільної поведінки, зокрема домашнього насильства, ігрова залежність, паразитичний спосіб життя за рахунок коштів своїх близьких [14, с. 5].

Одним із факторів, який вплинув на збільшення випадків домашнього насильства у світі стало стрімке поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Крім того, в Україні ситуація суттєво ускладнюється збройним конфліктом на Сході держави. Унаслідок цих подій люди опинилися у складних фінансових, матеріальних, побутових та психологічних умовах. Все це стало істотними факторами зростання та підтримання в них на високому рівні тривожності, що, за твердженнями професора

В.М. Бесчастного, є однією з найбільш потужних детермінант агресії в людини [15, с. 249].

Слід зазначити, що саме до Національної поліції України, що є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ, найчастіше звертаються постраждалі від домашнього насильства. Переважна більшість постраждалих – це жінки та діти. Відповідно до статистичних даних Національної поліції України у 2020 році повідомлень про домашнє насильство від жінок було понад 182 тисяч, а від дітей – 3 400 [3]. Постраждали жінки та діти, як правило, сприймають чоловіків як агресорів, тому їм складно спілкуватися із чоловіками-поліцейськими. У таких випадках їм важче відкритися і довіритись поліцейському чоловічої статі, розкривши усі аспекти кримінального чи іншого правопорушення стосовно них. У зв'язку з цим, вважаємо, що збільшення кількості жінок-поліцейських та залучення їх до протидії домашньому насильству є одним із дієвих способів протидії зазначеному правопорушенню.

Експерти ООН-Жінки наголошують, що позитивний досвід першого контакту з поліцією має вирішальне значення для тих, хто пережив насильство. Постраждали жінки та діти, особливо з маргінальних верств населення, повинні отримувати від офіцерів поліції якісну допомогу та захист, а також мати всебічний доступ до правосуддя [16]. Забезпечення рівного доступу до захисту, безпеки і правосуддя для всіх і кожного є ключовою складовою верховенства права. Сприяння гендерній рівності також допомагає державам зміцнити позиції верховенства права як важливої засади миру та розвитку [10, с. 10–11].

З метою підвищення довіри громадян до поліції та ефективної протидії домашньому насильству Національна поліція України започаткувала пілотний проект зі створення мережі поліцейських мобільних груп проти насильства – «Поліна» (доручення № 1005/05/20–2 «Про впровадження новітніх форм та методів роботи з реагування на факти вчинення насильства в сім'ї» від 27 січня 2017 р.). Зазначена мережа

створена для вчасного виявлення випадків домашнього насильства, ефективного реагування, забезпечення супроводу та захисту для постраждалих та попередження подальшого циклу насильства. Мобільні групи сформовані з працівників (чоловіків та жінок) підрозділів превенції Національної поліції України (дільничних офіцерів та ювенальної превенції), слідства, карного розшуку та патрульних офіцерів і займаються лише випадками домашнього насильства. Мережа таких поліцейських мобільних груп почала запроваджуватися в Дарницькому районі м. Києва, Малиновському районі м. Одеси та в м. Сєверодонецьку (Луганська область) [17, с. 45]. З огляду на позитивні результати діяльності, проект був поширений на інші регіони держави.

Шкільний офіцер поліції Ганна Чумас, яка у службовій діяльності неодноразово реагувала на випадки домашнього насильства, також зазначила, що ступінь довіри до жінок більший, адже в них постраждали не бачать агресора, їм не бояться відчиняти двері [18]. Тому поліцейська мережа протидії домашньому насильству, яка створена в 2017 році, була сформована переважно жінками-офіцерами. Адже жінка-поліцейський може по-іншому побачити ситуацію, пов'язану з домашнім насильством: вона не переходить одразу до фізичного протистояння, а завдяки емпатії та розумінню проблеми застосовує психологічний та переговорний підходи [19].

Загальні висновки та практичні рекомендації. Опрацювання статистичних даних і наукових та аналітичних матеріалів щодо гендерного паритету в кадровій політиці Національної поліції України та протидії поліцейськими випадкам домашнього насильства дає нам підстави стверджувати, що існує взаємозв'язок між кількістю жінок-поліцейських і рівнем довіри до поліції жінок та дітей, постраждалих від домашнього насильства. Вважаємо, що введення гендерної складової в діяльність Національної поліції України сприятиме формуванню в поліцейських егалітарної свідомості, вільної від гендерних стереотипів та упереджень за ознакою

статі, а також сприятиме більш якісному розумінню поліцейськими обставин вчинення домашнього насильства, що покращить реагування та розкриття адміністративних і кримінальних правопорушень.

З метою вдосконалення механізмів протидії поліцейськими домашньому насильству в Україні пропонуємо: дотримуватися гендерного паритету серед особового складу Національної поліції України; забезпечити обов'язкову участь жінок-поліцейських у реагуванні на випадки домашнього насильства; залучати жінок-поліцейських до профілактичної роботи з кривдниками, роз'яснення постраждалим особам їх прав, свобод та механізмів отримання необхідної правової, психологічної, соціальної, фінансової, матеріальної та іншої допомоги, а також інших заходів, спрямованих на недопущення повторного вчинення домашнього насильства.

Список використаних джерел:

1. За рік майже 90 тис. жінок скаржились на домашнє насильство – новини на УНН: Українські національні новини. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1787371-za-rik-mayzhe-90-tis-zhinok-skarzhilis-na-domashnye-nasilstvo> (дата звернення: 23.08.2021).
2. Звіт Голови Національної поліції України про результати роботи відомства у 2019 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-npu-2019.pdf (дата звернення: 25.08.2021).
3. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2020 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2020/npu-zvit-2020.pdf> (дата звернення: 24.08.2021).
4. В Україні щороку зростає кількість справ про домашнє насильство: Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3245661-v-ukraini-soroku-zrostaе-kilkist-sprav-pro-domasne-nasilstvo-venediktova.html> (дата звернення: 03.09.2021).

5. Майже половина жертв домашнього насильства не звертаються до поліції. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3279326-majze-polovina-zertv-domasnogo-nasilstva-ne-zvertautsa-do-policii.html> (дата звернення: 29.08.2021).

6. Права жінок правоохоронців та політика гендерної рівності: досвід інших країн у вітчизняному контексті. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/prava-zhinok-pravoohorontsivta-polityka-hendernoji-rivnosti-dosvid-inshyh-krajin-u-vitchyznyanomu-konteksti/> (дата звернення: 22.08.2021).

7. Положення про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 390. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/250049925> (дата звернення: 01.09.2021).

8. Кремльова О.М. Врахування гендерних аспектів у формуванні законодавства України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7596 (дата звернення 11.09.2021).

9. Жінки та міжнародне кримінальне правосуддя / М. Натарааян, Е. Олівейра, у виданні Міжнародна та транснаціональна злочинність та правосуддя за ред. М. Натарааяна. Нью-Йорк: Кембрідж Юніверсіті Прес, 2019. [M. Natarajan and E. Oliveira (2019) «Women and international criminal justice», in M. Natarajan (ed.) International and Transnational Crime and Justice, New York: Cambridge University Press.

10. Ліза Дені. Гендерні питання у поліції. Збірник інформаційно-методичних матеріалів «Гендерні питання у секторі безпеки». Женевський центр управління сектором безпеки (DCAF). Женева, 2019. 74 с. URL: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/document/s/Tool%20%20UA.pdf> (дата звернення 06.09.2021).

11. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 року № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 22.08.2021)

12. Герасименко В.Г. Проблеми реагування правоохоронних органів на домашнє насильство крізь призму громадської думки. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 1 (32). С. 43–57.

13. Попередження домашнього насильства. Навчальний посібник для консультантів «гарячих» ліній / Упорядники: Краснова О.В., Калашник О.А. Київ, 2016. 90 с

14. Дмитрашук О.С. Запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції України: дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08 / Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права» Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Київ, 2021. 228 с.

15. Бесчастний В. Кримінологічний аналіз сучасних тенденцій злочинності в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. С. 245-250.

16. UN Women. Handbook on gender-responsive police services for women and girls subject to violence. URL: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2021/01/handbook-gender-responsive-police-services> (дата звернення: 22.08.2021).

17. Ентоні Віллс, Ольга Калашник. Протидія домашньому насильству. Практичний посібник для поліцейських. URL: <https://rm.coe.int/manual-policemen-ukr-final-web/16808e52e8> (дата звернення: 22.08.2021)

18. МВС презентувало Поліцейську мережу протидії домашньому насильству (ФОТО, ВІДЕО, ПРЕЗЕНТАЦІЯ). URL: https://mvs.gov.ua/uk/news/news/MVS_prezentovalo_Policeysku_merezhu_protidii_domashnomu_nasilstvu_FOTO_VIDEO_PREZENTACIYA_6721 (дата звернення: 08.09.2021).

19. Анастасія Йовановська. В Україні працюватиме поліцейська мережа протидії домашньому насильству, яка буде формуватися в більшості жінками-офіцерами поліції. Інформаційно-ресурсний центр «Дитинство без насильства». URL: <https://rescentre.org.ua/novyny/v-ukraini-pratsiuvatime-politseiska-merezha-protidiii-domashniomu-nasilstvu-iaka-bude-formuvatisia-v-bilshosti-zhinkami-ofitserami-politsiii> (дата звернення: 07.09.2021).

Азаренко Т. Интеграция гендерной составляющей в деятельность Национальной полиции Украины как один из способов противодействия домашнему насилию в Украине

В статье освещаются вопросы обеспечения гендерного равенства в Национальной полиции Украины как одного из способов противодействия домашнему насилию.

Автор обращает внимание на трудности в обеспечении равных прав и возможностей женщин в органах сектора безопасности и обороны Украины, а также раскрывает содержание отдельных позитивных мер, направленных на обеспечение гендерного паритета.

На основании анализа статистических данных Национальной полиции Украины установлена взаимосвязь между количеством женщин-полицейских и уровнем доверия к полиции женщин и детей, пострадавших от домашнего насилия.

В работе отмечена важность участия женщин-полицейских в противодействии домашнему насилию.

Исследовательница аргументировано доказывает необходимость внедрения гендерного компонента при формировании кадровой политики Национальной полиции Украины как одного из способов противодействия домашнему насилию в Украине.

Ключевые слова: гендерное равенство, интеграция гендерной составляющей, Национальная полиция Украины, кадровая политика, противодействие домашнему насилию.

Azarenko T. Integration of the gender component into the Ukrainian national police activities as one of the ways to counteract domestic violence in Ukraine

The article highlights issues of ensuring gender equality in the National Police of Ukraine and combating domestic violence.

The author draws attention to the difficulties of ensuring equal rights and opportunities for women in the security and defense sector of Ukraine, as well as reveals the content of some positive measures aimed at ensuring gender parity.

Based on the analysis of statistical data of the National Police of Ukraine, the relationship between the number of women police officers and the level of trust in the police of women and children who have suffered from domestic violence was established.

The paper emphasizes the importance of the participation of women police officers in combating domestic violence.

The researcher proves the necessity of the implementation of a gender component during the formation of personnel policy of the National Police of Ukraine as one of the ways of combating domestic violence in Ukraine.

Key words: gender equality, gender mainstreaming, National Police of Ukraine, personnel policy, combating domestic violence.

УДК 343.13:343.9:316.43

Кудінова Ю. О.,

викладачка кафедри кримінально-правових дисциплін
Луганського державного університету внутрішніх справ

імені Е. О. Дідоренка,

(м. Сєвєродонецьк, Україна)

e-mail: uakudinova@gmail.com

ORCID iD: 0000-0002-7366-6589

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ПРИЙНЯТТЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті розглядається порядок прийняття процесуальних рішень посадовими особами у кримінальному провадженні, а також гендерні аспекти цього процесу, у розрізі фізіологічних та психологічних особливостей чоловіків та жінок, їх професійної компетентності та обстановки у якій провадиться кримінальна процесуальна діяльність. Висвітлено результати досліджень, які свідчать про можливість досягнення гендерної рівності та нівелювання його впливу на процес прийняття процесуальних рішень шляхом професіоналізації посадових осіб.

Ключові слова: гендер; процесуальне рішення; внутрішнє переконання; кримінальна процесуальна діяльність; гендерні стереотипи.

Питанню рівності жінок і чоловіків в останні роки приділяється все більше уваги з боку держави, окремих громадян та громадських організацій. В Україні формування стандартів гендерної рівності та недискримінації, а також їх правове регулювання постійно удосконалюється та розвивається, що сприяє поступовому гендерному врівноваженню у всіх суспільних сферах. Втім визнається також той факт, що цей процес відбувається в різних суспільних сферах із різною інтенсивністю [1].

Так, у силових структурах, не зважаючи на очевидний досягнутий прогрес, усе ж таки відмічаються більш повільні темпи змін та збереження нерівності чоловіків і жінок. Як зазначає Плугатар Т. А., до проблем у сфері забезпечення гендерної рівності можна віднести недостатнє забезпечення рівного ставлення та рівних кар'єрних можливостей для працівників чоловічої і жіночої статі; наявність проблеми сексуальних домагань на робочому місці; невмотивовані відмови щодо прийняття жінок на службу. Окремо відзначаються проблеми щодо забезпечення прав чоловіків, зокрема: частіші, ніж щодо жінок, порушення їх соціально-трудова прав; виконання службових завдань, пов'язаних із ризиком для життя та здоров'я тощо [2, с. 45].

Головною причиною такої ситуації вбачається наявність гендерних стереотипів та дискримінаційних уявлень про ролі чоловіків й жінок, що, зокрема, часто позбавляє жінок можливості приймати рішення на всіх рівнях і здійснювати діяльність на рівні з чоловіками. В основі створення гендерних стереотипів та дискримінаційних уявлень лежить практика нав'язування жінкам та чоловікам соціальних ролей, які їм відводяться у суспільстві, уявлення про які формувалися довгий час, іноді століттями. Їхній зміст, якщо коротко, зводиться до того, що чоловіків прийнято вважати сильними, незалежними, домінуючими, активними, неемоційними, а жінок навпаки – слабкими, залежними, емоційними, мрійливими тощо. Усталеною є думка, що прийняття рішень є суто чоловічою роллю і завданням, оскільки вони проявлять під час цього процесу такі характеристики, як незалежність, самовпевненість та агресивність, здатність до логічного мислення, а для жінок більш притаманною вважається роль виконавчу, а якщо йдеться про керування, то це господарство, діти, побут. І така роль надається жінкам саме через те, що для них є характерними покірність, емоційність, залежність.

У розрізі вказаної проблеми доречно розглянути більш детально процес прийняття процесуальних рішень під час

виконання професійних обов'язків учасниками кримінального процесу, оскільки цю його стадію можна вважати вирішальною в сенсі загального результату. Це пов'язано з тим, що реалізація повноважень посадовими особами під час кримінального провадження має відбуватися в установленому кримінальним процесуальним кодексом порядку, який є єдиним для всіх учасників, незалежно від їхньої статі. З одного боку, це забезпечує реалізацію принципу гендерної рівності у процесі кримінального провадження на всіх його стадіях, а з іншого - жодним чином не відбиває реального стану речей, а саме гендерні аспекти прийняття процесуальних рішень, від яких залежить вирішення справи за суттю.

У п.1 ст. 94 КПК України вказано, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають діяти за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, і, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [3]. На основі вказаного поняття можна зробити висновок про те, що процес прийняття процесуального рішення посадовими особами під час кримінального провадження можна поділити на два етапи:

1) дослідження та оцінка інформації, необхідної для прийняття рішення;

2) прийняття процесуального рішення.

Перший етап прийняття процесуального рішення полягає в активних діях посадових осіб, спрямованих на дослідження й оцінку зібраних доказів, а також формування на їх основі внутрішнього переконання, що є основою для прийняття процесуального рішення. У науковій літературі поняття «внутрішнє переконання» постійно обговорюється та не має усталеного значення, проте постійно підкреслюється, що воно має суб'єктивне начало й, крім того, на думку Бохана В. Ф., вже пережило себе та має бути виключеним як недоцільний у науці кримінального процесу. Відомий український

вчений Ю. М. Грошевий вже доволі давно пропонував замінити термін «внутрішнє» на «особисте» переконання, оскільки цей термін більш точно відображає зміст даної категорії [4, с. 8].

Доволі великий, якщо не найбільший вплив на процес формування внутрішнього переконання, як удається, має гендерний фактор, основою якого є не тільки наявність рівних прав, свобод й обов'язків жінок та чоловіків (що надто часто є формальною констатацією), а й врахування їх особливостей: фізіологічних, психологічних тощо (що має настільки ж часто реальний вплив на прийняття рішень). Усе це також безпосередньо є пов'язаним із формуванням професійних якостей посадової особи, діяльність якої характеризується наявністю владних повноважень та нормативних обмежень (чітко визначені строки та засоби для здійснення кримінальної процесуальної діяльності; висока соціальна відповідальність за прийняті рішення тощо).

Аналіз літератури, пов'язаної із прийняттям процесуальних рішень дозволяє визначити певні гендерні аспекти, що притаманні окремо для чоловіків і жінок (як такі, що преважують).

У чоловіків це: швидке прийняття рішень, з певною частиною ризику, схильність до планування; створення реальних, детальних планів та їх дотримання, передбачуваність їх дій;

У жінок це: довший час для прийняття рішень, через ретельне обмірковування; обачність та гнучкість; відсутність «жорстких» планів та легка зміна поведінки у випадку з'ясування нових обставин (дія за ситуацією); більша варіативність у процесі пошуку рішення [4].

До окремої категорії, в умовах якої здійснюється формування внутрішнього переконання посадової особи, є обставини, що склалися в кримінальному провадженні, і що змушують приймати рішення в умовах часткової або повної невизначеності, що обумовлює настання негативних наслідків, не сприяють подоланню можливої протидії зацікавлених осіб, наявності конфліктної ситуації [5].

Вплив негативних обставин значно підвищує рівень стресу та кількість проявів агресії в роботі посадових осіб, що також, згідно досліджень О. А. Матвеевої, має гендерні аспекти: чоловіки демонструють вищі рівні прямої та фізичної агресії, а жінки непрямой та вербальної. Загалом чоловічій статі притаманна схильність до фізичного насильства, водночас жінки частіше використовують його психологічний варіант [6].

Описані гендерні аспекти, які здійснюють вплив на формування внутрішнього переконання під час дослідження та оцінки інформації, що передуює прийняттю рішення, свідчать про певні особливості цього процесу у жінок та чоловіків. За результатами проведеного Т. Н. Кабановою, Н. Е. Лисенко та М. С. Московською дослідження гендерного аспекту особистісних якостей працівників слідчих підрозділів було встановлено, що його вплив зменшується пропорційно збільшенню віку та досвіду (стажу) працівника як чоловічої, так і жіночої статі, що характеризуються збільшенням вольової регуляції поведінки, збільшенням рівня самоконтролю та завбачливості [7, с. 443].

Указана обставина свідчить про те, що саме професіоналізація співробітників, що полягає в якісній підготовці (навчання) постійному підвищенню кваліфікації (в тому числі й за гендерними напрямками), а також наставництво осіб, які тільки почали працювати, дозволить максимально ефективно зрівноважити гендерні питання та зруйнувати наявні стереотипи.

Таким чином, можна дійти висновку про те, що гендерні аспекти мають вплив на процес прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні, що обумовлюється переліченими обставинами. Досягнення гендерної рівності та нівелювання його впливу можливе за умови вжиття заходів, спрямованих на формування та удосконалення особисто-орієнтованих підходів до підвищення професіоналізації посадових осіб, які здійснюють свої вповноваження у кримінальному провадженні, з орієнтацією на принципи компе-

тентності та професіоналізму. Також слід констатувати необхідність врахування наявності вказаних проблем у процесі підготовки майбутніх юристів і правоохоронців, у тому числі і в ЗВО МВС України.

Список використаних джерел:

1. Гендерні дослідження в Україні. URL: <http://www.genderstudies-ukraine.org/uk> (дата звернення: 23.08.2021)
2. Плугатар Т. А. Забезпечення гендерної рівності у діяльності Національної поліції України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 3, том 2. 2018. С. 42–47.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-УІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2013, №9-10, №11-12, №13, ст. 88.
4. Грошевий Ю. М. Проблемы формирования судебного убеждения в уголовном судопроизводстве. Автореф. дис. ... к.ю.н. 12.00.08. Харьков: Издат. объединение «Вища школа», из-во при Харьковском гос. ун-те, 1975. 34 с.
5. Никоненко Н. В. Исследование гендерных особенностей принятия решений. Научно-издательский центр «Открытое знание». 2017. № 6. URL: <https://scipress.ru/pedagogy/articles/issledovanie-gendernykh-osobennostej-prinyatiya-reshenij.html> (дата звернення: 23.08.2021).
6. Матвеева, О. А. Гендерные особенности агрессивного поведения в сотрудников следственных подразделений. *Юридична психологія*. 2016. № 2 (19) URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/1029> (дата звернення: 23.08.2021).
7. Кабанова Т. Н., Лысенко Н. Е., Московская М. С. Личностные особенности сотрудников следственных органов (гендерный аспект). *Сетевой научный журнал «Личность в меняющемся мире: здоровье, адаптация, развитие»*. 2020. Том 8, № 4(31). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lichnostnye-osobennosti-sotrudnikov-sledstvennyh-organov-gendernyy-aspekt> (дата звернення: 23.08.2021).

Кудинова Ю. Гендерные аспекты принятия процессуальных решений в уголовном процессе

В статье рассматривается порядок принятия процессуальных решений должностными лицами в уголовном производстве, а также гендерные аспекты этого процесса, в разрезе физиологических и психологических особенностей мужчин и женщин, их профессиональной компетентности и обстановки, в которой проводится уголовная процессуальная деятельность. Освещены результаты исследований, свидетельствующих о возможности достижения гендерного равенства и нивелировании его влияния на процесс принятия процессуальных решений путем профессионализации должностных лиц.

Ключевые слова: гендер; процессуальное решение; внутреннее убеждение; уголовная процессуальная деятельность; гендерные стереотипы.

Kudinova Yu. Gender aspects of procedural decision making in criminal proceedings

The article considers the procedure for making procedural decisions by officials in criminal proceedings, as well as gender aspects of this process, in terms of physiological and psychological characteristics of men and women, their professional competence and the environment in which criminal proceedings are conducted. The results of research on the possibility of achieving gender equality and leveling its impact on the decision-making process through the professionalization of officials are highlighted.

Keywords: gender; procedural decision; inner conviction; criminal procedural activity; gender stereotypes.

УДК 351:342.56 (477)

Комплектова Т. О.,

голова Северодонецького міського суду

Луганської області

e-mail: komplektovaaaaa@ukr.net

ORCID iD: 0000-0001-5148-9596

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ПРИ ЗДІЙСНЕНІ ПРАВОСУДДЯ

У статті представлено результати опитувань суддів щодо кваліфікаційних вимог до професії судді. Дослідження підтвердило існування гендерних відмінностей між жінками та чоловіками як в оцінці особистих і моральних якостей, необхідних судді, так і суттєвої різниці поглядів на професійні проблеми в роботі суддів. Крім того, на підставі проведених опитувань суддів та адвокатів досліджено, як стать останніх впливає на сприйняття їх учасниками судового процесу, а також інші гендерні аспекти здійснення правосуддя в Україні.

Ключові слова: правосуддя, гендерна рівність, гендерна дискримінація, статева солідарність, учасники судового процесу, судді-жінки, судді-чоловіки, адвокати-чоловіки, адвокати-жінки.

Спорадичні спроби досліджень в цьому напрямку, звичайно, провадилися і в першу чергу тим органом, від якого ця сама гендерність і залежить - Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Так, ВККС разом із Міжнародною громадською організацією «Універсальна екзаменаційна мережа» у 2013 (перший етап) та 2015 (другий етап) роках за підтримки проекту USAID «Справедливе правосуддя» досліджували кваліфікаційні вимоги до професії судді. В ході цього дослідження було проведене анкетування та опрацьовано на першому етапі 588 належним чином заповнених анкет суддів судів загальної юрисдикції (313 «цивілістів» та 275 «кримінальників»). Під час другого етапу досліджувалися 624 анкети

суддів адміністративних та господарських судів (300 та 324 відповідно) [1, с. 21].

Ці дослідження підтвердили існування гендерних відмінностей між жінками та чоловіками як в оцінці особистих і моральних якостей, необхідних судді, так і суттєву різницю поглядів на професійні проблеми в роботі суддів. Наприклад, для суддів-чоловіків проблема належних умов праці була набагато важливішою ніж для суддів-жінок, які на аналогічне місце у переліку проблем поставили надмірне навантаження. Для суддів-чоловіків не дуже важливою виявилася проблема неявки учасників процесу, яку судді-жінки включили до п'ятірки проблем під час здійснення правосуддя. Натомість судді-чоловіки переймалися недостатнім рівнем своїх знань та сумнівами у правильному правозастосуванні.

У свою чергу особи, які звертаються до суду, або стороні спостерігачі, які дізнаються про судові процеси та прийняті рішення зі ЗМІ, теж мають свої гендерні очікування, які дуже часто залежать від гендерних стереотипів, притаманних нібито усім жінкам та чоловікам (наприклад, «я ж мати»; «чоловіки роблять тільки чоловічі вчинки»).

Однак зазначене дослідження є вкрай недостатнім для висвітлення гендерного питання, оскільки наразі немає навіть відповідної статистики як щодо суддівського корпусу в цілому, так і по стану здійснення правосуддя окремо чоловіками та жінками. Такі дані не збиралися не тільки судами чи дотичними до них установами (ДСА, ВККС, ВРП тощо), але й іншими зацікавленими особами (перш за все громадським організаціями у сфері судівництва, соціологічними організаціями тощо). Наявні на цей час статистичні дані свідчать лише про загальну кількість посад, вакансій, суддів, що не здійснюють повноваження, і максимум заглиблення в цій статистиці – розбиття по інстаційності та юрисдикції.

Така лакуна тим більш є дивною, що статеві-віковий склад держслужбовців та службовців місцевого самоврядування вже кілька років поспіль не тільки є предметом статистичних досліджень, але й оприлюднюється. І це у той час,

коли відсоток саме жінок, які займають посаду судді, рекомендований Європейською економічною комісією ООН у якості одного з індикаторів гендерної рівності у сфері прийняття рішень на державному рівні!

Тому статистичні данні є дуже важливими для вирішення проблеми достатнього залучення жінок до прийняття рішень, які впливають не тільки на їх власне життя, але й суспільства і держави в цілому. І участь жінок у здійсненні правосуддя цілком відповідає цьому критерію. Зокрема, у Севе-родонецькому міському суді Луганської області з 8 суддів, які на даний час фактично здійснюють судочинство, 5 – жіночої статі, 3 – чоловічої.

Не менше значення це має також до відповідності України міжнародним стандартам гендерної рівності, досягнення яких є обов'язковим для України як члена ООН так і держави, яка прагне стати членом Європейського Союзу.

Дещо під іншим кутом, хоча і з ухилом у питання гендерності, у 2016 році у межах проекту «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя» Координатором проектів ОБСЄ в Україні було проведене «Дослідження гендерної дискримінації у професійному середовищі адвокатів та суддів» [2].

В анкетуванні прийняли участь 230 адвокатів та 181 суддя, які були учасниками 10 проведених у квітні – червні 2015 р. оглядових семінарів із застосування практики Європейського суду з прав людини (у т.ч. висвітлювалися і питання гендерної рівності з огляду на ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та актуальної практики ЄСПЛ.

Досить цікавим виявилися відповіді на питання щодо значення статі адвоката.

Загалом адвокати і чоловічої, і жіночої статі вважають, що стать адвоката не впливає на вибір клієнтом адвоката, але прихильників цього варіанту серед чоловіків більше, ніж серед жінок – 68% проти 56%. Інші вважають, що стать адвоката враховується клієнтом. Знову ж таки, 12% жінок дума-

ють, що вибір адвоката за статтю відбувається у всіх випадках, а 31% жінок, що це є вирішальним для окремих категорій справ. Адвокати-чоловіки у більшості своїй не вбачають впливу статті адвоката на вибір клієнта. Так, тільки 6% (вдвічі менше за жінок) віддали свій голос за абсолютний вплив гендерного фактору на прийняття рішення щодо адвоката, а 26% визнали цей фактор значущим лише для деяких категорій справ).

Також за результатами опитування виявилось, що 64% адвокатів-чоловіків потрапляли в ситуації, коли клієнти вимагали роботу з адвокатом певної статі, тоді як у жінок такі випадки траплялися у 40% опитаних. Така різниця яскраво свідчить про те, що жінки-адвокати більше потерпають від гендерної нерівності.

Але не менш цікавим були і відповіді на запитання щодо значення статті судді. У країнах, так званої розвитої демократії, це має значення у сукупності з іншими факторами (вік, раса, сімейний стан тощо), оскільки впливає на репрезентативність якомога більших верств населення у судовій владі.

Якщо брати більш практичну сторону цього питання стосовно України, то Центр суддівських студій за підтримки Ради суддів України у вересні – жовтні 2014 р. провів анонімне опитування суддів та адвокатів щодо стану незалежності суддів в Україні. На запитання: «Чи існує різниця у постановлених рішеннях (наприклад, що стосується строків покарання) в кримінальних справах, коли справу розглядає чоловік чи жінка?» загалом 15,5% суддів дали позитивну відповідь (із загальної кількості опитаних чоловіків тут було майже на третину більше ніж жінок - 18,4% проти 11,8%) [1, с. 41]

Разом із цим, загалом 59% адвокатів та 78% суддів тримаються думки, що прийняте рішення від статі судді не залежить.

Цікавила дослідників і відповідь на питання про значення статі сторони у справі. Отриманні відповіді настільки відрізнялися у різних категоріях справ, що зробити конкре-

тні висновки без додаткових досліджень практично неможливо. Та все ж таки 65% опитаних адвокатів вказали на прихильне відношення з боку суддів до жінок. А взагалі значення статі для суддів виявилось більш значущим ніж для адвокатів - 37% проти 23%.

Тим не менш, тільки 45% адвокатів не апелюють до суду, використовуючи статі учасників процесу (як клієнтів, так і процесуальних супротивників) для позитивного рішення у справі. Ті ж, хто робить, поділилися майже порівну незалежно від того, іноді чи часто вони застосовують цей аргумент – 22% адвокатів-чоловіків і 20% адвокатів-жінок та 32% чоловіків-адвокатів і 35% жінок-адвокатів відповідно.

Існує і зворотній зв'язок. Про періодичне звернення до, так би мовити, статевої солідарності, повідомили біля 30% жінок-адвокатів.

Щодо суддів зазначимо, що у відповіді на питанні про значення для них статі учасника процесу вони виявилися набагато стриманішими (особливо судді-жінки). Хоча слід зазначити досить дивний факт, що потребує окремого дослідження, а саме: приблизно 30% опитаних не дали відповіді на це питання. І це скоріше аргумент «за» значення для суддів статі учасника процесу, ніж проти нього.

І для того, щоб було більше зрозуміло, наскільки часто суддям приходиться «вмикати» чи навпаки «вимикати» гендерні почуття при розгляді, зокрема, кримінальних проваджень, наведемо статистичні дані Северодонецького міського суду. Вже два роки поспіль за 10% розглянутих справ фігурують обвинувачені жіночої статі: у 38 справах з 391-ти у 2020 році та у 30 справах з 299 справ, розглянутих на цей час у 2021 році.

Підсумовуючи, хочеться зазначити, що для нинішнього процесу розвитку суспільства в Україні є характерним певне протистояння, в якому з однієї сторони стоять, умовно кажучи, прихильники класичного «Kinder, Küche, Kirche» Вільгельма Другого, за яким виразно бовваніє «Домострой» [3, с. 129]. З іншої ж боку поступово відвойовує позиції спадко-

емець суфражизму – фемінізм, як вимога до рівноправ'я жінки та чоловіка у всіх без винятку видах діяльності і життя суспільства.

І оскільки підстав для зупинки цього наступу немає, слід приймати заходи до того, щоб його «переможна хода» наносила якомога менше шкоди, зокрема у такій чутливій і без перебільшення доленосній сфері, як судочинство. Адже злам існуючих уявлень про співвідношення прав та обов'язків у зв'язці «жінка-чоловік» (слова розташовані у алфавітному порядку) не повинен мати відчутний присмак тоталітаризму, коли боротьба за рівні права абсолютно не зважає на тих жінок, що не бажають у гонитві за рівністю у всьому замінювати собою чоловіків.

Список використаних джерел:

1. Фулей Т.І. Гендерна рівність при здійсненні правосуддя. Вид. 2-ге, випр. Київ. ВАІТЕ. 2016. 180 с.
2. Report on the finding of the Research on gender discrimination in professional environment of advocates and judges in Ukraine / Organization for Security and Co-operation in Europe. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/333686>. (дата звернення 12.10.2021).
3. Душенко К.В. Дети, кухня, церковь // История знаменитых цитат. Москва: Азбука-Аттикус, 2018. С. 129—130

Комплектова Т. Гендерное равенство при осуществлении правосудия

В статье представлены результаты опросов судей об их отношении к квалификационным требованиям и профессии судьи. Исследование подтвердило существование гендерных различий между женщинами и мужчинами как в оценке личных и нравственных качеств, необходимых судье, так и во взглядах на профессиональные проблемы в работе судей. Кроме того, на основании проведенных опросов судей и адвокатов проведен анализ того, как пол последних влияет на

восприятие их участниками судебного процесса, а также другие гендерные аспекты правосудия в Украине.

Ключевые слова: правосудие, гендерное равенство, гендерная дискриминация, участники судебного процесса, судьи-женщины, судьи-мужчины, адвокаты-мужчины, адвокаты-женщины.

Komplektova T. Gender equality in the administration of justice

The article presents the results of a survey of judges of administrative and civil courts and courts of general jurisdiction on the qualification requirements for the profession of judge, conducted by the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine together with the International Non-Governmental Organization Universal Examination Network in 2013 (first stage) and 2015 (second stage) with the support of the USAID Fair Justice Project. The study confirmed the existence of gender differences between women and men both in the assessment of personal and moral qualities needed by a judge, and a significant difference in views on professional problems in the work of judges. For example, for male judges, the problem of proper working conditions was much more important than for female judges, who put a similar burden on a similar place in the list of problems. The problem of non-appearance of participants in the trial was not very important for male judges, which included female judges in the top five problems in the administration of justice. Instead, male judges were concerned about their lack of knowledge and doubts about the correct application of law.

In addition, based on surveys of judges and lawyers, conducted by the Center for Judicial Studies with the support of the Council of Judges of Ukraine (2014) and the OSCE Project Coordinator in Ukraine (2016), an analysis was made of how the sex of the latter affects their perception of the participants in the trial and various aspects of the administration of justice in Ukraine. Thus, 59% of lawyers and 78% of judges are of the opinion that the decision made does not depend on the gender of the judge. In-

terestingly, the vast majority of lawyers refer to the sex of the participants in the process (both clients and opponents of the proceedings) for a positive decision in the case. About 30% of women lawyers reported a periodic appeal to, so to speak, sexual solidarity. 65% of the lawyers surveyed indicated that judges were in favor of women.

Keywords: justice, gender equality, gender discrimination, participants in the process, female judges, male judges, male-lawyers, female-lawyers.

УДК 343.9(477)

Коростельова Л. А.,

ад'юнктка Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
(м. Сєвєродонецьк, Україна)
e-mail: rozaenko@ukr.net
ORCID iD: 0000-0002-4782-1354

АВТОМАТИЗОВАНИЙ ЗБІР ІНФОРМАЦІЇ У ВІКТИМОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

У статті розкрито сучасний стан розвитку віктимологічних досліджень в Україні. Акцентовано увагу на основних проблемах сучасних досліджень в Україні, зокрема у зборі інформації. Запропоновано впровадження у кримінологічні дослідження нового методу збору даних (вебскрейпінгу) і його подальше використання у дослідженнях, пов'язаних із гендерними аспектами злочинності.

Автором наведені приклади використання вебскрейпінгу в кримінології, зокрема, у віктимологічних дослідженнях. Зазначено необхідність використання саме автоматизованого збору інформації (вебскрейпінгу) для оцінки масштабів латентної злочинності в контексті її гендерної складової.

Сформульовано висновки про те, що в умовах трансформації суспільства у бік масової діджиталізації використання такого методу як автоматизований збір інформації (вебскрейпінг) оновить методи віктимологічних досліджень у гендерному аспекті, а також забезпечить якість і прозорість наукових кримінологічних розвідок.

Ключові слова: віктимологічні дослідження, гендер, кримінологія, кримінологічні дослідження, вебскрейпінг.

Постановка проблеми. За останні 20 років у світі відбуваються кардинальні зміни у всіх сферах життя. Сучасна

злочинність все більше детермінує появу індивідуальних і масових віктимних проявів. Це пов'язано із загостренням соціальних, політичних, економічних проблем, що створюють джерело віктимізації українського суспільства (військовий конфлікт на сході України, систематичні порушення прав, свобод, інтересів особи, гендерні проблеми тощо).

Водночас, необхідно зазначити, що гендерний аспект у віктимологічних дослідженнях в Україні представлений недостатньо. Існує необхідність з'ясувати, яким чином саме гендерний аспект впливає на злочинність певного виду і в чому відіграють роль віктимні фактори поведінки індивіда.

Актуальною є необхідність здійснення наукових досліджень, спрямованих на розроблення ефективних інструментів із збору інформації про гендерні аспекти віктимності, що є вкрай важливим для протидії злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні проблеми віктимології активно вивчалися Л. Франклом, Д. Ривманом, О. Джужою, В. Туляковим та іншими. Питання криміногенності українського суспільства та тенденцій розвитку злочинності розроблялись у межах робіт таких вітчизняних кримінологів, як О. Бандурка, Є. Блажівський, В. Голіна, Л. Давиденко тощо. Окремі спроби проведення віктимологічних досліджень в Україні були реалізовані Б. Головкіним, А. Бовою, Є. Головахою, А. Горбачиком та іншими [1, с. 34].

Дослідженням гендерної злочинності присвячені публікації О. Ю. Ільченка, А. А. Хорошилової, О. В. Карпової, С. Г. Кулікової, А. В. Купріянової, В.І. Поклада, Д. В. Сінькова, Б. Н. Хачака.

Метою статті є запровадження у гендерні віктимологічні дослідження і кримінологічну науку в цілому, інноваційного методу збору даних – вебскрейпінгу.

Виклад основного матеріалу. Серед пріоритетних напрямів у теорії кримінології та практиці протидії злочинці важливе місце посідає віктимологія, становлення якої засвідчує перспективність вивчення чинника жертви для вирішення проблем не лише у сфері кримінології, а й усього спектра кримінальних наук [2, с. 8].

Останнім часом учені відокремлюють нову наукову концепцію віктимологічних досліджень жертв злочинів на основі вивчення її гендерної специфіки. На мою думку, гендерний підхід в українській віктимології поки що недостатньо розроблений. Вперше поняття «гендер» було використано у 1955 році сексологом Джоном Мані, який розглядав це поняття для визначення соціальної ролі індивіда, відмінно від його біологічної статі. Широкий феміністичний рух 1970-х років обумовив різні дискусії щодо гендерних досліджень в різних галузях соціальних і гуманітарних наук [3, с. 37]. Однак гендерні дослідження як самостійний напрямок в Україні почав формуватися тільки наприкінці 90-х і на початку 2000-х років.

На нашу думку, для розвитку гендерної віктимології як окремого напрямку, крім розробки теоретичних конструкцій існує потреба і у вдосконаленні її дослідницьких інструментів.

У віктимологічних дослідженнях загалом використовують загальнонаукові, конкретно-наукові, а також спеціальні віктимологічні методи та методики. З-поміж загальнонаукових методів пізнання віктимологія послуговується абстрагуванням, узагальненням, аналізом і синтезом, індукцією та дедукцією, історичним, логічним, структурно-функціональним аналізом тощо. Логічно стверджувати, що принципи, закони та категорії діалектики становлять загальне методологічне підґрунтя як кримінологічної, так і віктимологічної характеристики злочинності. Загальнонаукові методи пізнання – це загальні способи дослідження процесів і явищ, а також тенденцій їх змін у різних галузях науки. У сфері кримінологічної віктимології використовують також спеціальні методи дослідження: статистичний, аналітико-математичний, соціологічний, психологічний, соціально-психологічний [4, с.173].

Водночас варто зазначити, що інформатизація суспільства, а також поява нових форм і видів кримінально-протиправних діянь, світова пандемія COVID-19 обумовлюють перехід від традиційних віктимологічних методів досліджень до цифрових методів збору, обробки і аналізу даних. Одним із

інноваційних дослідницьких методів є автоматизований збір інформації (вебскрейпінг).

Вебскрейпінг (з англ. *Web scraping* - веб-вишкрібання, веб-скрейпінг, веб-витяг) – це технологія автоматичного вилучення веб-даних, яка використовується для технічного комп'ютерного програмного забезпечення з метою отримання інформації з веб-сайтів. В Мережі поширені різні засоби і інструменти для веб-скрейпінгу. Серед них є бібліотеки, додатки, online-сервіси, хмарні сервіси, сервіси типу *DaaS*, плагіни до браузерів. Скрейпери в цих інструментах часто поєднуються з краулерами (пошуковими роботами), що дозволяє витягувати інформацію не тільки з конкретної веб-сторінки, але і зі сторінок, на які виводять гіперпосилання з цієї сторінки. У цих випадках процес отримання інформації може займати досить багато часу. Деякі інструменти надають можливість запускати скрейпери за розкладом з певною періодичністю. Оскільки сучасні веб-сторінки часто бувають динамічними, частина інструментів для веб-скрейпінгу дають можливість отримувати інформацію з *html*-коду, який виходить після відпрацювання скриптів. Серед інструментів для веб-скрейпінгу є ті, які вимагають програмування і ті, які не вимагають його, є інструменти з відкритим кодом, вільно-поширювані, умовно-безкоштовні і повністю комерційні. Спочатку інструменти веб-скрейпінгу створювалися з метою отримання інформації в структурованому у вигляді і збереження її для подальшого аналізу [5, с.12].

Інструменти вебскрейпінгу використовуються як для потреб розробки вирішення практичних завдань, так і для дослідницьких розвідок.

У кримінологічних дослідженнях, зокрема, у віктимологічних дослідженнях, автоматизований збір інформації (*Web scraping*) необхідний для збору даних із соціальних мереж і мережевих веб-сайтів, таких як *Twitter*, *Facebook*, *LinkedIn* та інших. Зазначений метод відкриває перспективні напрями роботи із новими відкритими даними, що дозволяють вивчати поведінку особи жертви і злочинця.

Так, американські кримінологи активно використовують вебскрейпінг у впливі даних про погоду з *Weather Underground* на дані про арешти. Зазначені результати таких інноваційних розвідок, допомагають правоохоронним органам краще планувати свою діяльність у протидії насильницьким злочинам [7].

Ще один приклад використання цього методу - журналістський проект, створений *Reveal* [8], який проаналізував екстремістські групи в *Facebook* і порівняв списки учасників зі списками членів правоохоронних груп в *Facebook*, де виявив багато співпадінь.

Отже, автоматизований метод збору інформації для гендерного віктимологічного дослідження відкриває об'єктивну картину розуміння поведінки жертви і злочинця. Використовуючи дані із відкритих джерел і соціальних мереж, ми можемо визначити особливості особистості та поведінки потерпілих-жінок, основні закономірності та тенденції віктимізації жінок, особливості відносин та взаємодії між гендерами у віктимно-криміногенній ситуації скоєння кримінально протиправного діяння. Дані, зібрані із використанням зазначеного методу, дозволятимуть розробляти ефективніші заходи щодо запобігання віктимізації жінок.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що сучасний розвиток науки і технологій модернізує кримінологічні дослідження. Перспективним напрямом оновлення віктимологічних знань про поведінку злочинця і жертви у гендерному аспекті є використання автоматизованого методу збору даних (*Web scraping*), який підвищує якість результатів дослідження.

Список використаних джерел:

1. Калашнікова Л.В. Безпека життєдіяльності та віктимність у сучасному світі: досвід емпіричного вимірювання. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2020. Вип.44. С.33-42.

2. Джужа О. М. Чернявський С. С. Головні тенденції еволюції віктимології як розділу кримінології та науки про жертву злочину. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1 (11). 2016. С. 5-15.

3. Гаджиева А.А. Гендерный аспект исследований в виктимологии. *Виктимология*. 2019. № 4 (22). С.36-42.

4. Джужа А. О. Використання результатів віктимологічних досліджень у запобіганні злочинам. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С.172-181.

5. Китаев Е. Л., Скорнякова Р. Ю. Скрейпинг «на лету» внешних веб ресурсов, управляемый разметкой HTML страницы //Препринты ИПМ им. М.В.Келдыша. 2019. № 20. 31 с.

6. С.В. Жучкова, А.Н. Ротмистров. Автоматическое извлечение текстовых и числовых веб-данных для целей социальных наук. *Социология*. 2020. № 50-51. С.141-183

7. Smith, Thomas Bryan & Vacca, Raffaele Creative Solutions To Elusive Data: Web-Scraping Online Police Reports To Map Co-Offending Networks In US Cities, *BEBR Division*, 2018. [Електронний ресурс] URL : <https://www.bebr.ufl.edu/networks/website-article/creative-solutions-elusive-data-web-scraping-online-police-reports-map-co/>.

8. Markup, Steff Why Web Scraping Is Vital to Democracy, *The Markup*, 2020. [Електронний ресурс] URL : <https://themarkup.org/news/2020/12/03/why-web-scraping-is-vital-to-democracy>.

Коростелева Л. Автоматизированный сбор информации в виктимологических исследованиях (гендерный аспект)

В статье раскрыто современное состояние развития виктимологических исследований в Украине. Акцентируется внимание на основных проблемах современных исследований в Украине, в частности, в сборе информации. Предложено внедрение в криминологические исследования нового метода сбора данных (вебскрейпинга), и его дальнейшее использование в исследованиях, связанных с гендерными аспектами преступности.

Автором приведены примеры использования вебскрейпинга в криминологии, в частности, в виктимологических исследованиях. Акцентировано внимание на необходимости использования именно автоматизированного сбора информации (вебскрейпинга) для оценки масштабов латентной преступности в контексте гендерной составляющей.

Сформулированы выводы о том, что в условиях трансформации общества в сторону массовой диджитализации использование такого метода как автоматизированный сбор информации (вебскрейпинг) обновит виктимологические исследования в гендерном аспекте, а также обеспечит качество и прозрачность научных криминологических исследований.

Ключевые слова: виктимологические исследования, гендер, криминология, криминологические исследования, вебскрейпинг.

Korostelova L. Automated collection of information in victimological research (gender aspect)

The article reveals the current state of development of victimological research in Ukraine. Emphasis is placed on the main problems of modern research in Ukraine, in particular in the collection of information. It is proposed to introduce a new method of data collection (web-scraping) in criminological research and its further use in research related to gender aspects of crime.

The author gives examples of the use of web-scraping in criminology, in particular, in victimological research. The need to use automated information collection (web-scraping) to assess the scale of latent crime in the context of its gender component is noted.

It is concluded that in the conditions of society's transformation towards mass digitalization the use of such a method as automated information gathering (web-scraping) will update the methods of victimological research in the gender aspect, as well as ensure the quality and transparency of scientific criminological intelligence.

Key words: victimological research, gender, criminology, criminological research, web-scraping.

УДК: 342.7

Письменська О. В.,

ад'юнктка Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
(м. Сєвєродонецьк, Україна)
e-mail: pysmenska.ok@gmail.com
ORCID iD: 0000-0002-1837-118X

ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ЕМБРІОНА ТА ПЛОДА ЛЮДИНИ ЯК ФОРМА ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

У статті розглянуто проблеми відповідальності та її меж за діяння, які посягають на життя й здоров'я ненародженої дитини (ембріона та плода людини) як одного із проявів гендерно-обумовленого насильства. Здійснено порівняльний аналіз відповідних норм чинного КК України та проекту нового КК України. На підставі цього критикується поточний підхід законодавця та висловлюється підтримка тим ідеям, які відбиті в новому кримінальному законі, що розробляється. Зазначається, що вони сприятимуть вдосконаленню нормативного забезпечення правової охорони життя ембріона та плода людини.

Ключові слова: ембріон, плід людини, примусовий аборт, незаконне переривання вагітності, штучне переривання вагітності, особа, яка не має спеціальної медичної освіти.

На сьогодні дослідження такого явища, як гендерно-обумовлене насильство, стає все більш актуальним і потребує постійного і детального наукового аналізу. Має рацію М. Качинська, стверджуючи, що в суспільстві активно триває переоцінка цінностей і ряду актів поведінки, які пов'язані з посяганням на життя та здоров'я людини. Саме юридична

відповідальність, передбачена кримінальним законодавством України, може бути дієвим фактором для вирішення цієї проблеми [1, с. 14 – 15].

Дослідники стверджують, що досі термін «гендерно-обумовлене насильство» не має офіційного визначення в міжнародно-правових документах. Одне із найбільш удалих розумінь цього терміну дається у Керівництві з інтеграції заходів щодо протидії гендерно-обумовленому насильству до гуманітарної діяльності, де воно визначено як загальний термін для будь-якого акту завдання шкоди, що вчиняється проти волі особи і пояснюється соціальними (гендерними) відмінностями між чоловіками і жінками, викликає серйозну і зростаючу стурбованість в умовах надзвичайних гуманітарних ситуацій. Зокрема, це дії, що заподіюють фізичну, сексуальну або моральну шкоду або страждання, погроза вчинення таких дій, примус та інші форми позбавлення волі, які можуть вчинятись як публічно, так і в приватному порядку [2].

У контексті загальної проблематики гендерно-обумовленого насильства окреме місце займають питання, пов'язані з кримінально-правовим реагуванням на нього. Тут окрему увагу потрібно звернути на положення Стамбульської конвенції, яка називає порушенням прав людини і визначає форми гендерно-обумовленого насильства, з-поміж якого є і примусовий аборт, тобто умисний акт припинення вагітності жінки без її попередньої та інформованої згоди (ст. 39 Стамбульської конвенції) [3]. Нове зачатє життя неодмінно потребує ефективної кримінально-правової охорони, але межі цієї охорони, її правовий формат викликають у багатьох країнах світу жваві дискусії, зокрема щодо життя ембріона та плода людини.

КК України (2001 р.) у розділі II Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» містить норму про відповідальність за незаконне проведення абортів або стерилізації (ст. 134). Вона передбачає відповідальність тільки за проведення абортів, щоправда без уточнення терміну вагітності, на якому він може бути зроб-

лений. Такий підхід може призвести до неоднозначності тлумачення відповідної норми і вочевидь свідчить про відсутність належної кримінально-правової охорони життя ембріону та плоду. У цьому зв'язку слушною є думка О. Дуфенюк про недоліки термінології у галузі правової охорони життя ембріона та плода людини, відсутності нормативного визначення поняття «життя людини», що зумовлює існування різних позицій щодо критеріїв його початку [4, с. 108]. У чинному кримінальному законодавстві посягання на життя ембріона та плода людини захищається частково, опосередковано через охорону життя і здоров'я вагітної жінки, про що також наголошує науковиця [4, с. 111].

З огляду на викладене, актуалізується проблема та виникає соціальна потреба у кримінально-правовому захисті людського життя та здоров'я ще до початку фізіологічних пологів.

Як відомо, наразі триває робота над розробленням нового КК України [5], у якому зазначено проблему пропонується розв'язувати в інший спосіб порівняно з тим, що ми маємо сьогодні. Далі спробуємо визначити, які ідеї закладаються в основу проекту кримінального закону та в чому полягають їх відмінності від поточного підходу держави до регулювання розгляданого питання.

По-перше, порівняно з чинним КК України кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи розміщені в різних розділах, а саме: розділі 4.1. «Злочини проти життя людини», що як зрозуміло, окреслює коло кримінальних правопорушень проти життя людини і з-поміж іншого передбачає відповідальність за заподіяння смерті плоду людини (ст. 4.1.10) і за необережне заподіяння смерті плоду людини (ст. 4.1.10), а так само розділі 4.2. «Злочини та проступки проти здоров'я людини», що визначає категорію кримінальних правопорушень проти здоров'я людини, до яких віднесено посягання на незаконне переривання вагітності (ст. 4.2.10) та штучне переривання вагітності внаслідок примушування або обману (ст. 4.2.11).

Аналізуючи зазначені положення проєкту КК, можна зробити висновок, що кримінально-правові норми, які стосуються посягань на життя та здоров'я ненародженої людини, характеризуються більш високим рівнем систематизації та впорядкування. Вони є більш диференційованими та значно розширюють межі відповідальності за відповідні посягання. Зокрема, сказане стосується установаження відповідальності за заподіяння смерті плоду людини (після 22 тижня вагітності), аналогів чого чинний КК України не передбачає. Автори проєкту КК відповідні правопорушення слушно групують в самостійний розділ.

Таку позицію розробників нового кримінального закону слід оцінити схвально – як спробу вдосконалити нормативне забезпечення правової охорони життя ембріона та плода людини.

Доречним буде зауважити, що у КК України 2001 р. відповідальності за посягання на плід людини не передбачено зовсім. Вочевидь тому, що законодавець не прирівнює плід людини до народженої людини. Норма про незаконне проведення абортів у цьому плані застосуванню не підлягає, бо передбачає відповідальність за незаконне посягання на ембріон людини та здоров'я матері майбутньої дитини, а такі терміни, як «ембріон» та «плід» взагалі не вживаються в загальній термінології кримінального закону. Хоча жива істота (ненароджена дитина), яка перебуває в утробі матері, потребує захищеності як з боку законодавства, так і з боку суспільства, не менша за дитину народжену.

Звертаючись до розділу 4.2. «Злочини та проступки проти здоров'я людини», який виділено в окрему структурну частину, треба зазначити, що саме в ньому слушно передбачена норма про відповідальність за незаконне проведення абортів. Згідно зі ст. 4.2.10 «Незаконне переривання вагітності» кримінальній відповідальності підлягає особа, яка здійснила за добровільною згодою вагітної жінки операцію або процедуру штучного переривання її вагітності з конкретизацією особи та дій, за які саме вони вважатимуться протипра-

вними. На противагу цьому ст. 134 КК України 2001 р. «Незаконне проведення абортів або стерилізації» такої конкретизації не містить.

Аналіз об'єктивної сторони діяння, передбаченого ст. 134 КК України та ст. 4.2.10 проекту КК України дозволяє простежити тенденцію щодо посилення охорони здоров'я матері та життя ненародженої дитини. Як бачимо, суб'єктом вчинення злочину пропонується вважати не просто особу, яка не має спеціальної медичної освіти (ч. 1 ст. 134 КК України), а особу, яка не має права на проведення відповідної операції або процедури (п. «а» ст. 4.2.10). Тобто відбувається розширення меж відповідальності через збільшення кола осіб, які вчинили цей злочин, що здатне покращити стан правового захисту жінки та її ненародженої дитини. Як на мене, пропонувані новели є доречними, і сприятимуть адекватній оцінці вчиненого, оскільки відповідальність повинна наступати незалежно від наявності медичної освіти – головне, що особа не має права на проведення абортів. А такою особою може бути навіть та, яка має спеціальну освіту.

На окрему увагу заслуговує заборона, яку містить ч. 3 ст. 134 КК України. Вона передбачає відповідальність за незаконне проведення абортів, що спричинило тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої особи. Тобто закінченим злочин вважатиметься з моменту настання зазначених суспільно-небезпечних наслідків (матеріальний склад злочину) [6, с. 194].

На противагу цьому диспозиція ст. 4.2.10 проекту КК враховує ці наслідки, як кваліфікуючі ознаки, а для настання відповідальності достатньо факту переривання вагітності жінки, на якому може бути зроблено переривання вагітності, за відсутності передбаченої законодавством підстави. Зазначену думку треба визнати слушною. Запропоновані зміни позитивно вплинуть на ефективність правового регулювання суспільних відносин у сфері охорони материнства, життя ненародженої дитини тощо. Оскільки вони забезпечуватимуть

настання відповідальності незалежно від негативних наслідків розгляданого діяння, ураховуючи потенційні ризики від самого факту його вчинення.

Отже, у результаті проведеного дослідження можна констатувати, що правові підходи до оцінки поведінки, яка передбачає посягання на життя ембріона та плоду людини, очікувано та слушно можуть змінитися, набувши кримінально караної форми, і те, що раніше не вважалось протиправним діянням, у спосіб криміналізації відноситиметься до кримінальних правопорушень. У проєкті КК України чітко простежується позитивна тенденція до розширення меж відповідальності за посягання на життя та здоров'я ненародженої людини, забезпечення її належного кримінально-правового захисту, що загалом сприятиме більш ефективній протидії гендерно-обумовленому насильству.

Список використаних джерел:

1. Качинська М.О. Гендерно-обумовлене насильство. *Право і суспільство*. 2017. № 2. Частина 2. С. 14 – 17.
2. Желтуха М. Гендерно-обумовлене насильство VS Насильство щодо жінок: у чому відмінність? / ГО "Асоціація жінок-юристок України "ЮрФем". URL: <http://jurfem.com.ua/genderno-zumovlene-nasylstvo-vs-nasylstvo-shchodo-zhinok-u-chomu-vidminnist/> (дата звернення: 27.10.2021).
3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: <https://rm.coe.int/1680462546> (дата звернення: 27.10.2021).
4. Дуфенюк О.М. Проблемні аспекти криміналізації діянь проти життя ембріона та плода людини. *Медичне право України: Правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення)*. Львів : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 2018. С. 107 – 112.

5. Текст проекту КК України станом на 19 жовтня 2021 р. / Новий кримінальний кодекс. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 22.10.2021).

6. Романюк Х.І. Об'єктивна сторона незаконного проведення абортів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*: спецвипуск № 2, присвячений Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми вітчизняного права» в рамках VII-х наукових читань, присвячених пам'яті В.М. Корецького. Дніпро : Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2017. С. 194 – 196.

Письменная О. Посягательство на жизнь эмбриона и плода человека как форма гендерно-обусловленного насилия

В статье рассмотрены проблемы ответственности и ее пределов за деяния, посягающие на жизнь и здоровье нерожденного ребенка (эмбриона и плода человека) как одного из проявлений гендерно обусловленного насилия. В этом аспекте проведен сравнительный анализ соответствующих норм действующего УК Украины и проекта нового УК Украины. На основании этого критикуется текущий подход законодателя, и высказывается поддержка тем идеям, которые отражены в новом разрабатываемом уголовном законе. Отмечается, что они будут способствовать усовершенствованию нормативного обеспечения правовой охраны жизни эмбриона и плода человека.

Ключевые слова: эмбрион, плод человека, принудительный аборт, незаконное прерывание беременности, искусственное прерывание беременности, лицо, не имеющее специального медицинского образования.

Pysmenska O. Encroachment upon the life of a human embryo and fetus as a form of gender-based violence

The article consider the issues of responsibility and its limits for actions that encroach upon the life and health of an unborn child (embryo and human fetus) as one of the manifestations of

gender-based violence. This socially harmful phenomenon remains relevant for a long time, because the life of the embryo and human fetus does not have adequate legal protection. The analysis of academics publications, that were engaged in the specified subjects, is carried out. As part of the study of the issue, a comparative analysis of the relevant provisions of the current Criminal Code of Ukraine and the draft of new Criminal Code of Ukraine was carried out.

Based on this, the current approach of the legislator is criticized and support is expressed for those ideas that are reflected in the new criminal law, that is being developed. It is noted that they will contribute to the improvement of the regulatory framework for the legal protection of the life of the human embryo and fetus. The consequences and limits of responsibility for such encroachments are analyzed. It is formulated opinion about the need to improve the criminal legislation of Ukraine in part of encroachment upon the life of the embryo and human fetus, as well as the feasibility of ensuring proper criminal protection of the initial stage of the life and health of the unborn person (child).

It is stated that legal approaches to the assessment of behavior that involves encroachment upon the life of the embryo and human fetus, as expected and rightly may change – they can take a criminally punishable form. The draft Criminal Code of Ukraine clearly shows a positive trend towards expanding the limits of responsibility for encroaching upon the life and health of the unborn person, ensuring their proper criminal protection, that will generally contribute to more effective counteraction to gender-based violence.

Key words: embryo, human fetus, forced abortion, illegal termination of pregnancy, artificial termination of pregnancy, a person who does not have a special medical education.

УДК 351.74:316.775

Попова О. В.,

курсантка Луганського державного університету
внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка
(м. Сєвєродонецьк, Україна)
e-mail: alexandra310107@gmail.com

КОМУНІКАЦІЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО З ГРОМАДОЮ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню комунікації поліцейського з громадою на підставі гендерного аспекту. Особлива увага приділяється порівнянню комунікативних здібностей чоловіка-поліцейського та жінки-поліцейської у спілкуванні з населенням, а також тому, хто з поліцейських більш дотримується вимог закону та професійної етики під час виконання своїх службових обов'язків. Дослідження здійснено на основі аналізу відеороликів платформи «YouTube».

Ключові слова: гендер, стать, поліцейський, комунікація.

Постановка проблеми. Впровадження гендерної рівності є одним із основних пріоритетів демократичних реформ в Україні. Державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на утвердження гендерної рівності [1]. Проте незважаючи на таку орієнтацію державної гендерної політики, в українському суспільстві все ще існують протиріччя в соціальних позиціях чоловіків і жінок, які найбільш яскраво проявляються у професійній сфері, зокрема у силових структурах. Актуальність теми зумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку та реформування правоохоронної системи України існує тенденція до збільшення кількості жінок у поліції. Але незважаючи на значний відсоток жінок у лавах Національної поліції України, вони все ще мало інтегровані у діяльність традиційно «чоловічої» організації через що спостерігається стереотип

«неповноцінності жінок», який ґрунтується на переконанні, що жінкам взагалі не місце у структурах влади через брак відповідних навичок, необхідних для роботи в конкретних умовах.

Умови роботи співробітників Національної поліції передбачають постійні комунікації з населенням. Значення саме комунікативних навичок у суб'єктів правоохоронної діяльності дуже велике.

Постає логічне питання: чиї комунікативні здібності, чоловіка-поліцейського чи жінки-поліцейської, мають більш результативний характер у спілкуванні з населенням? Дослідивши це, ми можемо дійти до висновку про те, хто з поліцейських, згідно гендерного аспекту, більш дотримується вимог закону та професійної етики під час виконання своїх службових обов'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значення гендерного аспекту в професійній діяльності поліцейського досліджувало чимало вчених, серед яких, зокрема, О. В. Максименко, В. М. Жорова, О. С. Горчанюк, В. М. Бесчастний, О. В. Тимченко, І. В. Воробйова, О. І. Тітова, І. О. Савченко, О. В. Горбачова, В. О. Бакало, О. В. Головіна, І. І. Приходько, Н. В. Юр'єва, Я. В. Мацегора та інші.

Мета статті полягає у висвітленні проблематики спілкування працівників правоохоронних органів, яке спрямоване на вивчення окремо категорій «жінка-поліцейська» та «чоловік-поліцейський» стосовно їх знання нормативної бази, психологічних прийомів та вміння знаходити спільну мову представниками різних груп населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукове і правове поняття «гендер» в Україні не є тотожними. О. В. Максименко зазначає, що у сучасному розумінні термін «гендер» був уведений у науковий обіг американським психоаналітиком Робертом Столлером (Robert Stoller) наприкінці 60-х років ХХ століття. Він запропонував використовувати для позначення соціальних і культурних аспектів статі поняття «гендер» (англійською gender – рід), яке до того використовува-

лося тільки у біологічному та фізичному значенні для позначення роду, а після запропонованого відділилося до значення соціального та культурного [2, с. 137].

На думку В. Жорової, гендерні ролі – це прояв диференціації діяльності, статусів, прав та обов'язків індивідів в залежності від статевої приналежності. Гендерні ролі є різновидом соціальних ролей, вони нормативні, відбивають певні очікування суспільства та проявляються у поведінці. На рівні культури вони існують у контексті певної системи статевої символіки та стереотипів маскулінності та фемінності [3, с. 173].

Гендерний аспект набирає все більшого обговорення з кожним роком, оскільки поступово викорінюються стереотипи свідомості, що зумовлені традиційним розподілом ролей чоловіків та жінок у суспільстві. Як свідчить О. Горчанюк, загальноновизнаною є думка, що завдання чоловіків «захищати країну та охороняти слабших – жінок, дітей». Більшість аргументів базується на тому, що жінки є фізично слабшими і не діють ефективно в бойовій ситуації [4, с. 7].

В. Бесчастний, О. Тимченко зазначають, що головна мета правоохоронної діяльності – служіння закону, що сприймається громадянами як утілення справедливості й моральності та сприяє забезпеченню правопорядку в державі. Для досягнення високого рівня суспільної корисності роботи всієї системи МВС кожен працівник цієї системи повинен усвідомити соціальну значущість своєї діяльності та її результатів [5, с. 1].

Як свідчить аналіз наукових джерел, на престиж професії поліцейського впливають: уміння спілкуватися з людьми; ставлення працівників сил охорони правопорядку до своєї професії та співробітників; особистісні (індивідуально-психологічні) якості; гідний рівень освіти; бажання й можливість розвиватися та самовдосконалюватися; можливість працевлаштування після закінчення навчального закладу системи МВС, відставки або звільнення; ставлення персоналу органів внутрішніх справ до населення [6, с. 10].

Саме тому вважаємо за необхідність дослідити, наскільки стаття поліцейського впливає на ефективність професійної діяльності у площині комунікацій з населенням.

Об'єктом дослідження було обрано відеоролики з платформи YouTube, на яких зафіксовано акти спілкування поліцейських з населенням. Усього було проаналізовано дії 50 осіб, з них 25 жінок-поліцейських та 25 чоловіків-поліцейських¹.

Найвища оцінка результативності дій стосується чоловіків-поліцейських (80 %), найнижча у жінок-поліцейських (20 %). Таке значення стосується повної, беззастережної реакції населення на представника тієї, чи іншої статі у лавах поліції. І часткова реакція громади спостерігалась частіше до чоловіків-поліцейських (65 %), ніж до жінок-поліцейських (35 %). Щодо повного ігнорування населенням поліцейських, то на звернення жінок-поліцейських абсолютно не реагують частіше (75 %), ніж на контакт з чоловіками-поліцейськими (25 %) [див., напр.7].

Розбіжності в оцінках, на нашу думку, можна пояснити тим, що чоловіки-поліцейські здатні себе вести більш впевнено та прямолінійно, що неодмінно змушує людей реагувати на мову, оскільки почувається примус зі сторони поліцейського. Натомість жінки-поліцейські мають лагідну та більш спокійну, виразну мову, але громадяни, з якими вони безпосередньо контактують під час своєї професійної діяльності, вважають, що жінки-поліцейські у разі зміни ситуації не зможуть діяти рішуче та контролювати правопорушника.

Найвища оцінка дій щодо знань норм законодавства та вміння їх застосувати на практиці стосується чоловіків-поліцейських (60 %), найнижча у жінок-поліцейських (40 %). Таке значення стосується володіння знаннями законодавчої бази на високому рівні та доброму вмінні застосовувати ці знання

---

¹ Дослідження проводилось творчим колективом у складі курсанток Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка Попової О. В., Дубової К. І., Скиртач В. О., Головенко К. І.

у своїй практичній діяльності. Володіння на середньому рівні вище зазначеними знаннями та часткова здібність до їх застосування на практиці у чоловіків-поліцейських ненабагато вища (52 %), ніж у жінок-поліцейських (48 %). І стосовно володіння на низькому рівні вище зазначеними знаннями та максимального невміння її застосування, то тут знову-таки показники жінок-поліцейських (53 %) та чоловіків-поліцейських (47 %) майже не мають суттєвої різниці [8].

Розбіжності в оцінках зумовлені тим, що чоловіки-поліцейські більш вміло застосовують на практиці знання законодавства, ніж жінки. На нашу думку, низький рівень застосування жінками на практиці знань закону можна пояснити тим, що жінки більш стресово реагують на ситуації контакту з порушниками, ніж чоловіки. На підґрунті невпевненості та деякої боязкості неправильно застосовують нормативну базу: плутають норми закону, неправильно називають статті, забувають називати певні норми при спілкуванні з особою (стосується зачитування прав особи при затриманні, зокрема) тощо. Натомість чоловіки впевнено діють під час контакту з особою..

Найвища оцінка використання ненормативної лексики стосується чоловіків-поліцейських (80%), найнижча у жінок-поліцейських (20 %). Таке значення стосується постійного використання лайки під час спілкування з громадянами (особливо при критичних ситуаціях - затримання, застосування фізичного впливу, масові заворушення тощо). Часткове застосування образливої мови під час контакту з населенням спостерігалось дещо частіше у чоловіків-поліцейських (60 %), ніж у жінок-поліцейських (40 %). І стосовно абсолютного невикористання поліцейськими відносно громадян лайливої мови отримало такі результати – жінки-поліцейські абсолютно не виражаються нецензурною мовою набагато частіше (90 %), ніж це роблять чоловіки-поліцейські (10 %) [9].

Розбіжності в оцінках, на нашу думку, можна пояснити тим, що чоловіки-поліцейські здатні себе вести більш суворо, впевнено та прямолінійно, вони схильні застосовувати жорсткі мовні засоби, лайливі вирази. Особливо це стосується

стресових та критичних ситуацій (наприклад, коли особа намагається втекти або чинить опір поліцейському), оскільки під час звичайних ситуацій, під час спокійної розмови та абсолютного контакту з боку порушника, чоловіки-поліцейські рідко застосовують нецензурну мову. На нашу думку, така схильність чоловіків до нецензурної мови зумовлена тим, що така мова неодмінно змушує людей реагувати, оскільки почувачється примус зі сторони поліцейського, у той час як жінки-поліцейські мають лагідну та більш спокійну, виразну мову, що зосереджена на нормальному та адекватному звертанні до громадян під час контактування, але така мова змушує порушників значно менше реагувати на вимоги, на відміну від жорстокої мови чоловіків-поліцейських.

Найвища оцінка впевненості у разі виникнення конфліктної ситуації стосується чоловіків-поліцейських (85 %), найнижча - жінок-поліцейських (15 %). Середній рівень впевненості у разі виникнення конфліктної ситуації теж притаманний частіше чоловікам-поліцейським (64 %), ніж у жінкам-поліцейським (36 %). Що стосується низького рівня, то було отримано такі результати – жінки-поліцейські частіше мають низький рівень впевненості (69 %), ніж чоловіки-поліцейські (31 %) [10].

Розбіжності в оцінках зумовлені тим, що чоловіки-поліцейські більш впевнено реагують на ситуації, які можуть виникати унаслідок виконання своїх службових обов'язків, ніж жінки-поліцейські. На нашу думку, низький рівень впевненості у жінок можна пояснити тим, що жінки більш стресово реагують на ситуації під час контакту з порушниками, ніж чоловіки. Це пов'язано зі значним впливом на поведінку жінок їх емоцій, які можуть виникати внаслідок можливості сприймати ті чи інші події, які переважають на службі у поліції.

Найвища оцінка дій щодо здатності знаходити спільну мову, зокрема, з потерпілою особою стосується жінок-поліцейських (60 %), найнижча у чоловіків-поліцейських (40 %). Такі значення стосуються ситуацій, коли після вчинення правопорушення є потреба у спілкуванні із потерпілим. Середній

рівень здатності знаходити спільну мову, зокрема з потерпілою особою, має рівнозначний показник між чоловіком-поліцейським (50 %) та жінкою-поліцейською (50 %). Що стосується низького рівня, то було отримано такі результати – чоловіки-поліцейські мають низький рівень дієвості у спілкуванні з визначеним суб'єктом (72 %), ніж жінки-поліцейські (28 %) [11].

Розбіжності в оцінках зумовлені тим, що жінки-поліцейські краще знаходять спільну мову з потерпілою особою внаслідок вчинення щодо неї правопорушення та більш коректно здійснюють підбір слів задля того, щоб заспокоїти та дізнатися потрібні обставини у жертви вчинення протиправного діяння, на відміну від чоловіків-поліцейських. На нашу думку, такі показники зумовлені тим, що жінки більш схильні до співпереживання, ніж чоловіки. Жінкам притаманні такі риси як емоційність, співчуття, комунікабельність, тому знайти спільну мову, з людиною, у якої трапилося нещастя легше вдається жінкам, ніж чоловікам, які не завжди співчутливо підходять до вирішення тієї чи іншої проблеми.

Такі результати також підтверджуються низкою досліджень зарубіжних вчених про те, що найбільш ефективно жінки проявляють себе в роботі із підлітками, з потерпілими дітьми та жінками, при вирішенні конфліктних ситуацій, що виникають на побутовому ґрунті та у сфері групових спорів. Причиною цього є стиль роботи жінок-правоохоронців, якому більшою мірою притаманні співчуття, терпеливість, уміння вислухати, значно нижчий рівень агресивності [12, с. 108].

Найвищий відсоток випадків застосування фізичного впливу притаманний чоловікам-поліцейським (90 %), а найнижчий – жінкам-поліцейським (10 %). Такі значення полягають у виникненні ситуацій, коли застосування фізичної сили є необхідним для виконання службових обов'язків працівниками поліції (під час затримання, припинення правопорушення, протидії законній вимозі тощо). Щодо практичного незастосування фізичного впливу, то даний показник стосується в більшій мірі жінок-поліцейських (85 %), ніж чоловіків (15 %) [13].

Розбіжності в оцінках зумовлені тим, що чоловіки-поліцейські більш схильні до застосування фізичної сили задля протидії вчиненню правопорушення, ніж жінки-поліцейські. На нашу думку, такі показники зумовлені тим що, чоловіки загалом, насамперед, більш розвинені у фізичному плані, ніж жінки, та застосування їх сили у конкретній ситуації дає позитивний результат. Також можна сказати, що на відміну від жінок, чоловіки більш впевнені у власній змозі протидіяти із застосуванням фізичного впливу.

На підставі проаналізованої літератури, зазначимо, що наразі найбільш вагомими в діяльності жінок-правоохоронців є проблеми, що виникають через необхідність поєднання служби із домашніми обов'язками, протиріччя між інтересами державної служби та репродуктивною функцією жінок, проблема адаптації до умов роботи у чоловічому середовищі [14].

Серед науковців відсутні однозначні висновки щодо позитивного впливу на професійну діяльність деяких психофізіологічних особливостей жінок. Відзначаються вплив як позитивних, так і негативних характеристик: більш високого рівня емоційності, самокритичності та комунікабельності, розвинутої інтуїції, емпатії; більш високого рівня виконавчої дисципліни; більшої схильності до робочих стресів; меншої залежності від шкідливих звичок (алкоголь, куріння); меншої фізичної сили; більш низького рівня агресивності тощо [14].

Аналізуючи відеоролики, ми виявили проблеми як у чоловіків-поліцейських при контакті з громадянами, так і у жінок-поліцейських. Зазначимо основні проблеми жінок-поліцейських та чоловіків-поліцейських, а також визначимо шляхи їх вирішення, виходячи з результатів дослідження.

На наше переконання, основними проблемами жінок-поліцейських є такі: при контакті з громадянами відбувається ігнорування останніми законних вимог; низький рівень застосування на практиці знань закону через невпевне-

ність у своїх діях; невпевненість у своїх діях у разі виникнення конфліктної ситуації; практичне незастосування фізичної сили у конфліктних ситуаціях.

Тож вбачаємо наступні шляхи вирішення проблем жінок-поліцейських, виходячи з результатів дослідження.

Стосовно вирішення першої проблеми жінок-поліцейських, то зазначимо, що ставлення населення до поліції досить неоднозначне. Воно може будуватися на співробітництві і партнерстві або ж на упередженості та дистанційованості. Майже при кожному контакті особи з жінкою-поліцейською відбувається ігнорування законних вимог останньої. Це зумовлюється тим, що мова жінки більш спокійна та лагідна, і особа відчуваючи, що жодної небезпеки не існує від неї, з легкістю нехтує вимогами поліцейської. На нашу думку, жінці-поліцейській необхідно більш рішуче та гучніше ставити вимоги до правопорушника, жодним чином не показувати невпевненість у своїх діях. Тобто здійснити більш тотальний контроль над діями правопорушника, тим самим доводячи йому, що не має різниці між законною вимогою жінки-поліцейської та чоловіка-поліцейського. Незалежно від статевої приналежності, правопорушник повинен відчувати, що перед ним саме рішуча особа, яка чітко виражає свої вимоги та вчинить все, аби вони були виконані.

Аналізуючи відеоролики, ми спостерігали за такою проблемою жінки-поліцейської, як низький рівень застосування на практиці знань закону та невпевненість у своїх діях у разі виникнення конфліктної ситуації. Загалом, ми дійшли висновку, що це відбувається не через абсолютне незнання нормативної бази та невміння володіти навичками, а через невпевненість у своїх діях, боязкість, неправильне називання норм у стресових ситуаціях та інші дії, які відбуваються через стресові стани. На нашу думку, жінці-поліцейській необхідно більш швидко та стійко реагувати у стресових ситуаціях, адаптуватись відповідно до обстановки події, контролювати свої емоції на службі під час виникнення конфліктних ситуацій, і це допоможе їй впевненіше володіти своїми навичками та знаннями нормативно-правової бази.

Також виникає у жінок-поліцейських проблема практичного незастосування фізичної сили під час конфліктних ситуацій. Згадаємо, що жінки менш розвинені фізично у порівнянні з чоловіками за природними даними. Але все ж таки ми вбачаємо вирішення цієї проблеми у змозі жінки-поліцейської за необхідності тренуватись, ходити до спортивного залу, відвідувати спортивні курси задля покращення своїх фізичних здібностей. Також зазначимо те, що варто не лише покращувати свої здібності, а й бути впевненим у власній змозі протистояти правопорушнику у будь-якій ситуації. Жінці-поліцейській варто вірити у власні сили, контролювати емоції та намагатися не піддаватися стресовим станам під час виникнення конфліктної ситуації.

Стосовно чоловіків-поліцейських, то їх основними проблемами у професійній діяльності під час взаємодії з громадою є використання нецензурної лайки під час спілкування з громадянами та низький рівень дієвості у спілкуванні з потерпілим.

На наше переконання, застосування лайливих виразів, жорстоких мовних засобів під час звичайної розмови з особою недоречно та буде мати негативні наслідки перш за все для поліцейського. В результаті такої поведінки з боку поліцейського неминуче виникає критична ситуація та відбувається ігнорування його законних вимог з боку громадян. Чоловікам-поліцейським необхідно більше використовувати на практиці правову термінологію, а не принижувати громадян та себе лайливими виразами.

Стосовно вирішення такої проблеми чоловіків-поліцейських, як низький рівень дієвості у спілкуванні з потерпілим, то потрібно розуміти, що вона виникає у зв'язку з нездатністю чоловіків-поліцейських співчувати жертві правопорушення. Чоловікам необхідно навчитись краще підбирати слова для потерпілого, залежно від його ситуації, а також проявляти емоції співчуття задля встановлення контакту під час спілкування.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє висунути певні рекомендації щодо вирішення досліджуваної проблеми.

По-перше, для підвищення рівня впевненості жінок-поліцейських пропонуємо запровадити у поліції курси спеціальної підготовки, які будуть розвивати здатність чітко висловлювати свої вимоги до особи. Крім того, впевнена поведінка співробітника та знання нормативної бази допоможе без необхідності застосування фізичного впливу досягти поставленої мети спілкування. Натомість якщо виникне необхідність у використанні навичок фізичного впливу, пропонуємо запровадити спеціальні курси для жінок, які дозволять без суттєвих навантажень фізично слабкішим співробітницям більш результативно впливати на фізично розвиненіших осіб. Таким чином, якщо співробітниця будуть знати, що у випадку виникнення будь-яких конфліктних ситуацій вони зможуть досягти зазначеної мети, вони будуть діяти набагато впевненіше, що наділить їх авторитетом в очах населення.

По-друге, співробітникам, які використовують нецензурну лайку під час спілкування з громадянами та мають низький рівень дієвості у спілкуванні з потерпілими, пропонуємо дотримуватися етики під час спілкування, адже, це мінімізує переростання поведінки громадян у більш агресивну. Якщо впевнена поведінка поліцейського, голосна вимога не допомагає та порушник продовжує чинити непокору, працівникові не треба одразу застосовувати грубі та аморальні висловлювання, натомість пропонуємо в законному порядку роз'яснити громадянину про відповідальність, яку тягне за собою вчинюване ним діяння. Ми впевнені, що це є набагато ефективнішим засобом, особливо, коли ведеться відеофіксація спілкування і поліцейський з легкістю зможе оперувати тим, що з його боку було дотримано норми чинного законодавства та правила спілкування з громадянами. Також пропонуємо чоловікам-поліцейським з повагою та співчуттям ставитися до громадян, які стали жертвами посягань або очевидцями певної події, яка є для них морально важкою. Переконані, що співчуття, вміння слухати та добрі емоції зі сторони представника закону допоможуть підняти рівень довіри населення до поліції та суттєво зменшить рівень латентності

окремих видів правопорушень, про які громадяни неохоче повідомляють правоохоронним органам.

Сподіваємося, що дотримання практичних рекомендацій допоможе поліцейським як чоловічої, так і жіночої статі, підвищити ефективність спілкування з громадянами.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 52, ст.561. Редакція від 07.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 08.10.2021).

2. Максименко О. В. Правове поняття «гендер» у секторі безпеки України. Розуміння маскуліності та гендерної рівності в секторі безпеки України та представлення результатів дослідження: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2021 р.). Київ: НАВС, 2021. С. 136-139.

3. Жорова В. М. Дослідження та поняття «гендеру». *Вісник студентського наукового товариства: збірник наукових праць*, № 18. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 171-174.

4. Горчанюк О. С. Стереотипи визначення поняття гендеру (інформаційний аспект). *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*, № 1, 2019. С. 6-12.

5. Бесчастний В., Тимченко О. Імідж як складова успіху правоохоронця: до постановки проблеми. *Віче*. 2012. № 2. С. 6-8.

6. Воробйова І. В. Імідж працівника міліції як чинник розвитку правосвідомості громадян: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук: спец. 19.00.06 «Юридична психологія». Харків, 2007. 20 с.

7. Відеоролик YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ihA05egGuos> (дата звернення: 08.10.2021).

8. Відеоролик YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jemQiu7U5Eg> (дата звернення: 08.10.2021).

9. Відеоролик YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dXNEDLcYKEQ> (дата звернення: 08.10.2021).

10. Відеоролик YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DwL7IX8ZTOU> (дата звернення: 08.10.2021).

11. Відеоролик YouTube. URL: <https://youtu.be/s-7BijDOYi4> (дата звернення: 08.10.2021).

12. Приходько І. І., Юр'єва Н. В., Мацегора Я. В. Гендерні особливості правоохоронної діяльності та військової служби: теоретичний аспект. Честь і закон, № 1, 2018. С. 106-114.

13. Відеоролик YouTube. URL: <https://youtu.be/VrAl1EWwCus> (дата звернення: 08.10.2021).

14. Права жінок правоохоронців та політика гендерної рівності: досвід інших країн у вітчизняному контексті. Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2009. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/prava-zhinok-pravoohorontsiv-ta-polityka-hendernoji-rivnosti-dosvid-inshyh-krajin-u-vitchyznyanomu-konteksti/> (дата звернення: 08.10.2021).

Попова А. Коммуникация полицейского с обществом: гендерный аспект

Статья посвящена исследованию коммуникации полицейского с обществом на основании гендерного аспекта. Особое внимание уделяется сравнению коммуникативных способностей мужчины-полицейского и женщины-полицейской в общении с населением, а также тому, кто из полицейских больше соблюдает требования закона и профессиональной этики при выполнении своих служебных обязанностей. Исследование проведено на основе анализа видеороликов платформы YouTube.

Ключевые слова: гендер, пол, полицейский, коммуникация.

Popova O. Communication of a police officer with society: a gender aspect

This article is devoted to the study of police communication with society based on the gender aspect. Particular attention is paid to the comparison of the communicative abilities of a male police officer and a female police officer in communicating with the population, as well as which of the police officers more closely

follows the requirements of the law and professional ethics in the performance of their duties. The study was conducted based on the analysis of YouTube platform videos.

Key words: gender, policeman, communication.

УДК 351:342.56 (477)

Грозик Л. О.,

курсантка Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
e-mail: linagrozik24@gmail.com

Слухаєнко А. Ю.,

курсантка Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
(м. Северодонецьк, Україна)
e-mail: anastasiia.slukhaienko@gmail.com

ГЕНДЕРНІ МОТИВАЦІЇ ЖІНОК-ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У дослідженні розглянуто гендерні мотивації жінок-поліцейських у Луганській області, які вступили до лав Національної поліції України починаючи з 2014 року. Проаналізовані чинники, які вплинули на вибір дівчат під час обрання майбутньої професії поліцейського. З'ясовано, чи справдились їх очікування та чи змінилися їх погляди під впливом часу та досвіду. Дослідження побудоване на даних, отриманих шляхом анкетування жінок-поліцейських та аналізу їх відповідей, що свідчить про достовірність та об'єктивність отриманих даних.

Ключові слова: гендерні мотивації, жінка, професія, поліцейський, дискримінація за статевою ознакою, війна.

Постановка проблеми. Споконвіку існує така думка, що професія поліцейського - не жіноча справа. Але попри всі стереотипи щось все-таки спонукає жінок йти на таку роботу. З 2014 року ситуація у Луганській області є нестабільною та напруженою, в будь-який момент може розпочатись війна, тому ще більш цікавим стає вибір жінок, які йдуть працювати саме сюди. Отже, основне питання нашого дослідження зву-

чить наступним чином: “Які саме мотивації жінок під час обрання та проходження служби в якості поліцейського у Луганській області, де тривають бойові дії?” Отримання відповіді на означене питання було **метою** дослідження.

Виклад основного матеріалу. Впровадження гендерної рівності є одним з пріоритетних напрямів розвитку будь-якої сучасної європейської держави. Україна також не лишилась поза цією тенденцією. З кожним роком все більше й більше осіб жіночої статі обирають професію поліцейського, але все одно у підрозділах поліції відсоток чоловіків-поліцейських значно перевищує процент жінок-поліціанток.

О.М. Смірнова зазначає у своїх дослідженнях, що серед лав поліцейських досить поширеними є наступні стереотипи: «жінка в погонах – не авторитет»; «чоловіки є більш цінними працівниками, ніж жінки»; «жінка в поліції не може виконувати свою роботу добре»; «жінка і зброя є не сумісними» та інші [1].

Досліджуючи проблематику проходження жінками служби в лавах поліцейських ми обрали як об’єкт дослідження жінок-поліцейських, які поступили на службу до Національної поліції у Луганській області починаючи з 2014 року. Предметом дослідження стала їх думка щодо різних аспектів досліджуваної проблеми. У нашому опитування взяли участь 74 респондентки (жінки-поліцейські, які вступили на службу до лав Національної поліції в Луганській області починаючи з 2014 року).

Респонденткам було запропоновано відповісти на такі питання:

1. Що спонукало Вас на вступ до лав поліцейських?
2. Чи справдились Ваші очікування під час роботи в органах поліції?
3. З якими труднощами Ви зустрілись під час проходження служби у поліції?
4. Як Ви вважаєте, чи маєте(мали) ви рівні с чоловіками можливості під час проходження служби?
5. Чому Ви зараз працюєте в поліції?
6. Чому ви звільнились (хотіли б звільнитись)?

7. Як на Вашу думку можна покращити умови служби для жінок в органах Національної поліції в Луганській області?

Проаналізуємо отримані відповіді.

1. Що спонукало Вас на вступ до лав поліцейських?

Опитування показало, що більшістю жінок (72,6 %) при прийнятті рішення щодо вступу до лав поліцейських керувало бажання допомагати людям та захищати їх. Також приблизно на одному рівні постає питання про заробітну плату (20,5 %) та приклад когось з близьких (19,2 %). Є й ті, хто під час обрання шляху поліцейського потрапили під хвилю популярності такої професії (15,1 %). Деякі з респондентів зважали на можливість скорішого виходу на пенсію (13,7 %). Натомість, ми бачимо, що з проблемою впливу батьків на обрання майбутньої професії не зіштовхнулася жодна з респонденток.

2. Чи справдились Ваші очікування під час роботи в органах поліції?

У більшості респондентів (52,1 %) очікування під час роботи в органах поліції справдились частково. Натомість 31,5 % опитаних зазначили, що дійсність виявилася гірше за очікування, 15,1 % зіштовхнулись з тим, що й очікували.

3. З якими труднощами Ви зіштовхнулись під час проходження служби у поліції?

Для більшості жінок (81,7 %) труднощами під час проходження служби є ненормований робочий графік. Майже на одному рівні труднощами є емоційно важка робота, яка не підходить для жінки (31 %) та неповага, непорозуміння, недовіра з боку оточуючих (25,4 %). Для 9,9 % - гендерна нерівність та фізично важка робота. Для 4,2 % - постійні залицяння з боку колег чоловічої статі.

4. Як Ви вважаєте чи маєте (мали) ви рівні с чоловіками можливості під час проходження служби?

Ю. В. Івченко у своїх роботах зазначає, «щоб підтвердити спроможність обіймати посаду, жінкам-поліцейським доводиться підтверджувати свої знання та навички і працювати, як мінімум, вдвічі ефективніше за чоловіків» [2, с. 57].

Наше опитування показало, що більшість жінок (69,9 %) мають рівні можливості з чоловіками під час проходження служби, однак 27,4 % з опитаних жінок вважають, що чоловікам легше проходити службу, досягати певних цілей та отримувати підвищення.

5. Чому Ви на сьогодні працюєте в поліції?

Опитування показало, що 45,2% жінок працює й на сьогодні в поліції через задовільну заробітну плату, 30,1 % опитаних - через гарний колектив. Майже на одному рівні знаходяться неможливість влаштування на кращу роботу (21,9 %) та близький вихід на пенсію (19,2 %).

6. Чому ви звільнились (хотіли б звільнитись)?

Причиною звільнення стало (або може стати) для більшості опитаних жінок (60,9 %) ненормований графік робочого дня. Для 36,2 % - велике психічне навантаження. Також однією з причин для звільнення жінок (29 %) є зміна законодавства (збільшення пенсійного віку, ускладнення процедур роботи тощо). Майже на одному рівні причин звільнення знаходяться сімейні обставини (20,3 %) та отримання більш вигідної пропозиції (21,7 %). Для 7,2 % причиною є початок бойових дій та залучення до них. Непорозуміння з колегами чи керівництвом є причиною для 5,8 % серед опитаних жінок.

7. Як, на Вашу думку, можна покращити умови служби жінок в органах Національної поліції в Луганській області?

Майже 80 % респондентів надали рекомендації щодо подолання існуючої проблеми. Серед запропонованих шляхів покращення умов проходження служби в органах Національної поліції в Луганській області найчастіше зустрічаються пропозиція щодо унормування робочого графіку та збільшення заробітної плати, забезпечення справжньої гендерної рівності. Існує проблема дотримання вимог законодавства щодо охорони праці та чіткої фіксації пенсійного віку.

Висновки. У нашій роботі ми дослідили гендерні мотивації жінок поліцейських під час проходження служби в Луганській області. Та впевнились в тому, що дана тема є дуже актуальною на сьогодні, підтвердженням цього є результати

опитування респондентів. Ми виокремили найбільш актуальні чинники які впливають на дівчат при вступу до лав поліцейських, з якими проблемами вони зустрічаються, як можна покращити їх становище та збільшити можливість займатися улюбленою справою, без будь-яких обмежень та перешкод нарівні з чоловіками.

Список використаних джерел:

1. Смірнова О. М. Психологічні умови забезпечення гендерної рівності в діяльності органів внутрішніх справ України: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Харків, 2015. 20 с.
2. Івченко Ю. Професійне зростання жінок у правоохоронній сфері: проблемні питання. Право України. 2006. № 5. С. 57–61.

Грозик Л., Слухаєнко А. Гендерные мотивации женщин-полицейских в Луганской области

В данном исследовании рассмотрены гендерные мотивации женщин-полицейских в Луганской области, которые вступили в ряды Национальной полиции Украины начиная с 2014 года, а также проанализированы факторы, которые повлияли на выбор девушек при избрании будущей профессии полицейского, или оправдались их ожидания, изменились ли их взгляды с течением времени и приобретением опыта. Исследование построено на данных, полученных путем анкетирования и анализа, свидетельствует о достоверности и объективности полученных данных.

Ключевые слова: гендерные мотивации, женщина, профессия, полицейский, дискриминация по половому признаку, война.

Grozik L., Slukhaienko A. Gender motivations of women-policemen in the Luhansk area.

Gender motivations of women-policemen in the Luhansk area, that entered into the rows of the National police of Ukraine,

beginning from 2014, and also analyzed factors that influenced at choice girls during electing of future profession of policeman, are considered in this research, or their expectations were carried out, but whether their looks changed under the flow of time and experience. Research is built on the data, got by a questionnaire and their analysis that testifies to authenticity and objectivity of the obtained data.

Keywords: gender motivations, woman, profession, policeman, discrimination on sexual character, war.

УДК 343.321

Войтенко В. А.,

курсант Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
(м. Сєвєродонецьк, Україна)
e-mail: vva20030812@gmail.com
ORCID iD: 0000-0001-9666-4546

ШПИГУНСТВО ЯК ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНИЙ ВИД ЗЛОЧИНУ (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ ПРОТИПРАВНИХ ДІЯНЬ МАТА ГАРІ)

У статті проаналізовано питання кримінально-правового тлумачення шпигунства як гендерно обумовленого злочину. Зазначено, що соціально-фізіологічні відмінності впливають на мотиви та характер вчинення протиправних дій. Зокрема, вважається, що жінки більш схильні до шпигунства та шахрайства в силу психологічних особливостей реакції на зовнішні виклики. Дану тезу автор намагається верифікувати через приклад злочинної діяльності Маргарети Гертруди Целле (Мата Гарі).

Висвітлюється об'єктивна сторона злочину Мата Гарі та здійснюється аналіз процесуальної сторони слідчих дій щодо викриття шпигунки та притягнення її до відповідальності.

Ключові слова: шпигунство, гендер, об'єктивна сторона, мотив, Мата Гарі, слідство.

Сьогодні поряд із проблемами економічного та політичного розвитку суспільства стоїть соціальне питання, що передбачає врахування його гендерних аспектів. Численні дослідження свідчать, що проблема гендерної нерівності тягне за собою такі негативні наслідки, як зниження продуктивності праці та рівня добробуту, збільшення витрат на управ-

ління, підвищення рівня злочинності тощо. Найбільшого занепокоєння з боку науковців і правоохоронних органів викликає проблема скоєння злочинів жінками, питома вага й кількісні показники яких невпинно зростають [1, с. 137].

Наукова думка щодо гендерних аспектів жіночої злочинності набула глибокого вивчення, починаючи з 2000-х років. Наразі вчені з загальної структури злочинів виокремлюють саме жіночу злочинність, приділяючи увагу дослідженню особливостей такого негативного соціального явища. Так, кримінологічні аспекти жіночої злочинності останнім часом досліджували В. Меркулова, Т. Шевченко, Д. Слюсар, В. Федусик та ін.

На думку науковців, для сучасного вирішення проблем жіночої злочинності важливе значення має історичний підхід, оскільки без звернення до історії неможливо осмислити систему причин і наслідків цього явища [2, с. 140]. Історичні аспекти цієї проблеми вивчали М. Євдокімова, В. Лагоцька, В. Черняк та ін.

Незважаючи на наявність досліджень окресленої проблеми, необхідність перегляду й доповнення досвіду вивчення як загальних проблем, так і конкретних випадків скоєння різних видів злочинів жінками в історії та в сучасних умовах лише зростає. Крім того, суспільний інтерес викликають деякі розсекречені архівні матеріали, які зберігалися протягом тривалого історичного періоду й можуть бути корисними для сучасної науки. Одним із таких прикладів є історія Маргарети Гертруди Целле, відомої під іменем Мата Гарі, яку вважають однією з найбільш відомих та загадкових жінок-злочинниць ХХ століття.

Метою нашої роботи є теоретичний аналіз обставин і причин скоєння злочину Маргаретою Гертрудою Целле (Матою Гарі) із урахуванням гендерних аспектів історичного розвитку суспільства.

Об'єктом дослідження є мотиви, обставини й наслідки злочину, скоєного Маргаретою Гертрудою Целле (Матою Гарі).

Предмет дослідження – об'єктивна і суб'єктивна сторона вчиненого Матою Гарі злочину.

В. Меркулова в монографії «Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності», узагальнюючи історичний досвід вивчення проблеми, згадує загально відоме ім'я Мати Гарі, шпигунки з усесвітньою славою, при цьому зазначає, що для жіночої злочинності характерні такі злочини як шахрайство (обман) та шпигунство (хитрість, підступність) [3, с. 4].

У Міжнародному гуманітарному праві шпигунами вважають осіб, які, діючи таємно або обманним шляхом, збирають (чи намагаються збирати) відомості, що мають військового значення, на контрольованій противником території з метою подальшої передачі цієї інформації протилежній стороні [6].

Стаття 114 Кримінального кодексу України визначає шпигунство, як передачу або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства [7].

Об'єктивна сторона шпигунства полягає в ініціативі збирання чи передачі відповідних відомостей. При цьому ініціатива може належати як виконавцю так і адресату шпигунства, що для кваліфікації злочину взагалі значення не має.

Справа Мата Гарі є цікавою з процесуального боку. Розслідування мотивів, обставин її шпигунської діяльності досі засекречені, а доказова база настільки слабка, що ставить під сумнів обґрунтованість винесеного вироку. Попри всі неточності й дискусії щодо того, чи дійсно Мата Гарі була подвійним агентом, вона залишається на вершині у списках найвідоміших шпигунів світу. Про неї знято велику кількість кінокартин, написано багато книг, але майже всі ці історії містять чимало вигадок задля більшого емоційного впливу на глядачів і читачів.

Є. Черняк, доктор історичних наук, професор, автор робіт з історії розвідки, у своїй монографії «П'ять століть таємної війни. Із історії секретної дипломатії та розвідки» подає детальну картину обставин і подій життя Мати Гарі. Так, Маргарета Ґертруда Целле народилася в Нідерландах у 1876 році

в досить заможній родині, що дозволило їй здобувати освіту в кращих школах. Подальші негаразди в родині, смерть матері, матеріальні нестатки змусили її вийти заміж за вдвічі старшого Рудольфа Маклеода, із яким вони тривалий час жили в Індонезії. Їхній шлюб, незважаючи на народження двох дітей, був украй нещасливим. Після смерті малолітнього сина й повернення до Нідерландів вони розлучилися. Крім того, чоловік відібрав у Маргарети право на виховання доньки. Морально знесилена, на грані злиднів Маргарета вирушає до Парижа, де розпочинає життя як танцівниця східного стилю, в подальшому шахрайка й шпигунка під псевдонімом Мата Гарі, що в перекладі з малайської означає «сонце» (буквально «око дня»). Абсолютно не боячись викриття, вона розповідала своїм прихильникам придумані нею історії про нібито її княже походження та виховання в монастирях Сходу. Незвичне вбрання та розкута поведінка танцівниці на сцені викликали справжній ажіотаж у консервативному вищому суспільстві початку ХХ століття.

Невдовзі Мата Гарі стала публічною особою, відомою всій Європі. Вона не відмовляла собі ні в чому: дорогий одяг, коштовності, подорожі, ресторани – усе це стало невід'ємними атрибутами її життя й потребувало значних коштів. Іноді щедрих подарунків шанувальників не вистачало, і їй доводилося брати гроші в борг. Можливо, саме потреба в грошах стала основним мотивом вчинення нею шпигунства. До сьогодні достеменно не відомо, як і коли Мату Гарі було завербовано, але те, що вона передавала певні секретні відомості, підтверджено. При цьому існують матеріали, що доводять причетність Мати Гарі до шпигунської діяльності як подвійної агентки, яка одночасно працювала на французьку та німецьку розвідку, але дані, які нібито вона передавала, не були надто важливими й не відіграли суттєвої ролі для жодної зі сторін конфлікту [4].

В охопленій Першою світовою війною Європі розвідка кожної держави, втягнутої в конфлікт, нараховувала безліч агентів, значна частина яких були подвійними. Підозрі піддавали майже кожну публічну особу, так як артистів театрів,

співаків, звичайних громадян часто вербували спецслужби для передачі інформації.

Мата Гарі імовірно через своїх численних коханців здобувала важливі військові таємниці й передавала німцям, повідомляла їм про плани французьких наступів. Її діяльність нібито коштувала життя багатьом десяткам тисяч французьких солдатів та розвідників, які діяли в Німеччині. Насправді ж не вдалося виявити ніяких речових доказів того, що Мата Гарі дійсно займалася шпигунством або, тим більше, що вона розкрила німцям хоча б одну з тих численних військових таємниць, у передачі яких її звинувачували чутки. Спроба Мати Гарі стати подвійним агентом скоріше за все була пов'язана з потребою грошей, що й стверджувала танцівниця під час допиту [4].

У процесі слідства Мата Гарі виклала історію свого життя, визнавши, що висловила згоду шпигувати на користь німців, але зауважила, що будь-якої розвідувальної інформації вона не збирала. Заперечували налагодження підозрюваною інтимних зв'язків з французькими чиновниками з умислом збору розвідувальної інформації головні свідки у справі Мата Гарі – екс-міністр Франції та його помічник. Вони неодноразово наголошували на тому, що ніколи не говорили з нею про державні справи і, що вона ніколи не цікавилася військовою інформацією.

Свідчення, надані основними свідками, є однією із слабких сторін справи проти Мата Гарі, адже вони ставлять під сумнів наявність об'єктивної сторони злочину, що вимагає наявності усвідомленої дії щодо збирання відомостей, що становлять державну таємницю з подальшою передачею їх іноземній державі. Тому й не дивно, що єдиними доказами у справі Мати Гарі стали переказ грошей на її ім'я та знайдене під час обшуку невидиме чорнило, яке, за її поясненнями, було нічим іншим, як дезінфікуючим засобом. Зауважимо, що жодних експертиз, здатних довести або спростувати використання невидимого чорнила з метою здійснення шпигунства,

проведено не було. Тому подібні докази є непрямими і посилання на них в ході судового процесу досі викликає суперечки серед правників та криміналістів.

Незважаючи на хитку лінію обвинувачення, справа Мата Гарі була передана до суду, що вівся за закритими дверима. Її визнали винною у передачі німецькому командуванню в ході воєнних дій відомостей, що призвели до загибелі декількох французьких дивізій. Після розстрілу нідерландської підданої у жовтні 1917 року, прокурор зауважив, що всі докази в цій справі шеляга ламаного не варті [4].

Суперечливий образ «шпигунки» дає можливість припустити, що серед причин протиправної поведінки Мати Гарі можна назвати психофізіологічні особливості. Так, Т. Шевченко, узагальнюючи результати досліджень Ч. Ломброзо та Г. Бушана, зазначає, що чоловік вчиняє злочин здебільшого обдуманно, розраховуючи на свою фізичну силу, а жінка використовує для цього хитрість, обман, підступність, через що в жіночій злочинності переважають такі злочини, як шахрайство (обман) та шпигунство. При цьому жінки, зокрема й Мата Гарі, успішно використовують свою освіченість, артистизм та акторський хист до театрального перевтілення [1, с. 135].

При аналізі жіночої злочинності слід звернути увагу на те, що злочинна діяльність жінок пов'язана з негативними процесами в суспільстві, родині, на які вони реагують емоційніше. Через сімейну невлаштованість, відсутність життєвих перспектив, моральне падіння жінки втрачають самоконтроль, психічну рівновагу, стають більш знервованими, що також призводить до вчинення ними злочинів. Це доводить питоому вагу соціального фактору в поведінці Мати Гарі. Вона, перебуваючи в складних тогочасних умовах консервативного суспільства, де жінці відводилася другорядна роль, прагнула до самоствердження, тобто до досягнення більш високої оцінки та самооцінки, підвищення самоповаги.

Найбільш негативну роль у долі Мати Гарі, на нашу думку, відіграли численні зв'язки з чоловіками, у тому числі й

високопосадовцями, яким було вигідно позбавитися компрометуючих моментів у своєму житті, а з арештом та вироком суду стосовно Мати Гарі всі їхні проблеми було вирішено.

Звичайно, після виконання вироку загадок, пов'язаних із цією жінкою, стало ще більше: засекречені протягом більш ніж ста років матеріали слідства, історія з тілом та головою Мати Гарі тощо.

Тож, слід погодитися з М. Євдокімовою, яка на основі досліджень В. Внукова дійшла висновку, що причинами жіночої злочинності є не лише психофізіологічні фактори, а й соціальні, які лише діючи разом, можуть привести до вчинення жінкою певного злочину [2, с. 142]. Цю ж думку обстоює й В. Федусик, говорячи про особистість жінок-злочинниць, яка характеризується сукупністю особливостей: мотивацією їхніх злочинних діянь, системою поглядів і відносин, змістом потреб, способів їхнього задоволення тощо [5].

Підсумовуючи сказане, зауважимо, що для дослідження гендерних аспектів жіночої злочинності конкретна історія Маргарети Гертруди Целле (Мати Гарі) має вагоме значення. Вона одночасно є прикладом руйнування гендерних стереотипів стосовно жінки і їх жертвою. Особистість Мати Гарі викликає одночасно співчуття й осуд та доводить, що під час розгляду причин і мотивів жіночої злочинності, одночасно з урахуванням визначених наукою стандартів, треба звертати увагу на індивідуальні особливості особи, що дозволить зробити більш глибокий аналіз злочину, вчиненого конкретною жінкою, та дати йому об'єктивну оцінку.

Список використаних джерел:

1. Шевченко Т., Варбанський О. Кримінологічна характеристика жіночої злочинності. *Національний юридичний журнал. Теорія і практика*. 2019. № 5(39). С. 134-137. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/5/30.pdf> (дата звернення: 08.08.2021).
2. Євдокімова М. Є. *Історичний аналіз жіночої злочинності. Підприємництво, господарство і право*, 2018. № 3.

С. 140–142. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/3/27.pdf> (дата звернення: 08.08.2021).

3. Меркулова В. О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності : монографія. Одеса : НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. 281 с.

4. Черняк Е. Б. Пять столетий тайной войны. Из истории секретной дипломатии и разведки : монография. Москва : «Международные отношения», 1991. 560 с. URL: <http://lib.ru/MEMUARY/CHERNYAK/razvedka.txt> (дата звернення: 08.08.2021).

5. Федусик В. В. Жіноча злочинність в Україні (кримінально-правові та кримінологічні проблеми) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2001. 22 с. URL: <http://hdl.handle.net/11300/1452> (дата звернення: 08.08.2021).

6. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. Дата оновлення: 27.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 15.09.2021).

7. Кримінальний кодекс України. №2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

Войтенко В. Шпионаж как гендерно обусловленный вид преступления (на примере анализа противоправных деяний Мата Хари)

В статье осуществляется анализ вопроса уголовно-правового толкования шпионажа как гендерно обусловленного преступления. Отмечается, что социально-физиологические отличия влияют на мотивы и характер совершения противоправных действий. В частности, считается, что женщины более склонны к шпионажу и мошенничеству в силу психологических особенностей реакции на внешние вызовы. Данный тезис автор пытается верифицировать приводя пример преступной деятельности Маргареты Гертруды Целле (Мата Хари).

Освещается объективная сторона преступления Мата Хари и проводится анализ процессуальной составляющей следственных действий с целью изобличения шпионки и привлечения ее к ответственности.

Ключевые слова: шпионаж, гендер, объективная сторона, мотив, Мата Хари, следствие.

Voitenko V. Espionage as a gender-based type of crime (on the example of the analysis of the unlawful acts of Mata Hari)

The article analyzes the issue of criminal law interpretation of espionage as a gender-based crime. It is noted that socio-physiological differences affect the motives and nature of illegal actions. In particular, it is believed that women are more prone to espionage and fraud due to the psychological characteristics of the response to external challenges. The author tries to verify this thesis through the example of the criminal activity of Margaret Gertrude Celle (Mata Gary).

The objective side of Mata Gary's crime is covered and the procedural side of the investigative actions to expose the spy and bring her to justice is analyzed.

It is noted that in the analysis of women's crime, on the example of Mata Gary, we should pay attention to the fact that women's criminal activity is associated with negative processes in society, the family, to which they react more emotionally. Due to family unrest, lack of life prospects, moral decline, women lose self-control, mental balance, become more nervous, which also leads to their committing crimes.

This proves the share of the social factor in Mother Harry's behavior. She, being in the difficult conditions of the then conservative society, where women were given a secondary role, sought self-affirmation by committing illegal acts, ie to achieve higher self-esteem and self-esteem, increase self-esteem. It is concluded that the specific story of Margaret Gertrude Celle (Mother Gary) is important for the study of gender aspects of women's crime.

It is both an example of breaking gender stereotypes about women and their victims. Mother Harry's personality evokes both sympathy and condemnation and argues that when considering the causes and motives of women's crime, while taking into account the standards set by science, it is necessary to pay attention to individual characteristics.

Key words: espionage, gender, objective side, motive, Mata Gary, investigation.

УДК 343.95

Скурідін Р.М.,

курсант Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
(м. Сєвєродонецьк, Україна)
ORCID iD: 0000-0002-9094-8115

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «ЗЛОДІЙ В ЗАКОНІ» ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КАЛИНИ НИКИФОРОВОЇ

У статті розглядається поняття та сутність жіночої злочинності, її особливості. На основі статистичних даних, зазначається, що жіноча злочинність є стійкою складовою частиною загальної злочинності, розвивається паралельно з нею і має специфічні тенденції та закономірності.

Надається характеристика явищу існування у кримінальному світі «злодіїв в законі» та його еволюції від суто патріархального інституту до фемінізації на прикладі аналізу злочинної діяльності Калини Никифорової.

Здійснено кримінологічний аналіз особи жінки-злочинниці та охарактеризовано концепції щодо співвідношення соціального та біологічного в жіночій злочинності. Встановлено основні кримінологічні чинники злочинної поведінки Калини Никифорової. Узагальнено причини і умови індивідуальної злочинної поведінки жінки.

Ключові слова: «злодій в законі», незаконний збут, шантаж, шахрайство, катрани, спекуляція, блат.

У червні 2020 року набув чинності Закон України № 671-ІХ від 04 червня 2020 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою», який санкціонує внесення змін до Кримінального кодексу України у частині

розширення складу злочину. Зокрема, до ст. 255 Кримінального кодексу України було додано Примітку, що розкриває суть трактування статусу «злодія (вора) в законі», як особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив [1].

Такі законодавчі новації є результатом впливу загальносвітових тенденцій щодо спроб притягнення до кримінальної відповідальності не за вчинення особою певного протиправного діяння, а шляхом встановлення наявності у особи певного статусу. Саме ж поняття «злодія (вора) в законі» в історико-правовому контексті не є новим, а навпаки, має значну напрацьовану процесуальну базу, щоправда, доступну нам в межах радянського кримінального законодавства.

Радянський Союз вважається батьківщиною феномену «злодіїв (ворів) в законі», який спершу ототожнювався з антиреволюційними силами, об'єднаними для протистояння більшовицькій владі. Цей інститут злочинного світу вважається жорстко патріархальним, так як за законами кримінальних сходок «коронованим» до звання «злодія в законі» може бути лише чоловік, який не має постійних зв'язків з жінками [2]. Однак, це не означає, що жінкам відводилася лише роль співучасниць чи виконавців поставлених завдань. Це говорить лише про стереотипізацію сприйняття жіночої злочинності як незначної, орієнтованої лише на дрібні злочини чи протиправні дії. Саме тому аналіз кримінальної справи Калини Никифорової є наслідком запитів сьогодення на переосмислення феномену жіночої злочинності, особливо у контексті участі жінок у бандитських формуваннях та досягненні особливого авторитетного становища в них, що проявляється в отриманні статусу «злодія (вора) в законі».

Метою даної статті є розкриття особливостей кваліфікації та притягнення до відповідальності «злодіїв в законі» на прикладі кримінальної справи Калини Никифорової.

Об'єктом статті виступає жіноча злочинність, предметом – кримінальні правопорушення Калини Никифорової.

Розгляд питання жіночої злочинності було започатковано Ч. Ломброзо, який у своїй роботі «Жінка злочинниця та повія» висвітлював дане явище. Серед дослідників сучасності проблему жіночої злочинності розглядали Ю. Антонян, А. Блага, О. Назаров та ін. Жіночу злочинність у подружній сфері вивчали Д. Шестаков, Л. Крижна, А. Бова. Проблеми рецидиву серед жінок порушували у своїх роботах В. Батиргарєєва, В. Меркулова. Питання виправлення засуджених жінок розглядалися в монографії В. Бадири, Т. Денисової, у статтях Т. Мосійчук та ін.

Жіноча злочинність – це сукупність злочинів, що вчиняються особами жіночої статі на певній території за певний проміжок часу [3]. Рівень жіночої злочинності є у кілька разів меншим від рівня чоловічої. У 2020 році, зокрема, було виявлено 13785 жінок, які вчинили злочини, що складає 12,5% від загальної кількості злочинів, вчинених за цей період.

Що ж стосується структури жіночої злочинності, то слід вказати, що у ній, як і у загальній, у 2020 році найбільшу частку становили злочини проти власності (63%). Найбільш розповсюдженими корисливими злочинами є крадіжки (6875 або 81 %), шахрайство (1105 або 13 %), грабежі (239 або 2,8 %), привласнення, розтрата майна або заволодіння шляхом зловживання службовим становищем (211 або 2,4 %), розбої (34 або 0,4 %), самовільне зайняття земельної ділянки або самовільне будівництво (14 або 0,16 %), умисне знищення або пошкодження майна у тому числі шляхом підпалу (12 або 0,14 %), а також вимагання (4 або 0,04 %), та інші. На другому місці за розповсюдженістю – злочини проти життя та здоров'я особи, (1997 випадків або 14,4 % від усіх вчинених жінками злочинів); на третьому місці – злочини у сфері обігу наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення (1352 або 9,8%) [4, с.6].

Судячи з наведених статистичних даних, жіночій злочинності здебільшого притаманні корисливі злочини, зокрема, пов'язані з професійною діяльністю. Особливе зростання таких злочинів, вчинених жінками, спостерігалось у

радянський період. Привласнення, розтрата, зловживання службовим становищем – не повний перелік протиправних діянь, що інкримінувалися Калині Никифоровій, відомій у кримінальному світі під псевдо «Ніна», «Сексот Юля», «мати всіх злодіїв» та як цивільна дружина «злодія в законі» Іванькова В'ячеслава, більше відомого під псевдо Япончик. Вона промишляла буквально всім, що приносило дохід: збут за кордон реліквій та ікон, керування нальотами на житла багатих москвичів і налагодження каналів збуту краденого.

Основним мотивом початку злочинної діяльності Каліни Никифорової можна вважати бідне дитинство, яке спонукало її на пошук способів покращення матеріального стану і можливостей вирватися з убогості.

Бідність багатодітної єврейської родини зумовили ранній шлюб Каліни з ювеліром, на декілька десятків років старшого за неї. Завдяки шлюбу за розрахунком Никифорова отримала значні статки у вигляді грошей, коштовностей та зв'язків. Найбільш цінними у цьому випадку виявилися зв'язки, що дозволили Калині влаштуватися продавчиною в магазин «Берізка». Мережа магазинів «Берізка» спеціалізувалася на продажі товарів, частіше за все дефіцитних, за валюту або особливі її замітники – чеки та сертифікати. Покупцями магазину були не лише іноземці, але й радянські громадяни: дипломати, артисти, спеціалісти, з дозволом виїздити за кордон і всі ті, хто наважувався нелегально придбати сертифікати [5].

Никифорова швидко налагоджує мережу продажу сертифікатів відомства Зовнішнього політичного торгу, отримуючи за це значні суми винагороди. У такій діяльності прослідковуються ознаки одразу двох видів злочину: спекуляція та корупція у вигляді «блату».

Спекуляція, згідно ст. 154 Кримінального кодексу УРСР від 27 червня 1961 року, трактується як скупка і перепродаж товарів або інших предметів з метою наживи та тягне за собою кримінальну відповідальність у вигляді обмеження волі на строк від двох до десяти років з конфіскацією майна [6].

Дана стаття втратила чинність лише у 2008 році згідно з Постановою Пленуму Верховного суду України. На сьогодні спекуляція не є кримінальним злочином, а визначається як різновид економічної діяльності, що ґрунтується на використанні різниці цін у часі й передбачає купівлю будь-якого товару з метою його перепродажу в подальшому за вищою ціною [7].

Блатом вважається використання соціальних мереж і неформальних контактів для отримання дефіцитних товарів і послуг, а також вирішення різноманітних життєвих проблем. «Дістати по блату» означало не лише отримати річ, а зафіксувати свій соціальний статус особи, здатної вирішити це завдання [8, с. 114]. Для досягнення цієї мети вдавалися до постійних «подарунків» та інших видів хабарів працівникам торгівлі, чим для власного незаконного збагачення почала користуватися Калина Никифорова. Вона, маючи доступ до дефіцитних товарів, налагодила мережу їх збуту організованій злочинній групі, що спеціалізувалася на продажах на чорному ринку. Співучасником даної фінансової схеми був також директор московської «Берізки» Авілов, який отримував відсотки від незаконної реалізації товарів.

Злочинна мережа була викрита у 1976 році після арешту одного із реалізаторів нелегальної торгівлі джинсами. Калину Никифорову визнали винною за ст.88 Кримінального кодексу РСФРР про незаконні валютні операції та засуджено до трьох років позбавлення волі з відбуванням покарання в Можайській колонії [9]. Така незначна міра покарання, обрана для «Ніни», пояснюється її співпрацею зі слідством, в ході якого жінка назвала імена всіх конкуруючих з нею спекулянтів.

Після дострокового звільнення Калина Никифорова, під псевдо «Юленька», почала співпрацювати з Відділом боротьби з розкраданням соціалістичного майна (ОБХСС), здаючи дрібних спекулянтів і залишаючись, при цьому «своєю» як для злодіїв так і міліціонерів. Слідчі були вдячні «Юленькі» за передачу імен та доказів, а валютні махінатори буквально

боготворили її за поради в сфері кримінального права й обіцянки допомогти знайти зрадника.

Влаштувавшись офіціанткою до пивбару, Никифорова швидко налагодила недолив пива і розбавлення його водою, що не лише збагатило її, а й дозволило налагодити тісні зв'язки з членами Василівського угруповання. Завдяки такій колаборації Калина відкриває декілька катранів – підпільних ігрових будинків для «зłodіїв (ворів) в законі». Саме тут вона знайомиться з авторитетним «зłodієм в законі» Япончиком, у майбутньому цивільним чоловіком та співучасником злочинів [10].

Знайомство з Япончиком стає причиною перекваліфікації «Ніни» на більш тяжкі злочини: розбій, шахрайство, координація дій осіб, які займаються незаконним оборотом наркотичних речовин та іноземної валюти. Особисто була задіяна у двох епізодах по скупівлі антикваріату, але слідству не вдалося встановити її вину, на відміну від Япончика.

Будучи обізнаною у справах ув'язненого кримінального авторитету, виховуючи від нього сина, Калина Никифорова змогла підкорити собі московське зłodійське товариство. Сходка Василівського бандформування навіть пропонувала коронувати «Ніну» до звання «зłodія (вора) в законі», але піти проти правил бандитського світу не наважилися. Тому статус «зłodія (вора) в законі» отримав її син Віктор. Таким чином, за Никифоровою закріплювався статус «матері зłodія в законі», що надавав їй неформальну владу та право на контроль над грошовими потоками й прийнятими рішеннями.

У 1980-х роках, після шлюбу Никифорової з Рубіком Саркісяном (Професор), коронованим вірменським авторитетом Багдасаряном, до статусу «матері зłodія в законі» додався ще й статус «дружини зłodія в законі». Вона відкриває підпільну взуттєву фабрику, ювелірний магазин, через який здійснювався збут крадених коштовностей та скупівля цінних речей в обхід радянського законодавства. Усі епізоди, підозрюваною в яких проходила Калина Никифорова, були не доведені до суду в силу відсутності доказової бази [10].

Таким чином, поняття «зłodія в законі», що є реліктом радянських часів знайшло своє закріплення у сучасному кримінальному та кримінально-процесуальному праві. Стереотипне сприйняття «зłodія (вора) в законі» як виключно авторитетного чоловіка, яке довгий час панувало під час реалізації слідчих дій, є хибним та таким, що здатне направити розслідування конкретних епізодів по хибній доказовій базі. Кримінальна справа Каліни Никифорової свідчить про неформальну фемінізацію авторитетів у зłodійському середовищі та підтверджує сучасні статистичні дані, про переважання показників жіночої злочинності у таких правопорушеннях як шахрайство, грабежі, збут краденого, тощо. Аналіз протиправних діянь Никифорої є яскравим свідченням впливу низького матеріального становища та недостатніх соціальних можливостей для самореалізації, що найбільш гостро відчувається жінками, на формування мотивів до порушення законодавства. Відтак, деталізація мотивів, об'єктивної та суб'єктивної сторони злочинів Каліни Никифорової є тим інструментарієм, що допоможе виробити дієвий механізм заходів, націлених на запобігання жіночої злочинності шляхом вироблення такого соціальнопсихологічного механізму в суспільстві, який би давав можливість викоринити деструктивну поведінку та нейтралізувати причини та умови, що сприяють їй.

Список використаних джерел:

1. Пристай Т. Легітимація поняття «вор в законі» та іншої злочинної термінології: дієвий спосіб протидії організованій злочинності чи чергові декларативні норми? Юридична газета online. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/legitimaciya-ponyattya-vor-v-zakoni-ta-inshoyi-zlochinnoyi-terminologiyi-dieviy-sposib-protidiyi-org.html> (дата звернення: 16.09.2021).

2. Женщины в тюрьме. Почему не существует «коронованных» «воровок в законе». MZK1.RU. URL: <https://www.mzk1.ru/2011/02/zhenshhiny-v-tyurme->

pochemu-ne-sushhestvuet-koronovannykh-vorovok-v-zakone/
(дата звернення: 16.09.2021).

3. Жіноча злочинність та її запобігання. Тростянецький районний суд Сумської області. URL: <https://tr.su.court.gov.ua/sud1818/pres-centr/news/408493/>
(дата звернення: 16.09.2021).

4. Трибушенко А. С. Кримінологічна характеристика та запобігання жіночій злочинності : автореф. магістр. Миколаїв, 2020. 16 с.

5. Иванова А. Магазины «Березка»: советские граждане в капиталистическом раю. Made for mades. URL: <https://www.dw.com/ru/a-41638163>

6. <https://base.garant.ru/3983897/055d1b82a84145ca60b96f2b0fee8ae8/#friends> (дата звернення: 16.09.2021).

7. Цілі і види спекуляції. Biznesua. URL: <https://biznesua.com.ua/tsili-i-vidi-spekulyatsiyi/> (дата звернення: 16.09.2021).

8. Барсукова С. Ю. Блатной Советский Союз или экономика взаимных услуг. Экономическая социология. Москва, 2013. Т.14. №1. С. 111-119.

9. «Мать всех воров в законе» Никифорова Калина Михайловна. MZK1.RU. URL: <https://www.mzk1.ru/2018/12/mat-vsex-vorov-v-zakone-nikiforova-kalina-mixajlovna/> (дата звернення: 16.09.2021).

10. Осина А. Калина Никифорова: как «мать воров в законе» награбила миллионы. ЭКСПРЕСС газета. URL: <https://www.google.com/amp/s/www.eg.ru/society/762779-kalina-nikiforova-kak-mat-vorov-v-zakone-nagrabila-milliony/amp/> (дата звернення: 16.09.2021).

Скуридин Р. Кримінологическая характеристика понятия «вор в законе» сквозь призму преступной деятельности Калины Никифоровой

В статье рассматривается понятие и сущность женской преступности, ее особенности. Дается характеристика явлению существования в уголовном мире «воров в законе» и его

эволюции от чисто патриархального института к феминизации на примере анализа преступной деятельности Калины Никифоровой.

Осуществлен криминологический анализ личности женщины-преступницы и охарактеризованы концепции о соотношении социального и биологического в женской преступности. Установлены основные криминологические факторы преступного поведения Калины Никифоровой. Подытожены причины и условия индивидуального преступного поведения женщины.

Сделан вывод, что детализация мотивов, объективной и субъективной стороны преступлений Калины Никифоровой является тем инструментарием, который поможет выработать действенный механизм мероприятий, нацеленных на предотвращение женской преступности путем выработки такого социально-психологического механизма в обществе, который бы давал возможность искоренить деструктивное поведение и нейтрализовать причины и условия, способствующие ей.

Ключевые слова: «вор в законе», незаконный сбыт, шантаж, мошенничество, катраны, спекуляция, блат.

Skuridin R. Criminological characteristics of the concept of "thief in law" through the prism of the criminal activities of Kalina Nikiforova

The article considers the concept and essence of women's crime, its features. Based on statistical data, it is noted that women's crime is a stable component of general crime, develops in parallel with it and has specific trends and patterns.

The phenomenon of the existence of "thieves in law" in the criminal world and its evolution from a purely patriarchal institution to feminization on the example of the analysis of Kalina Nikiforova's criminal activity is given.

The criminological analysis of the identity of a female criminal is carried out and the concepts of the ratio of social and biological in female crime are characterized. The main criminological

factors of Kalina Nikiforova's criminal behavior have been established. The reasons and conditions of individual criminal behavior of a woman are generalized.

It is noted that the concept of "thief in law", which is a relic of Soviet times, is enshrined in modern criminal and criminal procedure law. Such consolidation makes it possible to prosecute not for the act, but for the status of a person or belonging to a certain environment.

It is concluded that the illegal actions of Nicephorus are a clear indication of the influence of low financial status and insufficient social opportunities for self-realization, which is most acutely felt by women, on the formation of motives for violating the law. Detailing the motives, objective and subjective side of Kalina Nikiforova's crimes is a tool that will help develop an effective mechanism of measures aimed at preventing women's crime by developing a socio-psychological mechanism in society that would eradicate destructive behavior and neutralize the causes and neutralize the causes and that promote it.

It is substantiated that, since women's crime is a multifaceted phenomenon, the fight against it should include a set of means, methods and forms in various spheres of public life.

Key words: "thief in law", illegal sale, blackmail, fraud, tars, speculation, bribery.

УДК 343.265:305

Мальцева Д. П.,

курсантка Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
(м. Сєвєродонецьк, Україна)
e-mail: dyngik@gmail.com

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

У статті розглядаються окремі аспекти гендерної нерівності чоловіків та жінок в частині звільнення їх від відбування покарання: у статтях 79 та 83 Кримінального кодексу України передбачені привілеї лише для жінок, які мають малолітніх дітей. Поза увагою законодавця залишається батько, який на момент призначення покарання самостійно виховує дитину або міг би це робити у разі умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Запропоновано вирішити проблему гендерної нерівності при звільненні від відбування покарання на законодавчому рівні шляхом доповнення Кримінального кодексу України статтями, котрі б передбачали звільнення від відбування покарання у вигляді обмеження волі та позбавлення волі до п'яти років з випробуванням чоловіків, які на момент призначення покарання самостійно без матері виховують дітей віком до семи років (стаття 79-1 КК України), та чоловіків, які стали батьками під час відбування зазначених покарань (стаття 83-1 КК України) у разі смерті матері або її відмови від виховання дитини.

Ключові слова: звільнення від відбування покарання, гендерні аспекти кримінального права, гендерна нерівність, дискримінація чоловіків, батько, виховання дитини.

Наразі наша країна стоїть на шляху до інтеграції в Європейський Союз, тому основною метою є впровадження в національне законодавство європейських стандартів, норм та

принципів. Одним з напрямів вдосконалення вітчизняного законодавства є врахування гендерних аспектів, які відіграють важливу роль для рівного та сталого розвитку людини шляхом застосування найефективніших та найсправедливіших методів державного втручання.

Якщо вести мову про кримінальне законодавство, то слід зазначити, що гендерна нерівність простежується у статті 83 та статті 79 Кримінального Кодексу України. Законодавцем передбачене звільнення від відбування покарання у вигляді обмеження волі та позбавлення волі до п'яти років з випробуванням вагітних жінок і жінок, які на момент призначення судом певних покарань мають дітей віком до семи років та звільнення засуджених до обмеження волі чи позбавлення волі до п'яти років жінок, які завагітніли або народили дітей під час відбування цих покарань.

Ці дві статті дуже добре демонструють привілеї для жінок, які мають дітей до семи / трьох років (у стаття 79 та 83 КК України відповідно), під час застосування покарань. Але поза увагою законодавця залишається чоловік, який самостійно виховує дитину, тобто має місце певна дискримінація чоловіка-батька та відповідна гендерна нерівність. Такі вчені, як І. Котюк та О. Костенко у своїх працях [1] говорять про порушення гендерної рівності відносно чоловіка-батька. М. Хавронюк у своїх працях підкреслює, що у державах континентальної Європи немає спеціальних статей чи глав, котрі б стосувались особливої відповідальності жінок, що пояснюється особливостями гендерної політики держав Європи, де чоловіки та жінки абсолютно рівні у правах, обов'язках та відповідальності [2].

У трудовому законодавстві (ч. 3 ст. 179 Кодексу законів про працю України, ч. 1 ст. 18 Закону України «Про відпустки») передбачено, що за бажанням матері або батька дитини одному з них надається відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку з виплатою за ці періоди допомоги відповідно до законодавства [3, 4].

8 лютого 2019 року в Офісі Омбудсмана пройшла зустріч Представника Уповноваженого з дотримання рівних

прав і свобод зі співробітниками Міністерства юстиції України та Міністерства внутрішніх справ України з приводу того, що в статті 79 КК України дискримінуються чоловіки за ознакою статі, оскільки положення статті розповсюджуються лише на жінок, залишаючи осторонь чоловіків, хоча законодавчо передбачені рівні права на виховання та догляд за дитиною для жінок і чоловіків.

На нашу думку, Кримінальний Кодекс України потребує доопрацювання, оскільки порушується принципи рівності чоловіків та жінок перед законом, адже трудове законодавство дає можливість звільнити від роботи до досягнення дитиною 3-річного віку як жінки, так і чоловіка-батька дитини. Ми пропонуємо доповнити Кримінальний кодекс статтями, котрі б передбачали звільнення від відбування покарання у вигляді обмеження волі та позбавлення волі до п'яти років з випробуванням чоловіків, які на момент призначення покарання самостійно без матері виховують дітей віком до семи років (стаття 79-1 КК України), та чоловіків, які стали батьками під час відбування зазначених покарань (стаття 83-1 КК України) у разі смерті матері або її відмови від виховання дитини.

Пропонуємо викласти статтю 79-1 КК України у такій редакції:

Стаття 79-1. Звільнення від відбування покарання з випробуванням чоловіків, які самостійно без матері виховують дітей віком до семи років

1. У разі призначення покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі чоловікам, які самостійно без матері виховують дітей віком до семи років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини, а також за корупційні кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, суд може звільнити таких засуджених від відбування як основного, так і додаткового покарання з встановленням іспитового строку у межах строку, на який згідно з законом чоловіка може бути звільнено від роботи до досягнення дитиною семирічного віку.

2. У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням чоловіків, які самостійно без матері виховують дітей віком до семи років, суд покладає на засудженого обов'язки відповідно до статті 76 цього Кодексу.

3. Нагляд за засудженими здійснюється уповноваженим органом з питань пробації.

4. Після закінчення іспитового строку суд, залежно від поведінки засудженого, звільняє його від покарання або направляє для відбування покарання, призначеного вироком.

5. У разі, коли звільнений від відбування покарання з випробуванням чоловік відмовився від дитини, передав її в дитячий будинок, зник з місця проживання, ухиляється від виховання дитини, догляду за нею, не виконує покладених на нього судом обов'язків або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, суд за поданням контролюючого органу направляє засудженого для відбування покарання згідно з вироком суду.

6. Якщо засуджений вчинив в період іспитового строку нове кримінальне правопорушення, суд призначає йому покарання за правилами, передбаченими у статтях 71 і 72 цього Кодексу.

На нашу думку, статтю 83-1 КК України було б доречно викласти у такій редакції:

Стаття 83-1. Звільнення від відбування покарання чоловіків, які мають на вихованні дітей віком до трьох років

1. Засуджених до обмеження волі або до позбавлення волі чоловіків, які під час відбування покарання, стали батьком, а мати дитини відмовилась від виховання дитини чи померла та крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, суд може звільнити від відбування покарання в межах строку, на який згідно з законом чоловіка може бути звільнено від роботи до досягнення дитиною трирічного віку.

2. Звільнення від відбування покарання застосовується до засудженого, який має сім'ю або родичів, що дали згоду на

спільне з ним проживання, або який має можливість самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини.

3. Нагляд за звільненими від відбування покарання чоловіками, які мають на вихованні дітей віком до трьох років, здійснюється уповноваженим органом з питань пробації за місцем проживання.

4. Після досягнення дитиною трирічного віку або в разі її смерті суд залежно від поведінки засудженого може звільнити його від покарання або замінити його більш м'яким покаранням чи направити засудженого для відбування покарання, призначеного за вироком. У цьому разі суд може повністю або частково зарахувати у строк відбування покарання час, протягом якого засуджений не відбував покарання.

5. Якщо засуджений, який був звільнений від відбування покарання, відмовляється від дитини, передав її у дитячий будинок, зник з місця проживання або ухиляється від виховання дитини, догляду за нею, або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про небажання стати на шлях виправлення, суд може за поданням контролюючого органу направити засудженого для відбування покарання, призначеного за вироком.

6. Якщо в період звільнення від відбування покарання засуджений вчинить нове кримінальне правопорушення, суд призначає йому покарання за правилами, передбаченими у статтях 71 і 72 цього Кодексу.

Список використаних джерел:

1. Котюк І. І., Костенко О. М. Кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче законодавство України: гендерна експертиза. Київ: Логос, 2004. 128 с.

2. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Юрисконсульт. 2006. 548 с.

3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>. (дата звернення: 09.09.2021).

4. Закон України «Про відпустки» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр#Text>. (дата звернення: 09.09.2021).

Мальцева Д. Гендерные аспекты освобождения от отбывания наказания

В статье рассматриваются отдельные аспекты гендерного неравенства мужчин и женщин в части освобождения их от отбывания наказания: в статьях 79 и 83 Уголовного кодекса Украины предусмотрены привилегии только для женщин, имеющих малолетних детей. Без внимания законодателя остается отец, который на момент назначения наказания самостоятельно воспитывает ребенка или мог бы это делать в случае условно-досрочного освобождения от отбывания наказания. Решить проблему гендерного неравенства при освобождении от отбывания наказания на законодательном уровне предложено путем дополнения Уголовного кодекса Украины статьями, предусматривающими освобождение от отбывания наказания в виде ограничения свободы и лишения свободы до пяти лет с испытанием мужчин, которые на момент назначения наказания самостоятельно без матери воспитывают детей до семи лет (статья 79-1 УК Украины), и мужчин, которые стали отцами во время отбывания указанных наказаний (статья 83-1 УК Украины) в случае смерти матери или ее отказа от воспитания ребенка.

Ключевые слова: освобождение от отбывания наказания, гендерные аспекты уголовного права, гендерное неравенство, дискриминация мужчин, отец, воспитание ребенка.

Maltseva D. Gender aspects of exemption from serving a sentence

At present, our country is on the path to integration into the European Union, so the main goal is to transpose European standards, norms and principles into national legislation. One of the ways to improve domestic legislation is to take into account gender aspects, which play an important role in equal and sustainable

human development through the use of the most effective and equitable methods of government intervention. The article considers some aspects of gender inequality between men and women in terms of their release from serving a sentence: Articles 79 and 83 of the Criminal Code of Ukraine provide for privileges only for women with young children. The legislator ignores the father, who at the time of sentencing is raising a child on his own or could do so in the case of parole. It is proposed to solve the problem of gender inequality in exemption from serving a sentence at the legislative level by supplementing the Criminal Code of Ukraine with articles that would provide for release from imprisonment and imprisonment for up to five years with probation for men who at the time of sentencing mothers bring up children under the age of seven (Article 79-1 of the Criminal Code of Ukraine) and men who became parents while serving these sentences (Article 83-1 of the Criminal Code of Ukraine) in the event of the mother's death or refusal to raise the child. In our opinion, the Criminal Code of Ukraine needs to be revised, as it violates the principles of equality between men and women before the law, as labor law provides for dismissal until the child reaches 3 years of age, both women and the child's father. This problem requires a detailed study and solution, since it violates, first of all, the principle of equality of all citizens before the law.

Key words: exemption from serving a sentence, gender aspects of criminal law, gender inequality, discrimination against men, father, child rearing.

УДК 343.541:343.137.5

Грозик Л. О.,

курсантка Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
(м. Сєвєродонецьк, Україна)
E-mail: linagrozik24@gmail.com

ВЧИНЕННЯ ДІЙ СЕКСУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ З ОСОБОЮ, ЯКА НЕ ДОСЯГЛА ШІСТНАДЦЯТИРІЧНОГО ВІКУ (АНАЛІЗ ОСТАННІХ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН)

У статті здійснено аналіз та порівняння складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 155 КК України, у чинній редакції з попередніми редакціями від 25.09.2008 року та 14.03.2018 року.

Встановлено, що відбувається процес удосконалення диспозиції статті ст. 155 КК України в порівнянні з попередніми редакціями. Позитивними змінами є те, що зафіксовано чітку вікову вимогу для визнання за особою права на статеву свободу – досягнення шістнадцятирічного віку незалежно від досягнення статевої зрілості, в об'єктивній стороні усунена невідповідність термінів, що використовувались у ст. 155 КК України з одного боку, та у ст. ст. 152, 153 КК України – з іншого, обґрунтовано розширено коло кваліфікуючих ознак.

Однак, в майбутньому на законодавчому рівні у диспозиції ст. 155 КК України необхідно закріпити нижню межу віку потерпілої особи та вирішити питання щодо захисту статевої недоторканості психічно хворих осіб, які досягли 16-річного віку.

Ключові слова: дії сексуального характеру, статева недоторканість, статева зрілість; особа, яка не досягла шістнадцятирічного віку; статеві кримінальні правопорушення, удосконалення кримінального законодавства.

В статті 3 Конституції України визначено, що життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість і безпека людини визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Кримінальні правопорушення, що підпадають під ознаки ст. 155 КК України, пов'язані з грубим порушенням норм суспільної моралі та посяганням на статево недоторканості особи.

Останнім часом у сфері сексуальних стосунків наше суспільство зазнало значних змін, деякі форми сексуальної поведінки, які раніше були неприйнятними, зараз отримали ліберальне або навіть позитивне ставлення. Попри все, незмінним залишається прагнення законодавця захистити носіїв статевої недоторканості від форм сексуальної агресії та дій сексуального характеру. Адже, від якості норм Кримінального кодексу України, що встановлюють відповідальність за дії сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, залежить охорона цих благ від злочинних посягань. Стан захисту статевої недоторканості є виміром цивілізаційної зрілості суспільства в цілому, його здатності створити умови для сприятливого розвитку молодого покоління. А між тим, за ст. 155 КК України у 2020 році було обліковано лише 55 кримінальних правопорушень, з яких 42 провадження було закрито [7]. Кількість облікованих діянь незначна, що, вірогідно, вказує на високий рівень латентності цих кримінально протиправних діянь.

Дослідженню кримінально-правових аспектів сексуальних зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості або 16-річного віку присвятили свою увагу чимало вчених-юристів, зокрема: А. А. Піонтковський, В. Н. Сафронов, Ю. М. Антонян, Л. А. Андреева, І. М. Гальперин, Б. А. Бліндер, М. І. Бажанов, Л. Д. Гаухман, М. Д. Шаргородський, С. С. Косенко, А. Н. Ігнатов, Ю. В. Александров, С. Г. Киренко, О. О. Дудоров, О. В. Сіньокий, М. М. Корчовий та ін.

Закріплена у кримінальному законодавстві тієї чи іншої країни система статево кримінальних правопорушень, маючи історично мінливий характер, визначається багатьма факторами, зокрема, усталеним у конкретному суспільстві укладом дій сексуального характеру, існуючими традиціями

й проголошеними пріоритетами правового захисту, зумовленими зокрема цивілізаційними та релігійними чинниками. Світові тенденції розвитку кримінального законодавства про відповідальність за статеві правопорушення полягають як у послідовній його лібералізації (проявляється у декриміналізації перелюбства, зваблювання, добровільного мужолозтва) та усуненні гендерної нерівності, так і в посиленні кримінально-правової охорони дітей від різних форм сексуального насильства і сексуальної експлуатації [3, с. 4].

Захист прав дітей визнана низкою міжнародно-правових актів: Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. й три факультативні протоколи до неї, Женевська декларація прав дитини 1924 р., Конвенція ООН про права дитини 1989 р., Всесвітньою декларацією про забезпечення виживання, захисту й розвитку дітей 1990 р., Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації й сексуального розбещення 2007 р. та багато інших.

В Кримінальному кодексі України статтею 155 зазначено, що основним безпосереднім об'єктом дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, є статева недоторканість. Додатковим факультативним об'єктом виступає її здоров'я, якому внаслідок дій сексуального характеру може бути завдано серйозної шкоди (нервово-психічних наслідків, пошкодження генітального/анального отвору тощо).

Статева недоторканість означає охоронюваний законом стан, за якого забороняється вступати в сексуальні контакти з особою, яка з певних причин (наприклад, через недосягнення відповідного віку або наявність психічної хвороби) не є носієм статевої свободи. Статева недоторканість означає, що певні інтереси недоторканої особи за жодних умов не можуть бути порушені іншим суб'єктом, а вчинені щодо неї сексуальні дії визнаються кримінально караними [3, с. 7].

За ст. 155 КК України у редакції Закону України «Про внесення змін до статей 155 та 156 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за розбещення неповнолітніх» № 600-VI від 25.09.2008 року (далі – Закон № 600-VI від

25.09.2008 року), потерпілим могла бути особа жіночої або чоловічої статі, яка не досягла статевої зрілості. Статева зрілість – це такий фізіологічний стан організму людини, досягнення якого дозволяє їй належним чином і без шкідливих наслідків для здоров'я виконувати репродуктивну функцію [3, с. 69-70]. Однак на сьогодні згідно зі змінами до ст. 155 КК України, внесеними Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» № 2334-VIII від 14.03.2018 року (далі – Закон № 2334-VIII від 14.03.2018 року) та Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)» № 1256-IX від 18.02.2021 року (далі – Закон № 1256-IX від 18.02.2021 року) потерпілим від цього кримінального правопорушення є особа жіночої або чоловічої статі віком від 14 до 16 років. Головний аргумент на користь зазначених змін полягає у тому, що статева зрілість може настати в ранньому віці, але це не показник того, що особа психологічно усвідомлює ситуацію та розуміє наслідки.

Виходить, що раніше особа, яка народила дитину та створила сім'ю, наприклад, у тринадцятирічному віці, вважалася такою, що досягла статевої зрілості, оскільки стан організму дозволив їй належним чином і без шкідливих наслідків для здоров'я виконати репродуктивну функцію, то сьогодні ситуація колізійна. Законодавство зафіксувало чітку вікову вимогу для визнання за особою права на статеву свободу – досягнення шістнадцятирічного віку незалежно від досягнення статевої зрілості.

Можливо, через те, що в диспозиції ст. 155 КК України чітко не вказана нижня межа віку потерпілої особи, виникають помилки під час кримінально-правової оцінки дій сексуального характеру, також це може призвести до суперечок між сторонами провадження та стати причиною надмірної тривалості розгляду кримінальних проваджень.

Одним із таких випадків, коли суд неправильно кваліфікував діяння винної особи, можна навести вирок Малинського районного суду Житомирської області від 28.07.2020 року. Обвинувачений, повнолітня особа, у період часу з 10 по 20 грудня 2019 року за місцем проживання потерпілої, достовірно знаючи що їй 12 років та не зважаючи на це, за взаємною згодою з останньою, без застосування фізичного та психологічного насилля, а також погрози застосування до неї такого насилля, тричі вступав з нею у природні статеві зносини. У результаті потерпіла завагітніла [8].

Суд неправильно застосував ч. 1 ст. 155 КК України, бо дії правопорушника не містять ознаки складу кримінально правопорушення, передбаченого цією статтею, адже потерпілим може бути особа віком тільки від 14 до 16 років, а в нашому випадку потерпіла на час інтимних стосунків мала повні 12 років. Тому кримінальне правопорушення, вчинене винним, необхідно було кваліфікувати за іншою статтею, а саме за ч. 4 ст. 152 КК України.

З метою розв'язання вищезазначеної проблеми, пропонуємо у диспозиції ч. 1 ст. 155 КК України вказати нижню межу віку потерпілої особи та викласти її у наступній редакції:

Стаття 155. Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку

1. Вчинення повнолітньою особою дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло особи, якій вже виповнилось чотирнадцять років, але яка ще не досягла шістнадцятирічного віку, з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Перейдемо до аналізу законодавчих змін щодо об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 155 КК України. Закон України № 1256-IX від 18.02.2021 змінив у диспозиції зазначеної статті формулювання об'єктивної сторони. Діяння стали формулюватись як

«вчинення повнолітньою особою дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета»; у попередній редакції – як «природні або неприродні статеві зносини». Ми вважаємо, що ці зміни заслуговують на схвалення, оскільки ними було усунуто невідповідність термінів, що використовувались у ст. 155 КК України з одного боку, та у ст. ст. 152, 153 КК України – з іншого. Правопорушення, передбачене ст. 155 КК України, визнається закінченим з моменту вчинення хоча б однієї дії сексуального характеру. Також можливий замах на дії сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Для кваліфікації такого діяння не важливі проміжок часу статевого відносин, чи були вони одноразовими або неодноразовими.

Розглянемо, які законодавчі зміни щодо суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 155 КК України. За Законом № 600-VI від 25.09.2008 року, суб'єктом правопорушення була особа чоловічої або жіночої статі, яка досягла 16-річного віку. Відповідно до Законів № 2334-VIII від 14.03.2018 року та № 1256-IX від 18.02.2021 року, суб'єктом правопорушення є особа чоловічої або жіночої статі, яка досягла вісімнадцятирічного віку. Обґрунтованість такої позитивної законодавчої зміни зумовлена тим, що для особи, якій виповнилось 16 років, очевидно є антисоціальна спрямованість насильницьких дій сексуального характеру, але від неї важко вимагати, щоб вона виступала контролером сексуальної поведінки іншого неповнолітнього. Усвідомлювати суспільну небезпеку кримінального правопорушення проти неповнолітнього може лише дорослий [3, с. 74].

Суб'єктивна сторона статевого зносин з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, характеризується прямим умислом. У порівнянні з Законом № 600-VI від 25.09.2008 року Закон України № 1256-IX від 18.02.2021 року дещо змі-

нив зміст інтелектуального та вольового моментів. Відповідно до попереднього закону, винна особа мала усвідомлювати, що потерпіла особа не досягла статевої зрілості, згідно із чинною редакцією статті – винна особа мала усвідомлювати, що потерпіла особа не досягла 16 років.

Слід підтримати думку С.В. Чмута, який зазначає, що вина при вчиненні дії сексуального характеру з особою, яка не досягла 16-річного віку, наявна виключно у формі прямого умислу, що відповідає правопорушенням з формальним складом та утворюється інтелектуальним моментом, який полягає в тому, що винна особа усвідомлює, передбачає суспільну небезпеку при вчиненні дій сексуального характеру з такою особою. Вольовий момент проявляється у бажанні вчинити саме ці суспільно небезпечні дії. Винна особа усвідомлює заборону та караність діяння, знає або припускає, що вік особи складає від 14 до 16 років, та бажає здійснювати дії сексуального характеру саме із такою особою [6].

Раніше за Законом № 600-VI від 25.09.2008 року кваліфікуючі ознаки стосувались лише кола спеціальних суб'єктів та характеру суспільно небезпечних наслідків (вчинення правопорушення батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, або якщо вони спричинили безплідність чи інші тяжкі наслідки).

У чинній редакції було обґрунтовано розширено коло спеціальних суб'єктів за рахунок всіх можливих близьких родичів або членів сім'ї, а також запроваджено у якості кваліфікуючої ознаки поєднання дій сексуального характеру із наданням потерпілій особі чи третій особі грошової чи іншої винагороди або з обіцянкою такої винагороди. Під близькими родичами або членами сім'ї слід розуміти осіб, визначених у п. 1 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває

під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [2].

Підсумовуючи все вище сказане, можемо дійти висновку, що відбувається процес удосконалення ст. 155 КК України в порівнянні з попередніми редакціями. Позитивними змінами є те, що зафіксовано чітку вікову вимогу для визнання за особою права на статеву свободу – досягнення шістнадцятирічного віку незалежно від досягнення статевої зрілості, в об'єктивній стороні усунуто невідповідність термінів, що використовувались у ст. 155 КК України з одного боку, та у ст. ст. 152, 153 КК України – з іншого, обґрунтовано розширено коло кваліфікуючих ознак.

Однак, в майбутньому на законодавчому рівні необхідно вказати у диспозиції ст. 155 КК України нижню межу віку потерпілої особи та вирішити питання щодо захисту статевої недоторканості психічно хворих осіб, які досягли 16-річного віку.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 01.01.2020 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 08.08.2021 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465_1-17#Text

3. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально правової характеристики), Сєвєродонецьк, 2018р. 94 с. URL: https://lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/Docs/books/Дудоров_порадник_секс.злочини.pdf.

4. Козлюк Л. Г. Соціально-демографічна характеристика злочинців, які вчинили статевий злочин щодо неповнолітнього / Л. Г. Козлюк // Часопис Київського університету права. – 2010р. - №3. - С. 245 – 248 с.

5. Лукаш А. С. Згвалтування : кримінологічна характеристика, детермінація та її попередження : автореф. дис. . канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. С. Лукаш - Харків, 2007р. 21 с.

6. Чмут С.В. Кримінальна відповідальність за статеві зносини з особою: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010р. 20с.7

7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html? m=fslib& t=fsfile& c=download&file_id=210855

8. Вирок Малинський районний суд Житомирської області від 22.06.2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89917062>

Грозик Л. Совершение действий сексуального характера с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста (анализ последних законодательных изменений)

В статье анализируется и сравнивается текущая редакция состава уголовного преступления, предусмотренного ст. 155 Уголовного кодекса Украины, с предыдущими ее редакциями от 25.09.2008 и 14.03.2018.

Установлено, что происходит процесс усовершенствования диспозиции ст. 155 Уголовного кодекса по сравнению с предыдущими ее редакциями. Положительные изменения заключаются в том, что четко зафиксирована верхняя граница возраста потерпевшего, в объективной стороне устранено несоответствие терминов, используемых в ст. ст. 152, 153 и 155 Уголовного кодекса Украины, обоснованно расширен круг квалифицирующих признаков.

Однако в будущем в диспозиции ст. 155 Уголовного кодекса Украины на законодательном уровне необходимо закрепить нижнюю границу возраста жертвы и решить вопрос о защите сексуальной неприкосновенности психически больных людей, которые достигли 16-летнего.

Ключевые слова: действия сексуального характера, половая неприкосновенность, сексуальная зрелость; лицо, не

достигшее шестнадцатилетнего возраста; половые уголовные правонарушения; усовершенствование уголовного права.

Нгозык Л. Совершение действий сексуального характера с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста (анализ последних законодательных изменений)

This article analyzes and comparison of the composition of the criminal offense provided for in Art. 155 of the Criminal Code of Ukraine The commission of sexual actions with a person who has already been fourteen, but which has not yet reached the sixteen year old, in the current edition with preliminary editions of 25.09.2008 and 14.03.2018.

Protection of children's rights is recognized by a number of international legal acts: the Convention on the Rights of the Child of November 20, 1989 and three optional protocols to it, the Geneva Declaration of the Rights of the Child of 1924, the UN Convention on the Rights of the Child of 1989, the World Declaration on Survival, Protection and development of children in 1990, the Convention of the Council of Europe on the protection of children from sexual exploitation and sexual corruption in 2007 and many others.

It is established that the process of improving the disposition of article Art. 155 of the Criminal Code in comparison with previous editions. Positive changes are that a clear age requirement is recorded for recognition by the person of the right to sexual freedom - the achievement of sixteen years, regardless of the achievement of sexual maturity, in an objective side, the discrepancy between the terms used in Art. 155 of the Criminal Code of Ukraine on the one hand, and in Art. Art. 152, 153 of the Criminal Code of Ukraine - on the other, a circle of qualifying features is substantiated. For qualification of such an act, there are no important period of sexual intercourse, whether they were disposable or repeatedly.

However, in the future at the legislative level it is necessary to indicate in the disposition of Art. 155 of the Criminal Code of

Ukraine The lower boundary of the victim's age, because there are mistakes during a criminal-legal assessment of sexual actions, the same may lead to disputes between the parties to proceedings and cause excessive length of consideration of criminal proceedings. Also, at the legislative level, it is necessary to solve the issue of protecting the sexual integrity of mentally ill people who have reached a 16-year-old.

Key words: sexual actions, sexual integrity, sexual maturity; a person who has not achieved a sixteen-year-old age; Sexually criminal crime, improving criminal law.

Наукове видання

ВІЙНА ТА ЗЛОЧИННІСТЬ

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ЗЛОЧИННОСТІ

Випуск 12

Збірник наукових праць

За редакцією авторів.

Технічний редактор *Антон Кудінов.*

Комп'ютерне верстання *Антон Кудінов.*

Підписано до друку *01.07.2022.*

Формат *60x84 1/16.*

Ум. друк. арк. *12,8.*

Тираж *100 прим. Зам. № 01/07.*

ВИДАВЕЦЬ

Редакційно-видавниче відділення відділу організації
наукової роботи Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка,
вул. Донецька, 1, м. Северодонецьк, Луганська обл., 93400
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2692 від 17.11.2006

ВИГОТОВЛЮВАЧ

Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г. В.,
вул. Бузника, 5/1, м. Миколаїв, 54038
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
МК № 11 від 26.01.2007